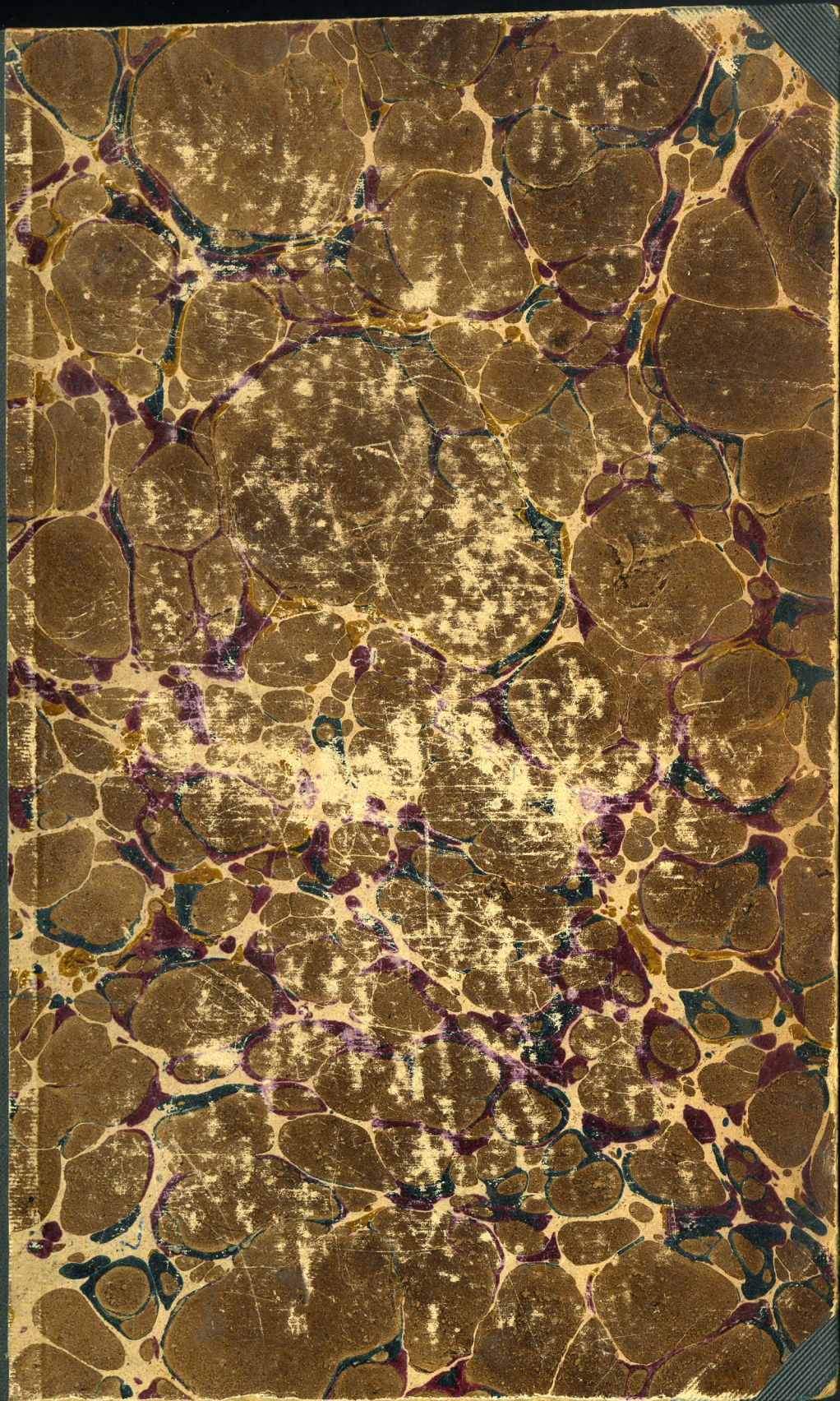

Politikai
röpiratok.

188.

188
1725

ÖSZINTE HANGOK

A

MAGÁNYBÓL.

IRTA

FORSTER KÁROLY,

ÜGYVÉD.

2.

1874.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSULAT.

HOLD UTCA 4. SZ.

6275200565962

DE BALLAGI GÉZA.

ELŐSZÓ.

Áz aggodalom, melyet hazánk politikai állapotai felett érzek, késztetett a tollhoz nyulni. Mert habár jogom van mint öreg, elaggott embernek élvezni a pihenést és feledni a közel multnak emlékeit; habár távol állok és állni kívánok a pártmozgalmaktól: érzem azon hazafiui kötelességet, hogy bármily visszavonultságban teljenek is napjaim, amennyiben tehetem és tőlem kitelik, elmondjam nézeteimet és meggyőződésemet, remélve, hogy azok, kik a közügyeket intézni hivatvák, az általam elmondottaknak egyben-másban hasznát vehetik. És talán nem fog szerénytelenségnek vétetni, ha röviden, nyíltan elmondom nézeteimet a felől, mit tartok szükségesnek, üdvösnek és kivihetőnek alkotmányos életünk egészséges fejlődésére nézve.

Szólok mindenkihez, ki magának fáradságot vesz soraimat átolvasni. Elmondom nézeteimet, hogy mindenki szabadon megbírálhassa felfogásomat, helyeselje

vagy helytelenítse eszméimet, kövesse, vagy jobbal
cserélje fel adott tanácsaimat.

Reményilem, nem ártok munkámmal senkinek. Ez
őszinte óhajtásom. Ki a kedély nyugalmát megszeret-
tem, nem kívánnám a kedélyeket felzaklatni.

I. Ne majmoljuk más népek kísérleteit, hanem ha kormányozni akarunk, tanuljuk megismerni a nemzet geniusát, multját, történelmét s törvényeinek alapelveit, idomitsuk ezeket az előre haladott kor kívánalmaihoz. Csak így és nem másképp lehet egy állandó kormányformát alkotni, és annak állandóságát a nép ragaszkodásában alapítva biztosítani.

Mert a korszellemmel járó szabad eszmék rendszerint csendesen, észrevétlenül terjednek, elkészítik maguknak a talajt, melybe magvaikat elhíntsék, s egyszer csak azon veszi magát észre az ember, hogy megváltozott a világ, az emberek eszmejárása egészen más lett, mint az előbbi nemzedéké.

A virágnak eltiltani nem lehet, hogy ne nyíljék, ha eljő a kikelet. Virág a népek értelmisége, elméje, mely okvetlenül ki fog nyilani, ki fog fejlődni a közfelvilágosodás korával, a társadalmi viszonyok tökélyesbülésével, melyre maga a gondviselés utalja az emberi nemet. Utalja pedig ez, hogy értelmesebbüljön és tökélyesebbüljön, utalja, hogy mindeneket megvizsgáljon, s csupán azt tartsa meg, mit jónak lát, mert kellő fejlődés, haladás és értelmesebbülés nélkül az emberi nem anyagilag sem volna képes megélni.

Az emberiséget föl kell szabadítani a szellemi rabság alól, meg kell őt szabadítani a szolgai eszmétől, mely apadhatlan forrása a barbarismus és tudatlanságnak. Főadat: lerontani mindent, mit az ész megezáfol, s romjain az egészséges morál elveit állítani föl.

A középkorban nemzetek sorsa fegyverképességükön fordult meg; de már Nagy Frigyes felismerte az ujkor jelszavát, midőn a győzelmet azon hatalomhoz kötötte, melynek zsebében megmarad az utolsó tallér, ma pedig midőn még a harcok sorsát is inkább drága pénzen szerzett gépek s előre haladott stratégiai tudomány, mint személyes bátorság döntik

el, — senki sem tagadhatja többé, hogy nemzetek jövője azok vagyionodásától függ s még szellemi emelkedésüknek is egyik létfeltétele az.

Ma különös prófétai tehetség nélkül ki lehet mondani, hogy a mely nemzet észszerűen tud gazdálkodni, azé a jövő.

A sajtó hatalma egyrésztől áldást hoz, miképen a tűz és víz, másrésztől pusztít, mint a tüzvész és vizár. Azon sajtó, mely igazságot terjeszt, világosságot hint, szabadelvűséget hirdet a szabadságnak, a szabad meggyőződésnek apostola; a mely sajtó meghajol az erény előtt és ostorozza a bűnt, bármely oldalról jöjjön is az, az a sajtó a tűz melegével éltet, a víz nedvével termékenyít és táplál. Ellenben azon sajtó, mely a világosság terjesztése helyett, annak és az igazságnak elnyomására fordítja munkásságát, mely a bűnt palástolja és a honpolgárok erényét sárba tapodja, azon sajtó pusztít, rombol mint a tüzvész, és falvakat, városokat rombol el, mint az árvíz. Azon sajtó, a mely ir mindenkiért, bárhol bármit és minden körülmény közt pénzért, hasonlít azon hölgy vonzalmához, mely bárhol, mindenki részére megvehető.

Igazságot pénzért venni nem lehet; mert a közvélemény megromlása, a sajtó méltóságának megalázása, mely képes egy egész nemzet sajtóját megmételyezni. De eredményeiben nem biztos ez soha; miután semmi sem bosszulja meg magát, mint a félrevezetett közvélemény, melynek a valóhoz jutásra ma már mégis több eszköze van, hogysem attól teljesen elzárni lehetne.

A törvényeket mindig az élet szentesíti.

Oly jogi és politikai axioma az, mely valamint maga is a társas életben végtelen előzményeknek érett gyümölcse, ép úgy végtelen következményű társadalmi igazságoknak terméke magva is egyszersmind.

Minden egyes törvénynek, valamint az élet szükségeiből kell fogamzást nyernie, szintugy egyedül csak az életviszonyok természetes hatalma által lehet, szükséges ideig való fennállását, uralmát megtartania, vagyis az emberi közvéleményben és közakaratban megszentésülnie.

Mindig az élet igazolt szüksége lesz azon lélek, mely a törvényt magát is élővé teszi, és a törvény által az embereket is boldogítva kielégíti. Ily lélek nélkül szűkölködő törvénynek nem realis, de csak némi galvanikus hatályt és érvényt sem képes semminemű külső hatalom állandóan biztosítani. És mint a fentartó benső erő nélkül szűkölködő szappanhoborék: ép úgy fog minden oly törvény magától szétmállani, melyet az emberi ész csak úgy kénykedv szerint,

csak úgy gondolomra, de teljesen beigazolható realis életszükségesség nélkül, bármily czifra theoretikus pályában világra hozott. A mely, vagy a minő törvényre az embereknek igazi szükségük nincs, az nem az életé, az halva született.

A valódi életszükség, és az ezt jól kifejező törvény: mindig egészen a természetes igazságon alapszik s avval mindig meg is egyezik.

Ha a törvény igazi lélek nélkül való, vagyis ha a törvény nem valódi megtestesülése egy valódi életszükségnek: akkor az a társasviszonyok egészséges áttelehelése helyett, csak a rothadás penészét fogja a polgári létben elterjeszteni.

Bizonyos, hogy minden egyes törvény csak akkor szülhetik elevenen, élethatalásra képesen, ha abba a már előre kifejezett életszükség elevenítő lelket lehelt. Az ily önmagát természetesen nyilvánító szükségesség: azon teremő, fentartó és átalakító hármass istenerő, mely a törvényt még mint embrió, a közvélemény méhében nemzi, mint már megalkottat, üdvös élethatalásában fentartja, s mint majdan a tovább fejlődő életviszonynak már meg nem felelőt s elidősültet átalakítja, vagy a semmiségbe visszadobja.

A törvénynek korántsem azon üres hit ad erőt és tekintélyt, hogy az talán majd meg fog felelni, némi körmönfont böleselet szerint kigondolt czélnak, hanem egyedül azon bizonyos tudat szentesíti a törvényt, hogy valóban a nyilvánuló életszükséget gyakorlatilag is kellően kielégíti. Azaz ha a polgári társadalmat, úgy a mint ez maga boldogulni ohajt, valósággal boldogítani képes.

Az élet ereje a legfőbb szentesítő, úgy akkor, midőn keletkeznek, valamint akkor is, midőn már működnek a törvények. S valamint az ajándékról mondatik, hogy azt ingyen soha sem adják, hanem vagy már előre meg kellett szolgáltatni, vagy utólag kiérdemelni. Szintugy a törvények is csak az által szentesülnek, ha vagy már eredetben az életszükség hű kinyomataként helyes alakban jönnek világra, vagy utólag eme szükségnek valódi szent kívánalmait bizonyulnak. A pusztán elméleti alkotásokat, a körmönfont opportunitások commentárait irgalmatlanul eltörli az idő. Az élet valóban kineveti a hiu logikát, a hiu politikát.

A népek életében csak teljes, egységes fejlődés lehetséges, ott, hol a politikai szabadság elnyomatik, a politikai élettel a társadalmi is elesenevészedik, és az anyagi fejlődés csak üvegházi virágot hajt, melyet az élet első lehellete elhervaszt. Valódi virággá, mely gyümölcsöse érlelődik, csak

az lesz, mi a szabadság verőfényében ültetett el, melynek első csiráit a szabadság harmata termékenyíti.

Virág a népek értelmisége, elméje, mely okvetlenül ki fog nyilni, — ki fog fejlődni a köz-felvilágosodás korával a társadalmi viszonyok tökélyetesbülésével, melyre maga a gondviselés utalja az emberi nemet, — utalja, hogy mindeket megvizsgáljon, minthogy kellő fejlődés, haladás és értelmeshülés nélkül az emberi nem anyagilag sem volna képes megélni, — értelmiség a valódi erő, így szállhat csak a nemzet szembe ellenségeivel, így reménylheti, hogy jogai tiszteltetni fognak, a jogos aspiratiót csak az a nép valósíthatja, melynek ereje nem indult tespedésnek, hiszen ma az ész uralkodik az egymással küzdő tömegek felett.

Az ember mint szabad, és halhatatlan teremtmény, azért van a földön, hogy haladjon, és a jobban megáldottak kötelessége a többiek előhaladásán dolgozni, a tanítás mindenkibe a lelki békét fogja adni, a szabad munka a testi békét.

Minden józan nevelés célja a természet nyers békőiba szorított emberi szellemet kiszabadítani és tovafejlesztés által oda idomítani, hogy az majdan önállóságra jutva minél tágabb körben áldáshozó legyen.

Minden államnak célja: az egyénnek biztosítása. Az első feltétel, mely nélkül az állam e célnak meg nem felelhet, az, hogy más államokkal szemközt elég erős legyen önállóságának megvédésére.

Egy állam sem önálló, mely nem bir elégséges hatalommal, megtámogatása esetére, önállóságát saját erejével megvédeni. Mindenik állam első szüksége e szerint abban áll, hogy az egymással érintkezésben levő államok között bizonyos egyensúly állapíttassék meg. Az egyensúly rendszere különféle államok között nem diplomatiái találmány, hanem a dolgok természetének következménye. Ki ezt kétségbe vonná, az mind az államok természetét, melyek mindig nemzeti önzésen alapulnak, mind a történetet ignorálná. Az egyensúly rendszere oly régi, mint az államok története.

Minden erénynek első feltétele az erős meggyőződés. Ki azon, hogy a helyes uton jár nem kétkedik, azt nem nehézség, sem más előtte nyíló jártabb és simább ösvény irányától eltéríteni nem fogja.

Valamint az ész csak relativ, úgy a jellem absolut becsel bir; és azért ennek kifejlesztése az, mi után mindenek előtt törekednünk kell. Az ész maga nemcsak hogy boldoggá nem tesz, de még a boldogságra érdemessé sem.

A politikának legfőbb föladata nem egyéb, mint a morál elveinek alkalmazása az államra, s ebből világos: hogy oly

politika, mely céljainak elérésére erkölestelen eszközökkel él, a politika feladatával egyenes ellentétben áll.

Oly kormányt vagy államszerkezetet, melynek a nép ér-
zületében gyökerei nincsenek, külső támaszok nem tartják fel.
Nincs tudomány vagy ügyesség, mely által a kormányt támo-
mogató külső eszközök között a szükséges egyensúlyt állan-
dóan biztosítani lehetne; s mihelyt az megszavaztatott, ez egész
szerkezet ledől, már azon eszközök egyoldalú nyomása miatt is,
melyekre az állam részben támaszkodott.

A valódi szabadság ismertető jelei biztosított személy-
és vagyonbátorság, rendes és igazságos törvénykezés, nevelés
és általános művelődés, erkölcsiség, előhaladás, s a vagyonosság
emelkedése.

A politikában, mint a gépészetben a gépen kívül kell
keresni az erőt, mely a mozgást eszközli, és ha az erő meg
nem található vagy ha elégtelen legyőzni a józanon várható
akadályokat, — a gép nem fog mozogni; egy nemzet nem vá-
laszthat magának kormányformát, csupán a részleteket a
gyakorlati szervezés választhatja, — de az egésznek lényege a
legfőbb hatalom helye az ő társadalmi körülményei által ha-
tároztatik el.

A szabadság legfőbb jó, s ekkép bizonyos, hogy az soha
sem lehet vad, tudatlan, rest s önkényes embernek sajátja,
hanem csak azé, ki nemesített keblétől ösztönöztetve, s csino-
sult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni minden-
kinek sorstól nyert sajátját, — valamint önmaga tulajdonát
védelmezni bátor.

A leghelyesb igazgatási forma soha sem az, mely az
elméleti tökély legmagasabb polezán áll, hanem az, mely a
viszonyoknak megfelel, s a helyes, az épen fejlődés útjára utal.

Ha arra kerül a dolog, hogy valamely álladalom hatalma
megítéltessék, akkor az izlés embere a fejedelem palotáit, ki-
köttöit, hadseregét, hadiszertárait, városait veszi vizsgálat
alá, — az igazi államférfi pedig a földművelést veszi szemügyre
és meglátogatja a földművelő kunyhóját. Saját szemével és nem
máséval lát a független.

Eszmék vezérlik a népeket, eszmék voltak azon zász-
lók, melyek után nemzetek indulva, mozgásba, forrongásba
jöttek, különben kihalt volna a mindenség, és hasonlítana a
halottak országához.

A szabadság valódi alapja az ész uralma, akárki mint
ábrándoz, csak az értelmes nemzet szabad.

Az eszmésurlódások az igazságot deritik ki, a mozgalom
alkotványos életünk éltető levegője, és még ez az alkotvá-
nyos körében forog, csak szerencse, nem kár a nemzetre nézve,

a fölzaklatott szenvedélyek azonban mindenkor rossz tanácsadók, és gyakran veszélyesek is, — nem kell a nép erkölcsi érületét aláásni, nem benne a jövő élnetelenség csiráját ápolni.

A sajátsági jog legszentebb megtartása akár ingó akár ingatlanban a józan országlásnak legmélyebb alapja, mely ha egyszer megrázódik, vagy felforgattatik, az egész nemzeti társaság sarkaiból kidül, és békeség helyett anarchia nyomja a hont, s boldogság helyébe köznyomoruság üti fel hazafiak közt lakhelyét.

Oly államszervezet, mely alatt a jognak uralma, s a polgárnak egyéni szabadsága nincsen megállapítva, rendeltetésének nem felelhet meg.

Az alkotványnak legnagyobb biztosítékul szolgál azonban a polgárok jelleme, szellemi és erkölcsi miveltése, a fejlődöttebb korszellem, s az alkotványnak minden polgár általi ismerése.

Oly társadalom, mely erőtlenségét önmagában hordja, nem lehet állam, mert az állam a maradandó, az állandó helytálló.

Szabad országban, hol mindenki azt gondolhatja, a mit akar és lenyomatja azt, a mit gondolt, mire való volna a hazudás? Az igazság, itt az árucikk, ezt veszi meg a közönség. Hazudni annyi, mint hitet veszteni, csufosan tönkre jutni.

A legnyomorultabb ember szabadsága is mindnyájunk közös ügye. Ha a törvényes formák megsértetnek, ha egyélen polgár is jogtalanul érintetik, mindnyájan fenyegetve vagyunk. A ki ezt nem érzi, az nem tudja, mi a szabadság.

Nem szükséges, hogy fátyolt vessünk az igazság szobrára és a hamis törvénytisztiság árán is megmentjük az országot.

A hol minden ember beszélhet, ott nincs küldetés, nincs próféta, nincs jött-ment, ott csak oly jog van, mely minden polgárt megillet, és a melyet minden polgár saját egyéni érdekében, vagy közérdekben használ. Ki gondolt valaha szabad népnél arra, hogy a közvéleményt uralja vagy irányozza? A sajtó csak viszhang, a mely mások eszméit ismétli, semmi több. Az igazságot mindenkire nézve hozzáférhetővé tenni, ez legyen becsvágyunk.

A becsületességnek tisztetletet és gazdaságot szerezni, és a hitványságra szégyent és romlást hozni, ez az erkölcs és kormányzás egész titka; ez az egyetlen feladat, melyet még egy törvényhozó sem tudott megoldani, és a melyet a sajtó naponkint megold.

Elhnyomni a szabadságot azért, hogy a visszaélésnek elejét vegyük, annyi, mint meggátolni a jót, hogy elejét vegyük a rosznak, annyi, mint istennel kezdeni pert és reá bizonyítani, hogy semmit sem értett a teremtéshez.

A tévely szabadsága a méreg, az üszök és a tör szabadsága volna; csak az igazságnak van joga szólni.

Szüntessük meg az erőszak uralmát, szüntessük meg a tudatlanságot és megvetést; adjunk szabad tért minden hitnek, engedjük, hogy az ész bevégezze munkáját, melyet Isten reá bízott. A nagy napon minden árnyék eltűnik. A vallás, mely embertől ered, magára hagyva, szétolvad mint a hó; az, a mely égből jó fölemelkedik, mint egy tölgy, és ágaival elborítja a világot.

Ne engedjük, hogy a pogány scepticismus ismét visszaterjen. Ez annyi volna, mint szellemünket szolgaságra, szívünket pedig teljes romlottságra és gonoszságra kárhozthatni.

A szellem olyan, mint a test; nem szavakból él; a dolgok anyaga kell neki. A szabadságot egy vad nép közé vetni, annyi, mint fegyvert adni a gyermekeknek; kezeikben szét fogg az robbanni. Mert önmagának és másoknak becsülése, a jog érzete, az igazság szeretete, a szabadság e lényeges feltételei nem a törvény szakaszaiban vannak; azokat nem lehet megparancsolni. Oly erények ezek, a melyeket a polgár csak türelem és gyakorlat által szerezhethet meg. Addig, a míg a szabadság nem a lelkekben él, nem egyéb, mint szépen hangzó ércz és csengő czimbalom, ha azonban egyszer belénk hatott egészen a csontjainkban levő velőig, akkor a zsarnokok egész ravaszsága és dühe sem fogja onnét kitépni.

A születés és neveltetés adják meg kiindulásunk pontját, rajtunk áll azután a bennünket hívó igazság felé haladni, rajtunk, ahhoz folytonos tanulmány és erény által közeledni.

Örökös vaksága a hatalomnak! ha egy nemzet szabadságot s igazságot követelve megmozdul, azt képzeli, hogy megállithatják a mozgalmat, ha azokat sujtják, kik a tömeget vezetni látszanak. Pedig azzal semmit sem állítanak meg, sőt siettetik a kitörést, mely őket is nemsokára elsodorja; hasonló az eszeveszett gépészhez, hi hogy a gőz éles fűttyét ne hallja, bezárná a szellentyűt, s nem gondolná meg, hogy a forrongó erő, melynek semmi szelepet nem engedett, őt fogja megsemmisíteni mielőbb.

II. Alkotmányos szabadság stabilitása mindenekeelőtt azt föltételezi, hogy az ország népei, bárminő pártokra oszolja-

nak, egy akarattal elfogadják, tiszteljék s szeressék az alkotmányt magát, mint lételök közös alapját.

Egy nemzet csak addig él, míg ura sorsának, és úgy él, a mint fel tudja használni azon eszközöket, melyek sorsára döntő befolyást gyakorolnak.

Tartós csak az, mely igazságon épült, valódi szükségén segített s a nemzet életéből önként fejlett ki. Hiu bölcsesség az, melyet a jog tekintete nem vezet, de jogszerűség határai közt nem követi a józan politika sugallásait, és felejtji, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékaiban millió élet, millió érdek nyugszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.

A népnevelés olyan, mint a tölgy, melynek idő kell, míg a kisded makkból élőfa lesz, de ép azért nem lehet vele eléggé sietnünk, s ha csakugyan nem rajtunk áll egész erdőt vetni egyszerre: ültessen csak kiki tehetsége szerint apró csemetéket, majd fa fa mellett erdőt csinál.

El kell enyésznie azon tudománynak, mely kifejezést nem nyerhet az életben, az nem valódi tudomány, csak emberi képzemény vagy agyrém, melynek maradandó becse nincs. És viszont el kell enyészniök azon szabályoknak, elveknek, állításoknak, melyek nem tudományon alapulnak, bármily buzgósággal karoltassanak is fel a gyarló, minden segédeszközhez kapkodó emberi nem vagy egyes felekezetek által egy bizonyos időig.

Hiában emelünk templomot istennek, hiában emelünk műcsarnokokat és tudománytárakat a művelődésnek, hiában szónokolgatnak egyházférfiaink az imaházakban, hiában tanítanak tanáraink az iskolákban, ha mindnyájan szívünkben nem hordjuk, lelkünkre nem vesszük a vallás és művelődés iránti kegyeletet.

El kell vesznie a föld színéről a népnek, mely műveltség nélkül való, s így, kik a nép közművelődését lehető gyorsan, minél nagyobb mérvben eszközlik, legjobban „honvédek“, kiket méltán megillet a „nemes“ czim és tisztelet.

A jelen történet bizonyítja, hogy legerősebbek belől és kívülre az államok, melyek legműveltebbek, s melyekben a polgári szabadságot, tevékenységet nem korlátozza sem az egyházi, sem a világi hatalom túlságos gondoskodása, vagy inkább gondnokoskodása; mert ez esetben a nép örökös éretlenségre és kiskorúságra kárhoztatik, mely önféjével nem gondolkodik, önkezevel tenni nem mer vagy nem akar; munkátlan-ságba, tudatlanságba és szegénységbe süllyed, mikép a műveltebb állam ha megtámadja, könnyen erőt vesz rajta, annyival inkább, mert ez a szabadabb intézményekkel bíró

országok harczosait nem tartja elnyomóknak, nem tekinti ellenségeknek.

Nem a feltétlen engedelmességben rejlik a nemzetek ereje felülről aláfelé, hanem azon törvényes alkotmányos szabadságban, melynél fogva saját jólétét kiki tehetsége szerint megalapítja, előidézi, fentartja, biztosítja az állam vagy világi hatalom felügyelete, ellenőrködése, sőt segélyezése mellett, s aztán benső ösztönből védi, ha megtámadtatik.

Az egész tömeget kell felvilágosítani, mert nemzetek értelmisége mértékeül nem egyes osztályok tudománya, de a tömeg műveltsége szolgálhat, egyes jelesek a nemzetre fényt árasztanak; vezetik a tömeget, de sikerrel csak úgy működhetnek, ha a tömeg fogékony, ellenben, ha buta s a babona rabja, fáradságuk, mint eső a sivatagon nyom nélkül tűnik el, — az igazságot a hazugságtól megkülönböztetni nem tudván, ma dicsőítik, holnap megkövezik legjelesebb férfijaikat.

Az intézményeken nyugvó önkormányzat mentesíti a szabad haza eszméjét, mindaddig, míg valamely országban intézmények uralkodnak, addig ott nem lehet attól tartani, hogy egy szerencsés hadvezér idegen földön aratott babérait arra használja, hogy a honi szabadságot megölje. Róma csak azután tudott Syllákat és Mariusokat felmutatni, midőn előbb bűnös kézzel honi intézményeit felforgatta; Wellington nagyra-vágása soha sem terjedt tovább, mint hazájának legkitünőbb fia lehetni.

Ne higgyük, hogy előítélet, balvélekedés és tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének és boldogságának, sőt ily nyavalyák ellen csak a corrosiv szer használható.

Fejtsük ki az anyagnak minden kéjeit tartózkodás nélkül, sőt részeltessünk másokat is azokban, ez által csak a nagy természet törvényeit teljesítsük, a léleknek kifejtett gazdagságai szolgáljanak boldogságunk alapjául, s ne az anyagnak oly hamar elhervadó kincsei, mert csak rossz burjánozhatik, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikból kiesnek, s céljaikat veszítik.

Az életcél meghatározása az emberi természet szükség-eiből s tehetségeiből meritendő, miután külső, minden embertől elismert tekintély által nincs meghatározva.

Talán szerencsétlenség, de semmi esetre sem jogtalan-ság, ha az egyes ember általános vagy különös okoknál fogva az életcélok egész sorát nem képes átélni; de bizonyára észszerőtlen és tehát erkölcstelen, ha a természetes viszony-latokat felforgatja.

A nemzetiség fellengző felmagasztalása, s a sok össze-esküvés nem biztosítandják a szerencsétlen nép szabadságát,

önállóságát s egységét, a míg az egyes nem tanulja meg a családi életben kötelességét teljesíteni, a törvényt tisztelni, s önmaga felett uralkodni.

Az egyes társadalmi körök nem benső, mindenkit egyenlően kötelező szükség folytán, hanem a tényleges viszonyok szerint alakulnak.

Jogtalanságnak egyesek között már magában véve, s az egyéni életcélok elérése kedvéért sem szabad léteznie, semmi esetre pusztán csak azért nem, mert az által az együttlét rendje háborgattatik. Az ember általános tökéletlenségénél s erkölcsi hiányosságánál fogva, nem építheti ugyan az államot pusztán erkölcsre; mindennek előtt külső, szükség esetében kieroszakolható jogi rendre szorul: de ez nem gátolhatja, hogy a magasabb az azontul biztos alapra emeltessék, a finomabb hozzá fűzessék a korábban felállított vaskosabb oszlopokhoz.

Az összes létező összhangzó fejlődése minden esetre az emberi sajátosságosság legmagasabb életcélja s eszménye.

Bizonyos cél nélküli parancs nyers önkény, ha nem örültség; a cél nélküli engedelmesség a személyiség s az erkölcsi kötelesség teljes megtagadása.

Miképen lehet fennálló állapotot érvényesen megváltoztatni, sok tekintetben a keletkezés nemével függ egybe, mert gyengébb jog által, mint mely az eredeti állapotot létre hozta, nem szenvedhet érvényes változást.

Az államot erőhatalomra alapítani törekvő kísérleteket régtől fogva önmagával ellentmondóknak s erkölcsileg megvetendőeknek ismerték el.

Az ellenfél ellenörködése otromba hibák kerülését eszközli; a legfontosabb államkérdések betetőzése és méltányos kiegyeztetése csak élénk vitatások után lehetséges; a polgári szabadságot végre nem lehet ajándékozni, sem egy fogásra elsajátítani, hanem csak hosszú küzdelmek útján kivívni. A pártélet tehát zivatárokat igen, de nem ismer rohadást s alélt nyugalmat.

Szabad államokban minden időben két pártiránylat jelenkezik: az egyik a nemleges szabadságjogok szilárdítására s gyarapítására, a másik a kormány hatalmára s rendre irányul. Nem egyezik meg az államférfi követelményeivel; valamelyik politikai pártot különösen kitüntetni; az idők s népek változó szükségletei, a vezérek személyisége, az esetes szenvedélyek s szeszélyek szerint mind másként alakulhat, haszon s kár, dicséret s gáncs.

Korszerű s kielégítő javítások mulasztása nemcsak erkölcstelen s jogtalan, hanem eszélytelen is.

Megengedett forradalomról csak ama egyetlen egy esetben lehet szó, ha valamennyi alkotmányszerű eszközök kimerítése után, vagy a mi evvel egy jelentésű, törvényellenes uton való elzárásakor a népösszességétől az új életirány kielégítésére szükségesnek tartott intézkedés erőhatalommal megvonatik. Itt nyilván a nép önvédelmi joga áll helyre; és ugyan annál határozottabban, ha magasabb emberi életcélok elérése találna kérdésben forogni. Az elégtelenné vált állapot megőrzése joga senki számára sem létezhetik, miután oly államnak, mely a nép összeszerű életcéljainak útjának áll, nincs jogosultsága.

Az egyik rész netaláni túlesapása nem jogosítja fel a másik részt az államot felforgatni, s saját kötelmeit nem teljesíteni.

Kinek-kinek köteletségében s jogában áll, jogait oly terjedelemben érvényesíteni, a minőben észszerű céljai elérésére szükséges. Mások céljait nem kell a magáéi fölé helyezni, ha túlnyomóan nem nagyobb jelentőségűek, sőt erkölcsileg nincs is arra jogosítva.

Az állam alkotmánya sem régiségek tárháza, sem nevelési eszköz, hanem az összelet alapja, a mint az a nép jelenkori összeszerű műveltségi állapotából következik. Ha tehát kétséget nem szenved, hogy a népek különböző műveltségi fokot érnek el, úgy észszerű követelmény, hogy az alkotmány a koronként elért fokkal összhangzásba hozassék; névszerint pedig nem szabad egy más életnézet kitünőbb voltáról táplált vélemény folytán azt követelni, hogy eme életnézetnek megfelelő intézmény ama nem alkalmas állapotokra erőszakoltassék. Egy szóval, nem csak a jog és az eszély követelménye, hanem a tiszta erkölcs is az alkotmánynak viszonylagos, nem abszolút jó voltára törekedni.

Az alkotmánynak úgy kell rendezve lenni, hogy a fennálló életcél összes erkölcsi tartalma kifejlődhessék az államban, sőt a mennyiben szükséges, az államtól gyámolítottassék is és előmozdítottassék.

Az észszerőtlen egyes intézmények tiltottak; részint magokban véve, részint mert az észszerű, ennél fogva az egyedül erkölcsös államcél teljes kifejlődését gátolják.

Jogokat a kellő szükségesen túl átengedni, akár általános életcélok, akár magukban véve tiltatlan életintézményeket fölüsen gyámolítván, erkölcstelen dolog, mert ez által mások a szükségtelen korlátozást és kötelezettséget tukmálnak, minél fogva személyiségek kifejlődése szükségtelenül gátoltatik.

Kétségkívül mindenkinek, kinek a közállomány ügyei kezelésében része van, erkölcsi kötelmei vannak e tekintet-

ben; áll ez kiválóképen azokra nézve, kik az összerű álladalmi intézmények következtében, mint egyesek bizvák meg az államhatalom kezelésével.

Teljesen félszeg felfogás, ha a polgári kötelem teljesítése s erkölcsi becsület csak is, és minden körülmény között csak az ellenzéki pártnak tulajdonittatik. Ha az álladalmi állapotok kielégítők, s a kormány igazságos s üdvösen tevékeny, úgy nem megtámadása, hanem hű gyámolítása erkölcsi kötelem, mert az ész követelménye. Ily esetben még semleges elnézése is a fennálló állapot megtámadásának nemcsak dőre s gyáva, hanem egyenesen erkölcstelen dolog.

Ha jog, államerkölcs s politika egymással megegyeznek, úgy a kérdésben levő intézmény minden körülmény között teljesítendő, mert az ily különböző szempontokból eredő helyeslés feltétlenül szabatossága, sőt szükségessége mellett szól.

Ha a politika ajánlotta lépés ellenkezésbe kerül a jogi törvénnyel, abbanhagyandó; és pedig közömbös, akár a tételes akár az észjogból eredne az ellenmondás.

Ha egy bizonyos alkotmány szellemi feltételei hiányoznak: vagy oly feladat megoldását vállalják magukra, melyre nincs elegendő erejük, az csak elégedetlenséget vagy károsodást szülhet; vagy oly állapot erőszakoltatik fel, mely a nép hajlamával és irányával ellenkezik.

Minden önálló államnak kétségkívül azon feladat jutott megoldásul, hogy alapgondolatának megfelelőleg az együttlét céljait önön erejével iparkodjék öregbiteni s gyarapítani.

III. A gyakorlati államférfiura nézve szükséges a történeti államtudományok ismerete. Belőlök meríti azt, a mire leginkább szorul, ugyanis a tapasztalást; megismerkedik azon térrel, melyen tevékenységét kifejteni tartozik, valamint az erő s az ellentállás elemeivel, melyeket fel kell használnia vagy legyőznie.

Az oly állam, melynek formái vagy cselekvési módja, ellentétben áll a társadalom hatalmas alkatrészeivel, teljességgel természetellenes állapotba került, mely talán egymaga leszen a roppant, talán erőszakos változások, vagy a rendkívüli, kedvező vagy kedvezőtlen erőtetések nyitja, melyek a fenyegetett intézmények fentartására s megőrzésére irányulnak.

A politikában már csaknem közhelylyé vált azon állítás, hogy egészséges politikai élet fentartására okvetlenül

szükséges egy haladó vagy ujitó, s egy más, a fennálló rend és állapot mellett küzdő párt, mignem egyik vagy másik oly értelmi fensőbbiségre jut, hogy felismerve és megkülönböztetve, a mit fenn kell tartani, attól, a mi eltörülendő, egy magalesz a haladásnak épen úgy, mint a fennálló rendnek pártja. Az igazság az élet nagy gyakorlati mozzanataiban egyedül az ellentétek összeegyeztetésétől és egybevetésétől függ, annyira, hogy csak kevesen bírnak eléggé tág és elfogulatlan elmével, hogy e megegyeztetést csak közelítőleg is és szabatosan vihessék véghez, külön zászlók alatt harczoló ellenfelek durva küzdelméből kell annak előállania.

A politikai gépezet magára azonban nem működik. Mindent, mit elméletileg az ember alkotott, utóbb is az embernek kell kezelni, még pedig a közönséges embernek. Ennek nem az ő egyszerű beleegyezésükre, hanem az ő tevékeny részvételükre van szüksége, és éppen a milyenek az emberek, azoknak képességéhez és minőségéhez kell azt alkalmazni. A népnek képesnek kell lenni arra, hogy teljesítse a cselekvés és önmegtartóztatás feltételeit, melyek szükségesek egyfelől a felállított kormányforma fentartására, másfelől annak oly állapotba helyezésére, hogy vele a kitűzött cél legbiztosabban elérjék.

Egy bárdolatlan nép, habár egy bizonyos pontig érzi is a polgárosult társadalom jótéteményeit, képtelen lehet az ezzel járó korlátok elviselésére; szenvedélyei nagyon erőszakosak lehetnek, vagy személyes büszkesége sokkal zsarnokibb, hogysem lemondhatna a magánküzdelemről és a törvényre bízna az ő valódi és képzelt sérelmei boszuját.

A képviseleti intézvények is csekély értékűek, s a zsarknokság és fondorkodás egyszerű eszközeivé válhatnak, ha a választók tömege nem érdeklődik eléggé kormánya iránt, vagy ha a választók nagy része nem a közjó indokai szerint adná szavazatát, eladja azt, vagy befolyásos emberek csábítása szerint szavaz, kiknek érdekükben van a szavazókat félrevezetni. Az ekként gyakorlott népszavazás, a helyett, hogy biztosíték volna egy rossz kormány ellen, nem egyéb, mint egy kerékkel több az ő gépezetében.

A képesség adaga, melylyel bír egy nép, hogy új dolgokat alkosson, és új körülményekbe beetalálja magát, egyike a kérdés elemeinek. Egy nép, lehet hogy nincs előkészítve a jó intézményekre; de a felébresztett vágy, egyik szükséges része az előkészítésnek. Ajánlani és védeni egy intézményt vagy kormányformát, előnyeit teljes világításba helyezni, egyike a módoknak, gyakran egyetlen lehetséges mód, hogy az gyökeret verjen a nemzet lelkében, mely az által megta-

nulja nemcsak követelni és elfogadni, hanem kezelni is az intézményeket.

Ott, hol a népben általános a hajlam csupán magánérdekeket tartani szem előtt és közönyösnek lenni a közérdek iránt, a jó kormány lehetetlenség. A kormányzás emberi lények által végrehajtott cselekvényekből áll; ha a hivatalnokok vagy választóik, vagy azok, kiknek a hivatalnokok felelősek, vagy a felügyelők, kiknek véleménye befolyással van rájuk, s korlátozza őket, csak egy tudatlan, buta, előítéletekkel telt tömeget képeznek, akkor minden kormányzás rosszul sikerül: míg azon arányban, a melyben kiemelkednek az emberek a szinvonalból, javul a kormány is; javul a tökély azon fokáig, mely elérhető, hol a kormány hivatalnokai magasabb fokú erény és értelemmel felruházva, egy egészséges s felvilágosult közvélemény légkörében élnek.

Minden jó kormány legelső eleme a közönséget alkotó emberi lények erénye és értelmisége.

Egy jó és rossz törvénykezési rendszer közti különbség a rendszabályoktól függ, melyek alkalmaztatnak, hogy az államban minden létező erkölcsi és értelmi erő befolyást nyerjen az igazságszolgáltatásra, s ez által hatását sikeresebbé tegye.

Ha a hivatalnokok, kiknek a rosszat meg kell akadályozni: éppen oly romlottak és hanyagok, mint a kiketnekik fékezni kell, és a közönség a felügyelő gépezet legfőbb rugója tudatlanabb, szenvedőlegesebb, gondatlanabb és figyelmetlenebb, hogysen kötelességét teljesítse: kevés haszon háramlik a legjobb közigazgatási szervezetből is. A közigazgatás legeszményibb alkotmánya az, melyben a hivatalnok érdeke összhangzik kötelességével.

Mentől jelentékenyebb a jó tulajdonok összege, melyeket egy ország intézményének szervezni sikerül, és jobb a szervezés módja, annál jobb lesz a kormány is.

Egy oly nép, mely erkölcsi és szellemi fejlettségéhez aránylag a legigazságosabb törvényeket, a legbecsületesebb és legtevékenyebb törvénykezést, a legfelvilágosultabb közigazgatást, a legolcsóbb és legkevésbé terhelő pénzügyi rendszert bírja, a legjobb uton van, hogy még magasabb fokra emelkedjék. Ha a gépezet oly rossz, hogy munkáját rosszul végzi, eredménye ezerféleképp érezhető lesz: az erkölcsiség súlyedésében, a nép értelmiségének és termékenységének kialakulásában.

A képviseleti kormány nem alkalmazható, állandóan fenn nem állhat, ha hiányzik a három alapfeltétel. Hogy a

nép hajlandó legyen azt elfogadni. Hogy a népnek akarata és képessége legyen megtenni azt, mi fentartására szükséges. Hogy akarata és képessége legyen a kötelességeket teljesíteni, melyeket a kormány reája mér.

A képviseleti alkotmányrendszerek tartóssága a nép készségétől függ, melylyel harcolnak érte, ha megtámadtatik.

Jelleme és körülményei által lesülyedt nép képviseleti kormányhoz jutván, zsarnokait választja képviselőinek és az intézmény, a melytől első tekintetre azt várta volna, hogy jármát könnyítendi, azt sokkal terhesebbé tevő.

Egy képviseleti gyűlésnek valódi kötelessége nem kormányzás, mert erre alapjában képtelen, hanem a felügyelés és az ellenőrzés, a kormány tetteinek napfényre hozása, igazolás, ha kétesnek tartott cselekményekről van szó, vagy roszalás, ha kárhoztatásra méltók; kiűzni hivatalukból azokat, kik hivatalukkal visszaélnek, vagy a nemzet akaratával ellenkezőleg töltik be és kinevezni utódaikat határozottan vagy csak esetleg.

Ha a nép annyira ragaszkodik vad függetlenségéhez, vagy nem tűr meg annyi hatalmat, mennyit saját érdekében el kellene tűrni, akkor a társadalom állapotja még nincs megérve a képviseleti kormányra.

Minden emberi dolognak ellentétes befolyásokra van szüksége, hogy egyik a másikat éberségben és saját céljára használható állapotban tartsa.

A képviseleti kormány veszélyei, ha a képviseleti alkotmány nem biztosít kellő foku értelmiséget és ismeretet a képviseleti testületben.

Nem hasznos, hanem ártalmas, hogy az alkotmány a tudatlanságot és ismeretet politikai befolyásra egyenlően feljogosítottanak nyilatkoztassa ki. Az államintézményekkel viszonyban levő minden ügyek állittassanak úgy a polgárok elébe, a mint legelőnyösebb reájok nézve, és minthogy reájok nézve előnyös azt gondolni, hogy mindenki jogosítva van bizonyos befolyásra, de a jobbak és az okosabbak nagyobb befolyásra jogosítvák, mint mások, lényeges, hogy az állam vallja e tant, és a nemzeti intézményekben meg legyen testesülve.

Minden politikai választásnál, még az általános szavazatnál is (annál inkább a korlátolt szavazatjogúál) a szavazóra nézve erkölcsi kötelezettség: nem magán érdekét, hanem a közérdeket tartani szem előtt, s legjobb meggyőződése szerint szavazni, a hogy köteles volna szavazni, ha egyetlen szavazó volna és a szavazás egyedül tőle függene.

A nyilvánosság megbecsülhetetlen, még akkor is, ha nem tesz egyebet, minthogy megakadályozza azt, mit helyeslésre kilátással védeni nem lehet, mint eszköz, mely megfontolásra kényszerít és kötelez mindenkit, hogy cselekvése előtt fontolja meg szavát, ha kötelessége számot adni tetteiről.

Én meg vagyok győződve, hogy ha a vesztegetés mint szennyfolt, büntetés alá kerül, a közvélemény más irányt kap.

A politikai intézmények erkölcsileg soha sem ártalmasabbak, szellemökkel soha annyi rosztat nem tesznek, mint a midőn a politikai működést úgy tüntetik fel, mint egy átrubáztató kegyet, mint oly dolgot, melyet a letéteményes kér és megfizet, mintha az az ő vagyoni előnyére adanék neki.

Mindaddig, míg a megválasztott képviselőség egy vagy más alakban megfizeti helyét, nem fog sikerülni a választást mindenik párt részére egy önző üzletnél egyébbé tenni. Mindaddig, míg a jelölt maga és a közönség nem úgy fogja tekinteni egy parlamenti tag hivatalát, mint egy teljesítendő kötelességet, hanem mint egy sürgetett személyes kegyet: soha sem fogják elhitetni egy közönséges választóval, hogy egy parlamenti tag választása kötelesség dolga, és neki nem áll szabadságában a szavazásnál a személyes képességen kívül valami egyébre is tekinteni.

Egy népnek önmaga általi kormányzása oly dolog, a minek értelme és lényege van; de egy népnek más nép általi kormányoztatása nem létezik, és nem is létezhetik. Egy nép, egy más népet csak olyformán birhat, mint bir valaki egy tengeri nyul-aklót, hogy abból pénzелjen; mint egy majorházat, melyben emberi barmok vannak az ő használatára.

Én károsnak tartok minden túlhajtást, és pedig károsnak nemcsak általában, hanem különösen magára azon ügyre nézve is, melyet a túlhajtók ápolni, melyet ama túlhajtással előnyhöz juttatni akarnak. Káros az izgalom folytán, melyet természetesen kelt minden oly kísérlet, mely mindig újra és újra előtérbe nyomul, nem tekintve, ha vajjon a maga rendén és idő során van-e.

Az öntudatához jutott társadalom az állam ellenébeni önállóságának minél szélesebb alapzatot törekszik szerezni, mely önállóság mérve, természetesen attól fog függni, mennyire fejlődött a társadalmi körökben a közszellem.

Az ész erkölcsi világrendet kíván, melyben mindenkinek jutalom vagy büntetés osztassék, a mint jót vagy rosztat cselekszik, s így a boldogság teljes arányban legyen az erkölcsösséggel.

Tanítsuk a népet hit, erkölcsiség elveiben, a nekie szükséges és hasznos ismeretekben; ébresztjük benne a tudatot nemesebb valójáról, emberi méltóságáról, esze és szabadságáról.

Valamint egy részről kívánatos, sőt mellőzhetlen a társiasság, úgy másrészt szükséges a féktelen önkényű egyéni akaratnak némi korlátozása, itt némi kölcsönös engedés, ott magamegtartóztatása, amott némi elismerés és méltányosság által.

A szabadság nem pusztán önkényes akarat vagy szabad tetszés, hanem öntudatos, önkéntes, észszerű akarat, melynél fogva az ember, kiemeltetve a természeti szükségesség békőiből, cselekvényeiben az irányok, célok, eszközök, módok közt választhat, s magát önállólag, függetlenül tevésre, vagy pedig nem tevésre is határozhatja, még pedig nemcsak szeszélyből, hanem meggondolás útján, elvekből, legjobb belátása s meggyőződése szerint.

A valódi szabadságnak fejlődni és kifejlesztenie kell folyvásti küzdésben számos belső és külső ellenséges elemek ellen.

A polgárosulás haladása által egy jobb jövő felé irányoztatva, előítéleteink és emlékeink által erőszakosan viszsztatartva a múltban, hasoulitunk a pillangóhoz, mely gubájából félig kibujt ugyan, de még mindig a földön csúszik és nem képes szétnyitni szárnyait, hogy felemelkedjék az ég felé, melyet már megpillantott.

A múlt nem mértéke a szabadságnak, sőt ellenkezőleg, a szabadság a multnak mértéke, ezt illeti felette, és ha kell, elítélni a multat. Ha a szerepeket felcseréljük, együgyű szinpadi utánzásba vagy végtelen recriminációkba bonyolódunk, hadd temessék el a halottak a halottakat. Élünk a jelenben és gondoljunk a jövőre.

Előttünk a bölcsesség némi kicsinyes és a mérséklet némi nyárspolgáris színezettel bír: szeretjük a túlzást és a szinpadiasságot, a tettekben úgy, mint a szavakban.

Az államférfiak, a politikusok többnyire rövidlátó emberek, kik csak a jelen órára gondolnak; apró eszközökkel, hiu palliativumokkal akarják meggyógyítani a mély sebeket, hizelegnek a szenvedélyeknek, alkura lépnek a legkevésbé tiszteletre méltó érdekekkel, ekkép a bölcsesség hírnevére tesznek szert, ha oly szerencsések, hogy meghalnak a kitörés előtt és utódaikra hagyják egy forradalom minden veszélyeit és minden nyomorát.

IV. Minden államnak érdeke azt kívánja, hogy a népesség számos és gazdag legyen, ne hiányozzék ember, ki az országot védelmezze, sem pénz az állam kötelességeinek fedezéséhez szükséges adók megfizetésére. Mindez nélkülözhetlen az állam biztosságának megőrzése és a külellenség visszaverése végett.

A kormány, ugymond Otis, nincs az erőre alapítva, mint Hobbes mondja, sem pedig szerződésre: az Locke és az 1688-ki forradalom elmélete; sem pedig a birtokra, mint Harrington állítja Occeánjában, hanem természetünk szükségleteiből származik; örök alapja az Isten tántoríthatlan akaratában van. Az ember ugyanazon pillanatban lépett a világra, és a társadalomba.

A hatalom mindig terjeszkedésre törekszik. Ez természetében van, s ezért szükségesek ellenében fékező korlátok.

Tűz, víz, lég éltetnek és ölnek; öröm keblet erősít és repeszt; gyönyör virágoztat és hervaszt, a remény vigasztal és felfelé vezet; szeretet véd és feláldoz; hit égis emel és porig lesüllyeszt. Mi oltalmaz tehát meg bennünket, hogy a boldogság ezer meg ezer eszközei közt balsors vaskarjai közé ne hulljunk.

Kenyér után indul a sokaság, magányos hasznokat vadász, s azt, mi az egészséget érdekli, a mi lelket táplál, nemzeti erőt fejt, s gyümölcsei csak jövőben érnek meg, gyűlöli.

Az emberek többsége, hogy önszeretetének eleget tegyen, a mindenkori divattól, azaz idegen fejekben támadt s szokásba jött gondolat és cselekedet formáktól kér tanácsot. Ezek itt fájdalommal nem gondolva, orrczipáikat furják keresztül, vagy tőszurásokkal egész termeteiket tarka képekkel borítják be; amazok ott kárt fel sem véve, papírért adják kincseiket, s levegői intézetekre egymást törve vesznek részvényeket; némelyek a valódi értéket üres czímért cserélik el, mások a leghasznosb dolgokat elvetik magoktól a pusztá név miatt, melyet történetesen hordoznak.

A legtöbb alkotmány, — bármi nagy hibái voltak legyen is, — mindig akkor enyészik el, ha fennállása az állampolgárok nagyobb részének anyagi jólétével összekötésbe jön; s az alkotmány romjain mindig csak az képes új hatalmat alapítani, ki ezt az állampolgárok érdekeinek biztosítására tudja felhasználni. Mindenik azon bukott meg, hogy nem volt képes az anyagi jólét iránti igényeket kielégíteni s maga Napoleon, ki kezdetben hatalmát nagyrészt a nép anyagi érdekeinek oltalmára alapította, elveszté e hatalmat, mihelyt az az anyagi érdekekre veszélyessé vált. Hasonló tapasztalatokat nyújt Róma története. Ha körülményesebben tanuljuk a korszakokat,

melyben a köztársaság elenyészett, meg kell győződünk, mikép Augustus uralma csupán azért lett tartós, mert véget vetett azon folytonos anyagi szenvedéseknek, melyek alatt előbb a római nép minden osztálya sinylett, és tudott a korábbi időkhez képest, némi általános jólétet teremteni. E nélkül szintoly mulékony fogott volna lenni az ő hatalma is, mint Pompejusé és másoké, kik azelőtt egy ideig korlátlan hatalommal uralkodtak a köztársaság fölött. Valamely államforma fennállása kizárólag azon biztosságtól függ, melyben az anyagi érdekeket részelteti. Minél magasabb fokon áll valamely nép a miveltségnek, annál nagyobb befolyást gyakorolnak az erkölcsi szükségek is cselekményeire. S ha a kormány elbizottan megsérti egy népnek jogfogalmait: ez esetben aránylag mivelletlenebb népek közt is tapasztaljuk, hogy nem csupán anyagi, hanem szellemi tekintetben is vannak bizonyos határok, miket a földnek egyetlen hatalma sem hághat át büntetlenül, habár a sértett érzületért — pótlékul a legnagyobb anyagi előnyöket ajánlaná is.

A római arisztocratia épen az erkölcsi korcsosodás időszakában volt nagy és fényes; az emberiségnek s tehetségeinek oly oldalát tünteté fel, mely soha, sem azelőtt, sem azután nem volt oly nagy és dicső. Azonban nézetem szerint esalódás volna ebből azt következtetni akarni, hogy erkölcsi romlottság és szellemi s tettebeli nagyság az emberek között elválhatlanok. Róma azon korszakának története ellenkezőleg azt tanusítja, mikép oly viszonyok, melyek által az egyesnek java az állam javához van kötve, még erkölcsileg romlott korszakban is, a polgárerények csodáit képesek eszközölni. Ezen tan fontos minden időkre. Mert csak azon állam nyugszik valódiilag szilárd alapokon, amelyben nem csak az erényes, hanem minden okos ember a közügynek épségben tartásában kénytelen látni élete legfőbb feladatát.

Azon intézvények, melyekből az éjszakamerikai szabad államok láttak el magukat kevéssel az előtt, biztosították mindazt, a mire a francia nép áhitozott s a miért fegyvert fogott: nem hogy valósítsa nebány ideolognak álmait, hanem hogy Anglia és Amerika intézvényeit vivja ki magának.

Nagy pillanatokban elveink szilárdsága, de a mindennapi életben csak szokásaink biztosítják következetességünket, ezért nem elég, ha bizonyos elvek iránt meggyőződést szerezünk magunknak, hanem szükséges az is, hogy azoknak követéséhez szoktassunk magunkat.

Mikor a kifejlés útján előre haladó nemzet közeledik azon ponthoz, hol a tettek nagysága az ismeretek nagyságával párosul, hol az ész világa a képzelet csillogásának ellenében

feltámad, s a történelemnek pályája megnyílik: akkor az érzések közönségesen zajlott csapongása szűnni kezd, a tisztán természeti állapot mesterségesbre megy által, s már maga az a komolyabb hidegebb tekintet, melylyel az érett ész a körüllevő dolgokat tekinti, nem egyéb, mint ezen mesterséges állapotnak következése. Minél inkább elhidegszik a jelenlét, annál hátrább vonulnak a régibb kor tündérképei s a költészet, mely a forróbb élettel együtt ébredt és járt, lassanként elvonja magát az életkörtől.

A mely nap elvek és eszmék lépnek az előcsarnokba, s a szenvedelmek és személyességek a háttérben maradnak, az nap a hangkar is nemesbülni fog szükségképen, — a mely nap teljesülni fog, mit Carrel ohajtott: eszmék és nyíltan bevalótt érdekek lépven az ármány vagy a véletlen helyébe, az nap szükségképen nemesbülni fog a hang is, melyen az ország ügye köztermekben és hirlap-hasábokban felszólal. Stahl-nak physiologia elmélete, mely szerint a lélek teremti magának a testet, tökéletesen áll a politikai irodalom és művészet mezején. Nagy eszméket még soha sem láttam koldustarisznyába fűzni. A nemtő reáveti palástját művére, szinte mint a torzonborz gondolatokat mindig borzas köntös takarja el.

Azon tünemény, hogy az általános jólét sehol sem fejlődött ki nagyobb mértékben, mint politikailag szabad országokban, épen azon biztosságból magyarázható, melyet szabad intézvények az egyes viszonyainak szerfelett gyors változása ellen nyújtanak. Mig korlátlan uralkodás alatt minden törvény egyeseknek változékony akaratától függ; alkotmányos országokban minden változás formákhoz van kötve, melyek az egyes polgárt munkássága körének rögtöni megzavarásától megóvják.

Minden szándékos jogsértés egyszersmind becsületsértés, s épen a jog- és becsületsértés által felizgatott érzelem az, mely a sértett félben leginkább megingatja a törvény tiszteletét, és fölingerli a jogellenes akaratot.

Az embert nem szabad mások czéljaira eszközül felhasználni, s őt a dologi jog tárgyai közé lealacsonyítani; az ellen védik őt vele született személyes jogai.

Az emberi haladás és fejlődésnek főtényezője a kor-szellem. Méltán nevezhetjük azt a mindenség nagy építési lehetőségnek, mely áthat minden nemzetet; meghozza minden száznak, minden kornak megoldandó feladatát és megteremtí egyszersmind az eszközöket a feladatok végrehajtására.

A különbség végetlen az anyagi és szellemi világ közt: amabban tudományos szabatossággal lehet kiszámolni az erők hatását, melyeket használunk; a gőzmozdonyban bizonyos

menyiségű köszénnek és viznek, egy bizonyos tudvalevő hatás felel meg; a mag, melyet őszkor elvetünk, tavaszkor kél ki, de a hol eszmék és indulatok forognak fen, ott ily tudományos bizonyosság túlfekszik a gyarló ember láthatárán. Nincs oly bölcs, ki a politikában a biztossági szelepet már feltalálta volna. Az izgárok tehát csakhamar elsodorva látják magokat az eszmék által, melyeket ébresztettek, felemészítve tanítványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiuk szüleiket agyonverik. Csak az tagadja meg életének vezérszillagát, az helyesel minden túlzást, az engedi magát a nép kábultsága által mindenhova ragadtatni, ki önhiúságán túl más czélt nem ismer: az ilyen elvtelen lidércz nem téveszt czélt, míg a tömeg által imádtatik, de a becsületes vezér, ki jólélekkel a törvényesség korlátai közt fekvő czélt tüzi ki magának, előbb-utóbb meg fog akarni állapotodni; nem hogy minden további részletes kifejlést gátoljon; de mivel szükségesnek tart egy bizonyos határozott kört s álláspontot, melyből minden egyéb kiágozzék. Juthat-e neki mélyebb fájdalom, mint átugorva látni ezt a kört; látni, miként szerte száguldoznak saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított.

Az államférfiu nem Memnon szobra, melyből egy tavaszi nap sugarai hangokat csaluak ki, nem költői kedély, melyet egy eszme dalra lelkesít, mely minden benyomást viszhangoz, visszatükröz. Az államférfiu megfontolva teszen; körülményeket és eredményeket egybevet. Mint állanak az európai viszonyok, mit mond a diplomatia e lépéshez.

Csak akkor lesz boldog az emberi nemzet, ha a jó és okos emberek csupán akkor fogják magasztalni a nagy tehetséget, mikor az bizonyosan az emberek javára czéloz. A franczia országlószék nem a franczia nemzet fentartásán, hanem annak nagyobb, más nemzetek kárán és gyalázatján épült dicsőségére igyekszik. Egy a forradalomtól fáradt népnél a forradalmat befejezni nem nagy dolog, de anarchia markáiból kiragadni egy országot és minden felekezeteiket összegyűlni és lecsillapítani, valóban nagy dolog.

A Tarpaea és Capitolium közt egy vékony pallón sétálni; a földingás süppedékei közt zsinóregyenesen járni; ha a láva égeti az ember talpát, azt föl nem kapni; ha a mult összedőlt, a jövő föl nem épült, az út és a czél nem tudatik, tétovázás nélkül keresni fel a déli, esteli és éjjeli állomásokat; szóval, forradalomban, s a mindent kergető s összeforgató idők fergetege közt, pontosan ütni, mint az óra, következetesnek lenni a tettben és irányban, a részletekben és összegben, ez félisteni szerencse, s annál több bölcseség volna.

A politikának a közömbösség s a szenvedelem, a szabad elhatározás s az előre való eltökélés némi vegyületéből kell állania, melyet nehéz megjegyeztetni az általános eszmékhez való erős ragaszkodással s az őszinte szándéklattal: hasonló szigorú mértékben igazságosnak lenni a társaság mind elvei, mind különféle érdekei iránt.

Két eszme képezi az újabb polgárosulás nagy jellemvonásait, s kölcsönöz hatalmas mozgást neki: vannak általános, magával az ember minőségével összenőtt jogok, melyeket semmiféle kormány sem tagadhat meg semmiféle embertől; — vannak egyéni jogok, melyek külön mindenik ember saját érdeméből származnak, tekintet nélkül a születés, szerencse és rang külső körülményeire; s melyeknek foganatosítását mindenkinek meg kell engedni, ki azokat magában viseli. Az emberiség általános jogainak törvényes tisztelete, és a természetes felsőbbiségek szabad fejlesztése, ezen jól vagy rosszul értett két elvből folyt majdnem egy század óta a jó és rossz, a haladás és tévelygés, melyeket hol a forradalmak, hol a kormányok az európai társaságok öléből keletkeztettek.

Az egyenlőség szeretete az emelkedés szükségén alapul, természetünk ezen leghatalmasabb szükségén, mert hiszen ez forrásul szolgál tevékenységének. Csak nyíljék meg előtte valamennyi pálya, csak szabaduljon fel mindenütt a verseny, csak egyesüljön mindenütt a hatalom, a valóságos felsőbbiségekkel, — s a kormány erővel fog birni és befolyással, s új szövetségeit hasznosabbaknak fogja találni a régiéknél.

Valamint a vihardulta tenger hullámain hányatott hajónak irányul szolgál a világító torony fénypontja, — hogy a vészteljes szirteket és elragadó örvényeket, melyek útjában állnak, kikerülje, épen oly tündöklő vezérfonal az emberiség küzdelmes életpályáján a történelem, ragyogó szövetnekével az is fényt árasztván a multak sötét világára, megjelöli ama végzetes szirteket, melyeken az emberiség küzdelmei és reményei hajótörést szenvedtek, s kijelöli azon utat, melyen haladnia kell, ha biztosan célhoz akar jutni.

A nemzet vagyona, államlétének egyik főfeltétele.

A nemzet vagyonáról rendelkezés, a nemzetélet egyik legfőbb mozzanata, mert a nemzet minden polgárát kivétel nélkül életbevágólag érdekli.

Minden szabadelvű s alkotmányhű nemzetnél, a törvényhozás, mint a kormányzat, a közvélemény kétségtelen kifejezése. És hogy ez így van, a nép tiszta lelkiismeretének lehet köszönni; mert le nem alacsonyíttatik szavazatvárlással, ámitással, félrevezetéssel, hivatal-ígérattal és megvesztegetéssel. Valamint a vallási hit szabadságának korlátlanoknak kell

lenni, úgy bünt követ el azon hatalom, mely a politikai hitet erőszakolja, mint erőszakolták egykor a vallási hitet és a gondolat szabadságát. Nincs oly nép, melynek lelkében és vágyaiban a hazaszeretet nem nyilatkoznék, mert az emberrel születik az, mint a lelkiismeret. A hazaszereteten pedig kifejeztetik a szabadság és nemzeti függetlenség eszméje is. A hol a nemzet valamennyi rétege a szabad haza, az önálló nemzet s kormányzat hitétől áthatva nincs, ott valami rothad, ott a nemzeti élet fájának gyökerén féreg rág, ott a lelkiismeret, a szülei és férfiúi szeretet el van némitva. De miután ez, nem tudni melyik perczen ébred fel, okos kormány óvakodik a lelkiismeret szabad nyilatkozatának akadályt vetni, mert előbb-utóbb, mint a folyam az ellene emelt gáton át, magának utat tör.

A legjobban termékenyült virágból sem lesz tökéletesen érett s élvezhető gyümölcs, ha elvéstetnek tőle a fejlődésre nélkülözhetlen kellékek: lég, világosság, melegség, tápnedvek. Hogy a szabadságra érettek lehessünk, erre a legjobb tápszer vagy növelési tényező éppen maga a szabadság. Az ember ha kezeit, s lábait lekötözik, soha sem tanul meg szabadon mozogni. Ellenben, ha tagjainak bizvást hasznát veheti, elbukik, tán egyszer vagy kétszer, hanem újra feláll önerejéből.

Valamint az elkorcsosodás s tudatlanság azon ok, melyből mindenféle számíthatlan rosznak szükségképen következni kell: úgy a nemzetiség s közértelmesség azon nagy ok, melyből előbb-utóbb mind az mi jó, minden bizonynyal következni fog.

A tudatlanság s előítélet egymásra halmozása olyan, mint egy boltozat, mely legnagyobb erőnek is ellent áll, de legyen kivéve csak egy két köze, s külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Az érdek hatalmas rugója az emberi tevékenységnek, csaknem kivétel nélkül ellenállhatlan korunknak anyagi iránylatában, mely a hideg és szivtelen észnek vezérlete alatt tengeren túli birodalmakat alkot, világrészeket ostromol, hogy zsákmányát nyerje, és bámulatosb csudákat művelend, mint a kedélyélet korában a vallási buzgalom, a lovagiség korában a dicsvágy. Vasutakkal hálózza be a világrészeket, hajóival uralg a tengeren, különös törvényt szab kereskedése előnyére; adóssá teszi a nemzeteket és államokat, arannyal méri a művészet, tudomány és szeretet gyümölcsét, ügyességet terem, szorgalmat ápol, elmét élesít, erőt fejt, erényt lefegyverez, és mindent legyőz, mi neki ellentáll.

A talaj, melyben hasonlításként, az emberiség fája gyökerezik, az anyagiság; ebből táplálkozva gyökerei, hajtják a

hatalmas törzset, mely a szeretet, a világot fentartó erő; — lombját és virágát az értelem millió hajtása képezi, szépítve, diszítve a világot; — illatját a szabad akarat képezi, melynek zamatja áldozat füstjeként száll az egekbe.

A hollandiak nemzedékek szorgalmával a világ minden részeiből hazahozott kincseket gyűjtöttek, hazájukban milliókat költöttek kertjeikre, virágaikra, — legfőbb erejük anyagi gazdagságukban volt — és mégis, midőn 50 éves harczt folytatnak a spanyol abszolút uralma ellen, mely alkotmányukat akarta megszüntetni, ismételve a tenger árjai alá helyezték virágzó tartományaikat, mert érezték, hogy a tenger árjai lefolynak, — de az idegen uralom marad.

V. Mint az oceánon a szelek, úgy a politika terén bizonyos korszakokban a szellem nem változtatja irányát, s bizonyos, hogy ily szellemmel ellentétes irányban haladni nem lehet; de jaj annak, ki ezen irányt feltétlenül követni akarja, s magát annak összetett kezekkel átengedi. Az oceán állandó szelei is a hajót, mely felvont vitorlákkal, de kormány nélkül, magát hatalmuknak átengedi, rövid idő alatt parthoz viszik ugyan, de nem a kívánt kikötőbe, hanem sziklák és zátonyok közé.

Miként a vallásban, úgy az állami tudományban is szint-
egy vannak ó hittiek, szabadszelleműek, valóságos szenteskedők, és e fölött még a játékkal is van sok hasonlatossága a politikának, mert az szinte az ügyesség és szerencse vegyülete lévén, ha a véletlenség keveri a kártyát, a legügyesebb játszó is könnyen veszíthet. Annyira mennek a szabadszelleműek, hogy a diplomatiában kémkedés és fortélyosságnál egyebet nem látnak, és a diplomatákat csak augoroknak tartják, kik apróságok, lakomák, és még valami által működve, titkos jegyekkel jelentik néha a nagy fontosságú híreket.

A maradandólag szükségesnek felfogásából s elimeréséből származik az erkölcsi szabadság; az ember a gépies tudatot erkölcsi tartozás vagy kötelességnek színvonalára emeli. A politikai szabadság, mint egy ága az erkölcsi szabadságnak, úgy származik, ha az állami tekintetben szükséges dolgot akarom, vagyis: egyéni vágyaimat s érdekeimet az összesre nézve szükségképeni tartozásnak alárendelem öntudatos készséggel. Ha ezen alárendelést önként nem teszem, úgy kényszerítésből tétetik vélem, más szóval: az állam nem szabad, nem bír politikai szabadsággal. A politikai szabadságnál mindenesetre hathatósabb az állami szükségesség. Hogy pedig

az állami szükségességet elismerjem, szükségkép ismernem kell azt. Ezen ismeretet nem merithetni az államjogi kész tankönyvekből, hanem a létező államnak valóságos működéséből. A valóságos állam számos működő közegek által nyilvánul, kik a társadalom közös nagy céljainak szolgálataiban állanak. Ezen célok a mai életviszonyok közt nagyon sokfélék; a társadalom növekedő szükségletei és igényei napról-napra szaporítják az állam teendőit. A szabadságot nélkülöző állam épen az, melyben az állam közegei a társadalomtól elválasztatnak, a valódi államot nem ismerik a polgárok, csak nézik, mi történik, és a felett okoskodnak. A politikai szabadságnak fejlődése attól függ, ha bevezettetik a társadalom az államba, azaz ha az állam polgára állami munkára kötelezve van. Hogy ez a bevezetés, ezen részesítés az állami közéletben mennyire kisebb vagy nagyobb mérvék szerint vonatkozzék a társadalomra, azt leginkább a közgazdasági, társulási, erkölcsi és értelmiségi feltételek határozzák meg.

A bölcsészek ábrándozhatnak virágzó vagyonközösségekről, de a tapasztalat és az ész azt mutatja, hogy ez csak álom, még pedig nem is olyan álom, mely nagyon is szép lenne a mi gyarló emberi természetünkhez képest, hanem teljes félreismerése az embernek és azon szabadságnak, mely az ember nagyságát képezi. Az ember egyéni tulajdon nélkül nincs önmagának teljesen birtokában, hanem állattá vagy rabszolgává lesz és azon kéztől függ, mely őt ápolja. A tulajdon a szabadság legelső feltétele, és annyira az emberi természetben gyökerezik, hogy mindig az a legfelvilágosultabb, legbolderabb és legvirágzóbb állam, melyben legnagyobb számmal vannak a birtokosok.

Vajjon a tölgy, ha szűk üvegházban ültetéd el, fel fogja-e annyira emelni sudarát, mint az, mely az erdő közepette hajtja ágait? S a gyümölcsfa, nem válik-e terméketlenné, ha örök árnyékba állítod, hol a nap meleg érintése nem hathatja át törzsét? S nincs-e ez így emberekkel és nemzetekkel is, kikben a természettől nyert hasonló csirák a szerint fejlődnek ki, vagy vesznek el, mint azt a helyzet, melybe állítottak, magával hozza.

A szív, az ész és az akarat azon három erő, mely az emberiség lényegét képezi, melyben megtalálható minden tünény magyarázata, mely az emberiség fejlődése folyamában mutatkozott; — a sejtelem ösztönszerűségével írta azokat zászlajára a haladás, a „testvériség“, „egyenlőség“ és „szabadság“ jelszavaival.

E három erőt tehát az államnak elismerni, elfogadni

kell, és akkor feladata nem más, mint azok életének kifejtése, biztosítása, terjesztése, fokozása.

A zsarnokság maga magának legnagyobb ellensége. Sajat kezével ölte meg magát még eddigelé mindig.

A politikai viharban csak egy villámhárító van : a szabadság.

Lehetőleg szabadok vagyunk, ha szenvedélyeink homályos képleteit az ész világosb képletével felvilágosíthatván, észszel zabolázzuk ösztöneinket.

A szabadság verőfényes fáján nyíló virág, az erkölcsi önérzetnek virága, mely a közboldogságnak drága gyümölcsét érleli.

A jog, tárgyilag tekintve, a társadalmi szabadság szabályainak összegét teszi, alanyi értelemben az azoknak megfelelő cselekvési szabadságot jelenti, melynél fogva mindenki követelheti, hogy a jog szabályoknak megfelelő cselekvésében ne gátoltassék, — az ember természeti szükség és észparancs által vezetetik a társadalmi életre, minthogy lételének fentartása, a külvilág kellő használata, erkölcsi és szellemi fejlődése, szóval végrendeltetésének elérése — a társadalomtól tételeztetik fel, mivel azonban az emberi szenvedélyek és vágyak korlátlanágánál fogva, — a szabadság, az egyenlőség alapján nyugvó észszerű szabályok nélkül a társas együttlét előnyeit, megsemmisítő vad fejtelenséggé fajulna, a jognak az emberi természetén gyökerező szüksége, világosan kitűnik. A jog azonban mindig pusztán elméleti, határ nélküli eszme marad, míg közös elismerése, részrehajlatlan alkalmazása, sikeres fogantatása, szóval gyakorlati érvényesítése arra alakított társadalmi intézvények által nem biztosíthatik, a joguralom minél tökéletesb létesítése arra szervezett közhatalom megállapítása tehát az álladalom főfeladását képezi, ez, valamint a társadalom és jogeszme erkölcsi szükségesén alapszik, így az álladalom a joguralom létesítésére a szellemi és anyagi fejlődés előmozdítására határozott területen közös főhatalom alatt szervezett társaság, — és miután főcélját a jogbiztosság képezi, — a politika feladatainak egyike a jog létesítésére vezető legcélszerűbb közegek kijelölése által az igazság uralmát minél általánosabbá tenni. Az észjog a tételes jog alapja, mert természeti jogelvek nélkül csak önkényes rendeletek, tényleges szabályok, de nem az igazság jellegével bíró jogtörvények képzelhetők, az észjog fő forrása a józan ész. mint az emberi cselekvények természet szülte szabályozója, melyhez a természeti ösztönök, a jogérzület, végre a nemzetek intézeteiben vissztükrözött jogelvek is segédforrásokként járulnak.

A boldogságot is az ember ép azon mértékben fogja megközelíthetni, a melyben sikerül neki mind érzéki, mind szellemi erői- s tehetségeinek a természettüknek megfelelő működési tért megszerezni, és ezek folytonos tovább fejlesztésével, függetlenségét fokozatosan enyhítve, tevékenységének folyvást nagyszerű tért nyerni, e szakadatlan haladás eszközléséhez az ember embertársai közreműködését igényli, kiknek istápolása nélkül physikailag magát fen nem tarthatná, szellemi behatásuk hiányában saját szellemi erőit ki nem fejleszthetné. Rendeltetéséhez képest minden társaság az emberek anyagi és szellemi érdekeinek kielégítésére lévén irányozva, kell, hogy e céljának megfelelő működési renddel is bírjon, mely szerint a társasági cél elérésére szolgáló eszközök e végre tényleg alkalmaztassanak, — az ehhez megkívántató cselekvények véghezvitessenek, — a társadalmi, az álladalmi cél elérésére pedig vidékek- s korszakokként különböző eszközök állnak rendelkezésre, — különböző utak követendők, s ép ezért más más tulajdonságok igényeltetnek azok részéről, kik társadalmat vagy álladalmat bizonyos helyen, bizonyos korszakban megalkotni, vagy fentartatni akarnak.

A népek jogintézményei, mint a népelet tényezői s erői összeműködésének eredményei a mult szülöttei, megértésük kulcsát a mult földterítése képezi. Mindazokra nézve, kik valamely nép álladalmi s társadalmi élete alakulására befolyást venni hivatvák, az alkotvány és jogtörténelem ismerete elkerülhetlenül szükséges, sőt mindazokra nézve is nélkülözhetlen, kik az alakulási menetet szemmel kísérni akarják, s e téren csak megközelítőleg s önálló véleményre igényt tartanak.

Az állam fogalmilag egy egységes egésszet képez, és ennél fogva összes intézményének önmagában megegyezőnek, az igazgatásnak szellemére s alakjára nézve pedig tökélyesen alkotványosnak kell lennie.

Az állam ama intézmények maradandó egységes létszeressége, melyeknek egy összakarattól vezetve, valamint fentartva és keresztül vive egy összerűttől azon feladatuk van, hogy egy bizonyos és térileg elzárt nép valamennyi megengedett életcéljait, és pedig az egyéntől a társadalomig előmozdítsák.

Az államnak szüksége van saját embereire és pedig a néptanítók azok. Legyen ezek ügye különválasztva a vallás ügyétől, mely a lelkészeké. A lelkész legyen egészen saját egyházáé, saját felekezetén ne függjön az államtól semmiben, de ne is csüggyön azon teherképen. Tartsák el hivatálnokaikat a felekezet tagjai, mint eltartja az állam az ő embereit, kiknek munkakörét aztán ő határozza meg.

Akár belső csend fentartása, akár kül ellenség elleni védelem forogjon szóban, akár az állam szükségei jöjjenek kérdésbe, mindenik esetben csak vagyonos nép segíthet, — következésképp vagyonos néptől a monarchiának félni nem kell; kettő van a mitől retteghet: vagyontalan nép és olygarchia, amaz csendrontásra hajlandó, mert állapota kinosan, nyugtalanító, veszteni valója pedig nincs, — emez hatalmas és büszke, s igazgatni akarván, a monarchia jogait örömet magára ruházná által. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe dönté fel. Napoleon császári hatalmát a sz.-germaini paloták birtoikosai ásták alá.

Gyáva népnek kormányok sem örülhetnek, mert félelem és bizalom, hűség és gyávaság nemzeteknél egytől soha sem léteznek, — tudni kell, hogy a tespedésnek életlő álma lassú halál, s még inkább semmivé teszi a nemzetet s annak függetlenségét, mint a fegyveres ellenség dűlása, a feldűlt ország-nak eldarabolt ereje ismét összeállhat, s idő és körűlmények kedvezésével megtörheti az ellenség hatalmát, — de a tespedésben kialudt nemzeti erőt semmi hatalom többé vissza nem hozza. Hanyagság, estűggedés, ingatagság azon súlyos átkok, melyek minden kifejlődést lehetetlenné tesznek. Ingatag és változékony erő csak elpazarlott erő, mely czélt soha sem érhet, a sikert más nem biztosíthatja, mint a kítűrni tudás.

Törekedjűnk fel magasra, de törekvéseinknek a szeretet adjon irányt, mert ha a kötelék köztűnk és az emberiség közt ketté szakad, akkor végetlen űrben lebegűnk vigasz és nyugalom nélkül. Az ég azt mondja; nem vagy enyém, mert eszed nem ér hozzámig; a föld így kiált fel: nem ismerlek, mert neked nincs szived gyermekeim számára. Életűnk hosszú pályáján óvatosság legyen horgonyűnk, a kötelesség kalauzűnk, mert hosszú a pálya, csalóka a hullám, messze a cél. Nem tenni, mikor tenni kellene, tenni kötelesség volna, épen olyan bűn, mint nem kevésb bűn cselekedni, másokat cselekvésre buzdítani, midőn az abbanhagyás lenne szoros tiszt.

A valódi állameczélnak mindig a státűs természetével összhangzásban kell állania, mely állapot akként fog eléretni, hogy az összeségnek céljái az egyének céljaival felsőbb harmoniába hozassanak. Álcélok az államat tévirányokba szoritják és gyakran minden lehetséges eszközök igénybevételével erőszakos módon azzá kívánják tenni, a mivé nem lehet, mi azután nem ritkán az eszközök utání kapkodást annyira fokozza, hogy épen az eszköz válik czéllá és maga az igazi cél elvész.

Az élet örök változás. Érdekek támadnak, erők fejlődnek, melyeket szabályozni kell, igények, miket szükséges

kielégíteni. Okvetlenül bukik a merev rendszer, mely minden alkut, minden egyezkedést kizár.

Hiában vannak kellő számú tanodáink, tanáraink, egyetemeink és egyesületeink, ha közszellemünk nem elég erős, nem elég egyetértő; felülről lefelé oly édesgető hatást gyakorolni, miszerint: megbüntetve, háttérbe szorítva a miveletlenség, viszont, méltánylással emelje magához a műveltséget minden alakban.

El kell vesznie e föld színéről a népnek, mely műveltség nélkül való — s így kik a nép közművelődését lehető gyorsan, minél nagyobb mérvben eszközlik, legjobb „honvédek“, kiket méltán megillet a „nemes“ czím és tisztelet.

Alkotmányos jogszerű szabadság az, melynek létesítése forradalmi törekvést szintoly bizonyosan fojt el, mint határtalan önkény s zsarnokság felkapását s terjedését lehetlenné teszi. A menny e felséges küldöttje mind a forradalom véres, mind a határtalan zsarnokság mogorva szörnyeit letiporja; s a hol s meddig ez uraltatik, sem annak pusztító faklyája, sem ennek lánczai az emberi nemre nyomort nem áraszthatnak.

Tekintsünk végig a történelmen, úgy fogjuk találni, hogy a küzdelmek után boldog mindig csak az a nemzet lett, mely a vihar dulásai közt elvetett egészséges mag sarjait, századokon át ráfordított gondos ápolással, saját politikai nagyságára s polgári jólétére, terepélyes favá növelni tudta, hogy az utánemzedék, a tomboló vihar elvonulásával szent árnyaiban megpihenve, egyszersmind a közjólét édes gyümölcseit lehajló galyairól szedhesse.

Alig van nagyobb tévely annál, mint a választást a szabadság egyedüli alapjául állítani fel, azon hiedelemnél, mintha az általános választás már magában okvetlenül szabadsághoz fogna vezetni, bár mennyire igaz legyen is az, hogy a választási jog a szabadságnak szükségképeni alkatrésze. A korlátlan hatalmat ez alapon csak úgy fel lehet építeni, mint más alapon.

A szabadságot nem lehet mértani formulák szerint kiszámítani: ép oly kevésbé vannak törvények, melyek által a szabadságot decretálni lehetne. Ha korlátlan hatalmat adunk a nép kezébe, ezzel nem érünk el semmit; ez nem fog célhoz vezetni, ha a nép minden egyes tagját királynak proclamáljuk, vagy ha a népet mindenhatónak — le peuple tout puissant — nyilvánítjuk, csak azért, hogy egy ténye által hatalmának egész összegét egy korlátlan uralkodóra ruházza. Az öngyilkosság lehet kifolyása a szabad akaratnak, de nem az élet.

Minden zsarnokságnak van egy, bár tökélytelen és sok visszaéléseknek kitett zabolája, mely a társadalmat legalább a végromlástól megóvni képes. Jő egy idő, midőn az engedelmesség tűrhetlenebb nyomort von maga után, mint az ellenszegülés, midőn a félelem maga bizonyos bátorságot szül, midőn a népdüh és kétségbeesés göresös kitörése megint a zsarnokot, hogy ne kísértse a végletig az emberi béketűrést.

Ha nem bírnak az emberek oly eszmékkel, melyek saját létezésükön túlterjednek, ha szellemi láthatáruk önmagukra szorítkozik, ha szenvedélyeik és akaratjuk szeszélyeinek rabjai, és végre ha nincsenek köztök bizonyos fogalmak és érzelmek, melyek körül csoportosulnak, világos, hogy köztök társulat nem fog létezhetni, és hogy minden egyén azon társulatban, melybe lépend, csak a zavar és felbomlás elve leend.

Én szabad népet akarok a helységben, a családban, a községekben, a megyékben, s szabad népet mindenütt. A szabadság egymásrai rakásában találom, mit szabadságnak nevezek, nem pedig egy országlár központi hatalmában, — ez az állam legbiztosabb és leghatalmasabb talpköve. Az alkotmányos érzület áramlatát földi hatalom már nem képes feltartóztatni, hasonló ez ama hóomladékhoz, mely a magas hegyek ormáról gördül le, eleinte kicsiny mint egy galamb és fényes mint a fehér galamb a magasban, első rebbenése csak játéknak látszik, de a mint közelget utjában egyre nő, egész kőhalmokat emelvén hátára, maga is hegygyé lesz, merev fákat, hideg kősziklákat ragad magával, míg végre eget földet meg-rázó moraj közt, rengeteg tetemével betölti a völgyet.

Mint a korona homlokán a legnagyobb egyes gyémánt, mint apró építmények közt a kimagasló nagyszerű ódon dom, mint a kis csillagok közt a teljes hold: álljunk társaink közt a hazaszeretet buzditásában.

Terjesszük a közleket hazánk fiaiban, mely nem változó szenvedelmeken, vagy költői ábrándozásokon, hanem egyedtől közértelmiségen alapul.

A szabadság biztosítékainak kiküzdése és fentartása csak folytonos jogkövetelésnek sikerülhet, a mértéken túl használt passiv semmitévés a nemzettest vérkeringésének, az erekek és idegeknek rothadására vezet.

Világos, hogy hasonló erő s anyag összetalálkozása mindig hasonlót hoz létre, habár színben s árnyalatban változatos is.

A ki egy földgömböt kezébe vesz, láthatja, hogy a közös sarkpontból kiinduló, az egyenlítőt elosztó vonalak, kezdetben majdnem párhuzamosan haladnak egymás mellett, s minél jobban közelednek az egyenlítő felé, annál nagyobb az elhaj-

lás. A kik e vonalokon haladnak, azoknak tudnia kell ezt, s nem kell fejök felett összezsapniok kezeiket.

Washington szebbnek s dicsőbbnek tartotta megmaradni egyszerű polgárnak, megmaradni Washingtonnak, a szabadság teremtetőjének, meghonosítójának, mint elégedetlen seregét saját háladatlanak hirdetett hazája ellen vezetni, mint vezette Coriolan csapatait Róma ellen.

Mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand a hatalom? talán hóhér, pallos s kötél, mik a bűnösök ellen fordíttatnak? Nyomorult eszközök! mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet; de itt nem egyesekről van a szó; itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely százak óta, most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom, ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához, s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon.

Egy nemzet nem engedelmeskedhetik sokáig egy olyan kormánynak, melynek nincs joga parancsolni. A rend, a bízalom és biztos béke csak akkor érhető el, ha a népet megkérdezik azon kormány iránt, mely leginkább képes a hazát szenvedéseitől megszabadítani.

A ki völgyben vagy földszinten áll, az élénkebb szemügyre veheti ugyan az egyes tárgyakat, melyek közvetlen közelébe esnek; de a nagy látkör kiemelkedő változatossága, az idomulás élénksége, egy szóval a természet nagy művének fenségében csak a magasabban álló gyönyörködhetik, s nyervehet tájékozást és ismeretet a föld felszíne állásáról és helyzetéről.

Ugy vagyunk a napi élet gazdag eseményeivel is. A ki a napi politika tarkaságait szemléli, meglepő, sokszor váratlan fordulatait bámulja, s azokkal egy felszínen áll, úgy jár mint az utas az erdőben: eltéved a fák, bokrok, árkok között, melyek elállják útját, s gyakran oly helyzetbe jő, hogy azt hiszi, miszerint már onnan kihatolni nem is képes, — pedig még néhány lépés, — s a kellemes völgy viránya várakozik haladó lépteire. Az ilyen, igaz, hogy az előtte levő tárgyakon, a bokrok költőies csoportozatán, a fák merész növésén, sudár terjeszkedésén elmélázhatik; de elvégre is, ha fel akarja magát ismerni s tájékozni a vidéket, kénytelen magasabb pontra hatolni, hogy az egésznek átnézetéhez jusson.

„Csak a ki a történetet ismeri, képes az emberiség javára történetet alkotni“ — mondja Held, a jeles történész, s valóban nagyon szükséges az események szemképráztató jele-

neteik között magasabb álláspontot foglalni, hogy onnan a szétterülő látkörben tisztább átnézetet s tájékozást szerezzünk.

Tiszteljünk s őszintén sokra becsüljük jelen körülmények között az angol alkotmány szabadságait; de azért megengedik imádói azt a megjegyzést tennünk, hogy az egész nem egyéb mint szerződés, a népjog és monarchia között, mint két egyenlő jogosultságú fél között. Az angol petition of Right-jogok kérelme, — az 1679-ki habeas corpus, az 1689-ki alapelvek alkotmányának polgára, még nem az a szabad polgár, melyről mi beszélünk, mely őt illető jogait, más, kívülre, mint emberen kívül álló hatalomban nem ismerheti el. Innen van, hogy ezen alkotmány polgára valami római polgárféle szagot is hord magán, mint ezt ezer eset bizonyítja.

VI. Nemzetünk minden irányban az átalakulás és rendezés korszakát éli, most nyervén határozott alakot az eszmék, melyek a jelen század eleje óta mozgatták. Nevezetes és nagy fontosságú korszak ez. A szoros függésben és tehetetlenségben eltöltött századok után a jelen nemzedéknek jutott a nagy feladat, hogy békésen felépítse és megszilárdítsa az állam életét, hogy következetes munkásságban pótolja az előbbi idők mulasztásait, tisztelven ugyan a múltat és hagyományait, megtartván és czélszerűen átalakítván mindazt, a mi hasznos és életképes, de saját adott viszonyait is, és a kor igényeit figyelembe vévén: teremtsen egy új életet és biztosított alapokon rendezzen egy életképes magyar államot, mely birjon nemcsak az alkotmányos szabadság, de egyszersmind a rend mindazon kellékeivel is, melyek a szellemi fejlődésre és az anyagi felvirágzásra szükségesek.

De egyelőre el kell ismernünk, hogy mindnyájunkat terhel kisebb-nagyobb mérvben az elkövetett hibák és mulasztások tudata, mert nagy az ellentét várakozásaink és a jelenlegi helyzet közt.

Az eredmények nem adnak igényeinkre kedvező választ.

Együtttes, egyetértő cselekvéstől várhatni csak a segítyt.

Legyen hát bátorságunk a hibákat beismervén, a szükségesség jobb irányt megállapítani s határozottan követni.

Minden államra nézve, mely fennállani kíván, a legfontosabb feladat: az állambáztartást biztos alapra helyezni és rajta változatlanul fentartani.

Mi eddig folytonosan többet adtunk ki, mint bevettünk; intézményeink átalakításában a takarékoskosságot nem követtük és saját erőnket túlbecsültük. Kellő időben nem gondolkodtunk a befektetések czélszerű és rendes fedezéséről.

Az anyagi jobblét fejlesztésére: meg kell tehát tenni mindent, mit csak lehet, az által, hogy gondoskodjék az állam mindazon hasznos beruházásokról, melyek az anyagi és szellemi megerősödést előmozdítani képesek, engedjen a kormány szabad fejlődést a magán munkásságnak, hogy minden tényezők közremunkálása folytán évről-évre könnyebbüljön azon teher, melyet viselni kénytelenek vagyunk; jó sikerre három eszköz vezethet: takarékoság, adóreform és mentül szélesebb mérvben eszközölt hasznos beruházások.

Meg kell változtatni az irányt, melyet a pénzügyekben és az egész belpolitikában követtünk. Határozott és változatlanul megtartandó elveket kell felállítanunk a jövőre nézve. A kiadások engedélyezésénél eddig tapasztalt könnyűség helyett legyünk mindennekben takarékosak, szakítanunk kell a multtal, és öntudatosan egy jobb jövő alapját kell megvetnünk.

Tényekkel és nem pusztá szóvirágokkal kell bebizonyítani azt, hogy az alkotmányos kormányzat legjobb biztosítója a jó pénzügyeknek. Ha ellenkezőleg cselekszünk, azoknál, kik az anyagi jólétet mindenek fölé helyezik, megingattatnék az alkotmányosság iránti hit.

Mire van legnagyobb szüksége a magyar népnek és az egyes polgároknak? Kissé több bizalomra önmagunkhoz és a felelősség érzetére. Nem csoda, hogy ezt elvesztette a nemzet: a sok kormányzás által elszoktatták tőle. Az országban sokkal többet kormányoznak, mint szükséges és ez a baj oka.

Ennek ellenkezője volna óhajtandó, t. i., hogy a nép tanulja meg önmagát kormányozni. Ebben fekszik a feladat súlypontja.

Minő irányt kell nekünk követnünk? Adott viszonyaink közt vannak ügyek, mélyeket a rend és az államegység érdekében egy öntudatos, erélyes és alkotmányos kormányzat hatásköréhez kell soroznom. E mellett azonban a helyhatósági, községi és testületi tevékenységet olyképp kellene kifejteni és rendezni, hogy az önkormányzat és magántevékenység új és rendezett életre ébredjen. Mert az újabb alkotmányos ministeriális rendszer folytán már mutatkoznak hazánkban a magántevékenység pangásának azon előjelei, melyek a központosított államszervezetnél mindenütt észlelhetők.

Itt az ideje, hogy a nemzet jellemével megegyező, rendezett állapotokat teremtsünk, s hasznos tevékenységben egyesüljön minden életképes elem, ne várja mindenki csak felülről a gondoskodást.

Az önkormányzat számos munkaerőt fejt ki, képességeket hoz előtérbe, melyek különben tétlenül maradtak volna, egészséges és öntudatos közélet támad az országban.

Nem abban kell keresni a megyei rendszer alapját és éltető erejét, hogy a tisztviselők választassanak és időnkint tisztújítások tartassanak, mely alkalommal az egyes pártok küzdjenek egymással a felett, hogy melyik párt hívei alkalmaztassanak a hivatalokra; nem az a megyei élet czélja, hogy majd az egyik, majd a másik párt — nem annyira politikai pártot, mint inkább a megyékben régóta tömörült csoportokat értvén, — oszszon a hivatalokban jutalmakat, s a megyei ügyek vezetését gyakran a képességre való minden tekintet nélkül bizza azokra, kik legbuzgóbbak voltak a pártérdekben, tehát legnagyobb ellenszennyvel lesznek a másik párton lévők iránt.

Ez a mostani kor kívánatainak meg nem felelhet.

Boldogulási reményünk csak azon esetben lehet, ha együtt tartva ügyekezünk a nemzet súlyát, szellemi és anyagi fejlődését növelni, ha a nemzet azon osztályait, melyek műveltségöknél és vagyoni állásuknál fogva, úgy a közügyek intézésére, mint a társadalmi életre, döntő befolyást gyakorolhatnak, emeljük és hatáskörüket szélesbítjük.

Nemzetünk az erőt vesztett s az aggkor kűszöbén álló nemzetek sorába még nem tartozik, de már a visszaesés és súlyedés lejtőjén van; hanem legyen ez országban rend, vagyon- és személybiztonság, hárittassanak el az akadályok, melyek a nagyobb gyarapodást még mindedig hátráltatják, legyen jól rendezett pénzügyünk, lehetőleg kevés adóbeli terheléssel, hogy évről-évre növekedjenek a tőkék, emelkedjék a nemzet anyagi ereje; a nép természetszerű szaporodását pedig semmire akasztja meg. Ez esetben mindinkább gyarapodni fogunk.

A nemzet közgazdasági élete nagy és széles tér, hazánk nagy kincseket bir, melyek nagyrészt parlagon hevernek. Mikor fog már eljönni az idő, midőn felhagyván az elméleti vitákkal, az elvi harcokkal, az élénk és keserű pártusákkal, egyesült akarattal, erélylyel, kitartással és öntudatos következetességgel fogunk hozzá a nemzet ujjaszületésének, a hasznos tevékenység kifejtésének nagy munkájához, hogy nemzetünk felhasználván a béke idejét, anyagi erőben és értelmi képességben gyarapodva, méltó helyet foglaljon el a művelt nemzetek közt, s biztosítani képes legyen nemcsak saját fennállását, de erős támasza legyen a trónnak.

Valódi hazafiúi fájdalommal kell visszatekintetünk a közelmúlt több évekre, mely idő alatt az éles pártállás sikertelenné tévé meg az anyagi kérdéseknél is az erők őszinte

együttműködését. A mostani kedvezőtlen pénzügyi viszonyok szolgájanak intőkép a jövőre. Bár csak ezen behatás alatt képesek volnánk őszinte együttműködésben mindennek fölé helyezni a haza javát és érdekét!

Ha a magyar élni fog, bizonyosan a műveltség és polgárisodás körül felöltő érdemei lesznek.

Mert nemzetek és birodalmak, bármily kedvező legyen irányukban a természet, csak oly fokára juthatnak el a boldogságnak és hatalomnak, a mennyi azoknak az anyagi és szellemi téren egyesített munkásságuk folytán szerzett képességeikkel összefér.

Oh ha Isten megszáná e hazát, azaz ha esztűnkre történék! s tanulva századaink sirirataiból, egy pünkösdi közlekedés, szálkátlan egységet, áldozatot hol telik, tettét hol kell, s türelmet mindenütt tudna ébresztetni!

A kérdés most: a magyar fajt az elsodortatástól vagy felolvadástól megóvni, s a multból megmentett nemzetet, bizton és haladásképes jövőbe átültetni.

Hanem az ildomos nemzeti politikának első szabálya bizonyosan az, hogy a nemzet a jogegyenlőség üdvös elvét, a legszebb, legbecsesb örökséget, mely a márcziusi zűrből megtisztulva ránk maradt, vérébe ültesse át, s abból későbbi nemzedékek számára azon erkölcsi köteleket képezze, mely a magyar nemzet minden osztályát megoszthatatlan testté, testvérekké forraszsza egygyé.

Ki kell emelni a magyart a vérmesség és csüggedés szélsőségei közt kifejtett amaz álomkórságból, mely miatt sem élni sem halni nem tud.

Szervezni kell tehát a társadalmi teendőket, nem pedig itatás, étetéssel a népet ámitani és tévutra vezetni.

Mert a nemzetet és nemzetiséget ma már nem védik kiváltságos intézvények rámai. A magyar nép is, mint oly város, melynek sánczai s falkerítései szétbontatnak, — most már mindenfelől nyílt és védetlen behatásnak kitéve, jövőben egyedül saját erkölcsi erejére s józan éberségére van utalva.

A hazaszeretet a legmagasb polgári erény, mert mindazon erkölcsi, anyagi és szellemi érdekek összhangzó kiktűzésére vezérel, melyeknek kielégítése mívelt állapotban az egyes embert és a családot, a társadalmakat és nemzeteket a boldogság s megelégedés birtokába képes juttatni.

Nincs cszme, mely azt, mit romlatlan szív elérni óhajt s józan ész tenni sürget, tökéletesben összefoglalná s határozottabban kifejezné, mint egy boldognak nevezhető haza fogalma.

A hazafiság s nemzeti önérték az, mely minden népet a közjónak élni s hazáért meghalni tanít, mely szellemi haladásra és erkölcsi emelkedésre ösztönöz, a békében tevékeny, a harcban legyőzhetlenné tesz, s mely a boldogságban óvatosságra s önmérsékletre int, a veszély perceiben a nemzet erejét a kimeríthetlenségig sokszorozza, s a szerencsétlenség napjaiban az elcsüggedéstől megóv, vigasztal, reményt nyújt a kitűrésre, s a megnehezedő balsors férfias elviselésére erőt és bátorságot önt a nemzetbe, s az önbizalmat rendületlenül megőrzi.

VII. A szerencsés siker a fejlődés természetes sorrendjének megtartásától függ. A míg az egyén anyagi léte biztosítva nincs; mint a földhöz kötött állat egész idejét és erejét tápláléka keresésében tölti; a létérti küzdelem vadsága elborítja lelkiületét, szeretetlen, önző és állatias marad; csak az ellátottság állapotában szelidül meg természete, és ébred fel szellemi élete.

Az államnak, amely cultur-állam akar lenni, két feladata van, az első: népének anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztése; a másik: párhuzamban az anyagi, szellemi és erkölcsi fejlesztéssel, népe akaratának egyesítése; tehát fejlesztve egyesíteni, vagy egyesítve fejleszteni népét.

A culturát terjeszteni annyit tesz, mint az anyagi jobbétet, az értelmi fejlődést és az erkölcsi nemesedést terjeszteni.

Mit ér a sok egyenlő czérnaszál, ha kötélle nem fonatik? Mi haszonra való, ha vászonná nem szövetik?

Társadalmi szellem nélkül, az egyes csak gyöngye fonál, csak rongyolt vitorladarab.

A köz emelheti, fejtheti és gyümölcsöztetheti az egyediségeket. Egyes részek, ha egészszé át nem alakulnak, gyöngék, hatástalanok.

Értelmes és becsületes munkálkodás; szigorú takarékoság s a hon és társadalom érdekeinek szem előtt tartása; ez a társadalmi s közgazdasági rend erkölcsi alapja, kifejlődésünk főtényezője.

Jelen helyzetünkben főképp szükséges, hogy a veszélyes eszmearamlatok korlátozása s a belső viszonyok egészséges fejlesztéséhez kellő erkölcsi alap terjesztése s megszilárdítása végett komoly szót emeljünk, annyal inkább, mert ezen erkölcsi alap felkarolása kedvezőtlen külvizonyaink közepette is közvetlen biztos anyagi eredményeket hozhat, kivált a

munkásosztálynak, melynek ezen eredményekre halaszthatlan szükségük s hozzá jogos követelésük van.

Szükséges, hogy a köztevékenység mozgalmaiban részt vegyen minden ember, minden honpolgár, mert ki abban részt nem vesz, az csak magának él, csak terhére élhet az országnak; és minél többen vannak ilyenek, annál inkább romlott a társadalom s közgazdaság.

A közgazdasági életből közszellemi élet fejlődik ki, melyben az anyagi tényezők és viszonyok szintén kölcsönös visszahatásban állanak a szellemiekkel. Egy-egy ország lakossága, egy műszerves testhez hasonlít, mely annál egészségesebb annál erősebb és hatalmasabb, annál több biztonságot és jólétet nyújthat polgárainak, minél inkább megértette, felfogta és betöltötte kiki saját hivatását.

De szellemileg szegény marad azon nép, mely anyagi jólétre vergődni nem bír.

Erkölcserontó irányzatot vesz pedig a külföldről táplált kereskedelem, mert főkép csak a fénytűzési czikkeket hozza be.

Minél nagyobb értelemmel s szorgalommal munkálkodik pályáján a szakember, annál több hasznót hajthat magának, de annál több kárt tehet polgártársainak, s végre az egész országnak, ha munkálkodásával nincs párosulva a becsületes ség, a méltányosság s igazságszeretet.

A méltányosság, az igazságszeretet oly tényező a közéletben, melyek hiányában nem tagja, hanem ellensége, megrontó mérge a nemtelen, önző, igazságtalan ember a társadalomnak.

Felbonthatlan érdekegység létez a közgazdasági s társadalmi rend közt, melyek alakulását nem lehet, nem szabad mesterkélt módok, szabályok által vezérelni. Szabad földbirtok, szabad ipar s szabad kereskedelem belföldön, s a külföld irányában: ez azon eszménykép, mely után törekednünk kell, hogy a társadalmi rendet minden rázkódtatástól megóvjuk.

Tartsuk meg a mi csak megtartható, a mi méltó a megtartásra. De törekedjünk újabb, helyesebb társulati s egyleti viszonyokat létesíteni.

Ne feledjük soha, hogy értelmes, becsületes munkálkodás, szigorú takarékoság és a hon és társadalom érdekeinek szem előtt tartása: ez a társadalmi s közgazdasági rend, erkölcs alapja s főtényezője. Ez alapon javítható legbiztosabban a szegény munkásosztály sorsa, önmaga által és kivált társulás útján.

A kör célja: egyesülési pontot képezni, hol a város, község szabadelvű lakosai rang, állás, nemzetiség és vallás különbsége nélkül egymással minél számosabban találkozhas-

sanak, közvetlen eszmecsere, kölcsönös ösztönzés és szilárd összetartás által odaműködés végett, hogy az ujkor elvei hazánkban minél inkább elterjedjenek, törvényeink s intézményeinkben minél inkább érvényre jussanak.

A körnek oda kell működni, hogy minden rendelkezésre álló eszközökkel, a folytonos és határozott haladást mind anyagi mind szellemi, úgy a politikai mint a társadalmi téren előmozdítsa.

Szükséges, hogy a nemzettest több milliónyi munkás parányai egyező vezéreszmék nyomán öntudatosan járuljanak egy nagy, élénk, tevékeny, öntudatos nemzettest alkotásához. Öntudatosan járuljanak ama nagy munkához, mely számukra hála-teljesen kínálkozik a közgazdaság terén.

VIII. Oly korszakot élünk, melyben a legfontosabb események egymásra halmozódva következnek, és a közügyek ezen különböző czimezetű változatossága, azokat különböző politikai fokozatokba helyezi.

Órák, napok, évek tűnnek el az öröklét végetlen térében, egyesek és nemzetek életében, és ha vissza tekintünk ezen elmúlt időkre, akkor látjuk csak, mily befolyások alatt alakultak azon körülmények, és mely okok idézték elő azon helyzeteket, melyek egyesek, valamint nemzetek fejlődésére és boldogságára előmozdító, vagy azt hátráltató és megakadályozó befolyással bírtak.

Ha visszatekintünk az elmúlt szomorú emléktű évekre, bár ezen évek szenvedései és viszontagságai között a tapasztalás iskolájából sokat tanulmányozhatunk, még is saját életfeladatunkra, a tökéletesbülésre és nemzeti előhaladásunkra, ezen idő csaknem elveszettnek mondható.

Azért kell kétszeres erélylyel újjáalakulásunkhoz hozzá fogni, hogy az elvesztettet kipótolhassuk, de egyszersmind bölcs előrelátással és ildomosan, kétszeres eszélylyel is, nehogy az újra építést rossz alapra fektessük és az épület össze-rokadjon.

Hazánk jelen politikai fokán, mielőtt alkotmányunk törvényeink és közigazgatásunk szervezéséhez hozzá fognánk, szükség mind történeti jogaink és kifejlődésünk, mind államtani czélszerűség tekintetbe vételével, leggyakorlatibb indokokból eredő intézkedések nyomán, az újra építést megkezdeni. Ezeknek biztos alapján, az annyi megrázkódtatásokon keresztül ment, és minden kül mozoghatást megsemmisítő nyűg alatt szenvedett hazánk állapotját, egy új boldogabb korszak

igényeinek gyakorlatilag megfelelő irány felé vezérelvén, annak jövődő felvirágzását előkészíteni.

Normális állapotban a megyei önálló intézkedések és közigazgatási élet által eleje vétetnék mindazon hiányok, visszaélések és félszegségnek, melyek a mostani megye árnyoldalát képezik, a közdolgoknak pedig a legcsekélyebb párányiságokig, nevetségig lassu folyamát, sőt fennakadását eszközlik.

Ha czélszerű megyei rendszertünk lesz, elkerüljük a hoszszadalmas és apró dolgokkal elhalmozott eljárásokat.

Senki sem fogja tagadhatni, hogy az országgyűlésnek a nemzetakarát valódi kifolyásának kell lenni.

Hogy tehát a követ az előforduló kérdésekben küldői nézetét tolmácsolja, az nem csak jogos, de egyszersmind helyes és czélszerű is, mert épen nem jó ha pillanatnyi szónoklati fölhevítések által hagyja magát vezettetni, vagy épen saját egyéni érdekéből csatlakozik egyik vagy másik párthoz. Hanem a megyének higgadt megfontolással, és valódi gyakorlati tapintattal készült utasítása sokkal gyakorlatibb és czélszerűbb törvényeket és intézkedéseket hozhat létre.

A magyar subát, sem a belga köpeny, sem az angol vizhatlan kabátért nem adom, lehetnek ezek czélszerűek ott, de ez meg legczélszerűbb itt nálunk. Mert a különféle országok szokásai értelmiségi, anyagi és erkölcsi állapotának fokozata, mind megannyi lényeges tényezők egy ország alkotmányos szervezetére nézve.

A ki Magyarország történetét és a magyar jellemet ismeri, tudhatja, hogy a magyart nem a nyomasztó zsarolásokkal, mely benne szorgalmat fejleszt ki, lehet megtörni, sem az üldözésekkel, mely közte összetartást, sem a zsarnoki önkénnyel, mely benne megtörhetlen szilárd akaratot eredményez, nem az elszegényítéssel, mely sorsának nemes büszkeséggel viselését és öntudata érzetében lelki felemelkedettséget szül. Hanem épen ellenkezőleg kényelmes helyzet által, mely benne keleti semmit nem tevést, szabad kényre bocsátás által, mely köztők visszavonást és féktelenséget, édesgetéssel, mely benne elérzékenyítő engedékenységet, dugazdasággal, mely benne elkorcsosodást, nemzete önérzete eltompulását és a hiuságnak, divatnak kábként majmolását eszközli, lehet a magyar nemzeti lételeben megingatni.

Egy okos gazda gazdaszatában, ha valami jót és hasznost akar létesíteni, nem rohan vakon neki ujítási vállalatának, hanem először számot vet szükségeivel, egybeveti activ és passiv állását, és ugy azután fog a vállalatához, ha látja, hogy képes azt valóban saját romlása és megerőltetése nélkül

létesíteni. Tekintetbe veszi, hogy vajon nem volnának-e oly égető szükségek, — melyeknek létesítése még sokkal elébe való szükség leendő, mint azon szándékolt vállalat.

Csak lázadó állíthatja, hogy a politikai szabadságot és törvényelőtti egyenlőséget jobban lehet elérni öldöklő válságok, mint a törvényes és szakadatlan törekedés, a jog és áldozatok állhatatos erélyessége által. Épen az a mostani szabadság szerencsétlensége, hogy forradalomból származva, annak tesz szakadatlan szolgálatot. Pedig tagadhatlan, hogy a szabadság a kötelesség által korlátolt jog. De a kötelességek csálhatatlan intézője és őre a vallás; a hol ez tiportatik, ott összezavarják a jogot és kötelességet, s felfordul a társadalmi rend.

Egyetemes a meggyőződés, hogy sok mostani állapot tarthatatlan, egyetemes a vágy egy jobb kor után.

Ha a társadalom célját kérjük, az a szerint idomul, a minő az ember célja. Napjaink meghasonlása, állapotunk vizássa onnét van, hogy ellenmondásban vannak fogalmaink, társadalmi intézményeink, emberi céljainkkal. Politikai forradalom elégtelen, társadalmira van szükség. Ujra kell teremteni a belső embert, t. i. fogalmait, meggyőződését.

Korunk méltán mondatik átmenetkornak, melyben minden erők, elemek és érdekek még folytonos surlódásban léteznek, az ó- és új eszmék és elvek közti harc még végét nem érte, idealismus és realismus, egyéniség és állam mindenhatóság, rend és szabadság még helyes egyensúlyát föl nem lelte, igazi organicus közvetítésnek még nem örvendhet. A küzdő elemek olajágát tartja a morál, a mennyiben a nyüzsgő eszmék tömegébe erkölcsi elem vegyül, annyiban remélhetni a létesülő intézményeknek tartósságát, s várhatjuk áldásos befolyásukat.

Akaratunk meg van sebezve, erkölcsi természetünk folyvást a törvények megszegésére hajlik. Nyilvánvaló, hogy ez nagy szabálytalanság. A természetben minden a maga rendjén halad, egyedül az ember tér el nálunk rendetlenségbe.

El kell fojtani, eltörölve a kényszert; meg kell semmisíteni, eltávolítva a társadalomból a nyomort, nyakánál kell megragadni a bajt, behelyezvén az embert mindazon jogokba, melyeket állítólag a természettől nyert.

Az nem lehet célunk, hogy tökéletesen bevégezetlenségben éljünk. A törvény életét csak úgy biztosítjuk, ha az igazságba ültetjük gyökerét. Hogy pedig ezt a nyers erő alatt elérni csakugyan lehetetlen, példa rá a több év előtti hindu lázadás, mely Angliának annyi vérébe, a hinduk annyi rom-

lásába került, s melynek utófájdalmait a folytonos kitöréstől félelem is súlyosítja.

Az önkény öltön magára Caesar, demokratia, köztársaság, parlament nevet, mindég csak önkény marad. Ne csalódjunk, a formák és nevek nem fogják meghozni a szabadságot.

Hogy alá van ásva nálunk a társadalom, hogy morgó Vesuvon alszunk, az kétségtelen; a meglevő roszban megegyezünk, különbözünk csupán az alkalmazandó gyógyszerekre nézve. A vesztett irány két szóval formulázható: élvezni s megvetni. Évezni nem csak magából, vagy mit legalább eddig másénak neveznek. És megvetni minden tekintélyt. A gyógyszer nem lehet egyéb, mint jó oktatás. Az oktatás magában még semmi, a mi fő, hogy jó oktatás legyen. Mi a tudatlanság? ez a lélek szomja, de van a szomjnál még rosszabb, s ez a méreg. Azon fordul meg tehát minden, hogy italt adjunk-e népünknek vagy mérget, jó vagy rosz oktatást, mert elvégre szomját lehet gyógyítani. Nem mondok ujat, hanem századok által próbált igazságot, ha állítom, hogy a gyógyszer nem egyéb, mint a hittan által támogatott ker. morál; nem bölcséleti problémák kellenek a népnek, hanem azok megfejtése.

IX. Én a mostani körülmények közt egyedül a haladásnak, a reformnak zászlóját tartom annak, mely alatt egyestül, s mely után indulni tudok és kedvem is van.

Mert int, sürges az idő: halasztás nélkül elkövetni mindent, habár csak félig-meddig is, mit hazafiúi tiszt és kötelesség parancsol.

A pártok sorain kívül is lehet és van is hazafiúi helyzet, melynek betöltése közhasznos szül, és ekkép nem szégyen; a pártokon felülemelkedni sem mindig bűn, de néha még a legszentebb kötelesség is.

Mert a türelem és méltánylat szózata épen oly mértékben neveli a népek erkölcsi kincsét, mint a milyenben a türelmetlenség és pártdühnek kifakadásai okvetlen csorbitják azt.

A magyar, ha honszeretete valósággal magasb mint pártviszketege, és honi hűsége valóban erősb, mint uralkodási vágya, vak heve, vagy ármány által lebilincselte szolgálai léte, mások véleményét is meg fogja hallgatni.

Mert bizony egy kissé fényesb külmáz nagyobb kincs nem lehet nemzetekre nézve, mint a belső jobblét! Mely

utolsó soha nem szokott lenni édes ámtások, de inkább csak igaz, habár fanyar szavak eredménye.

Az igaz, habár marczone szót terjeszteni szintoly kötelesség, valamint az ilyest nagylelkűen elbirni, midőn a legférfiasb tett, egyszersmind a leghasznosb számítás.

Mert az igaz szó, nemzetek ujjaszületésére épen oly tödvös hatással van, ha az effélet elbirja a többség, mint a hogy a hizelgés minden előmenetelnek legáttörhetlenebb gátja.

Minden időnek megvan a maga kelléke. És szerencsés, ki annak változékonyságát nemes czéljaira ildommal felhasználni tudja; míg a rövidlátó, a makacs, az éretlen, s kivált rozsakaratu: viz, szél és körülmény elleni küzdelmeiben kimeríti erejét, és szerencsét hiába hajhász.

Elejét valami visszás létnek, gyógyyszerét valami nyavalygó állapotnak csak úgy vehetni, ha azon kutfő, melyből az ilyes keletkezik, tökéletesen el van ismerve, és ennek megsemmisítésére nyujtatik segédkez, s vétetik kellő szer.

A magyar csak alkotmányos férfiakhoz illő állásban őrizheti jogait, követelheti felvirágzásának eszközlését, s fenhangon kiálthatja fel: „Ne bántsd a magyart!”

Mely alkotmányos állás azonban, s e körül forog a dolog veleje, — egészen elveszti voltát, ha vagy zsarnoki vagy forradalmi méreg által elfertőztetik az, mikor aztán kardra vagy inkább ágyúra kerül a dolog; mely utolsó esetben megint a magyarnak volna rosszabb dolga, legelsőbbben is azért, mert ágyúja nincs, és aztán, mert hüvelyében a sok tenta közt biz rég elrozsdásodott egykor éles kardja már!

Búsulok lelkem legmélyében, hogy a magyar párt tábor vagy nem fogja fel az alkotmányos szerkezetnek körülményeink közti bülesészetét és nem birja megkülönböztetni a volt és mostani idők igényeit; vagy hogy ha azt felfogja és megkülönböztetni birja, nem lel magában elég elhatározottságot. tacticáját megváltoztatni, és a merő ellenséges kérdés dandárja helyett a haladásnak tűzni ki lobogóját!

Bajaink oka nem annyira személyekben létezik, de azon bonyodalmakban rejlik, melyek már csak saját magyar szerkezetünkben is elég szövevényesek; az áraszt Magyarországra és az egész álladalomra tehát több vagy kevesebb valódi hasznót, ki minden részek kellő tekintetbe vétele mellett nagyobb vagy kisebb mértékben fel birja lelmi a fenforgó szövevények nyitját!

Üritsük ki valahára, még mielőtt késő volna, az „önismeret felette keserű — igaz — de nemzeti javulásunkra oly jótékonyan ható, sőt elkerülhetlenül szükséges serlegét fe-

néki! Mert csak akkor, és előbb soha nem, lesz megvetve feltűnésünk igazi alapja!

A lefolyt idők kiestek hatalmunkból, és még Isten sem bírja visszaidézni azokat, vagy megsemmisíteni az akkor elkövetett bűnöket; míg a jelen- meg a jövőre, ha nincsenek is ezek épen kezünkben, felette erősen hathatunk bölcseség és nemzeti egyetértés által.

„Uralkodási vágygyal egybeszótt gyermekies dacz; lovagiság körüli emésztetlen eszmék; s végre: fel nem fogása házassági viszonyainknak!”

Im, főkép e három kutfőből veszi politikai idétlenségünk eredetét!

Nálunk minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, haszonszenv és ellenszenv legtűlságosb határai közt ingadoz.

Nálunk a legtöbb fogalom, s kivált azok, melyek az államszerkezet kellő ismeretéhez elkerülhetlenül szükségesek, még vajmi sok főben a legnagyobb zavarban léteznek.

Azon aggasztó csalódás sülyeszti nemzeti és alkotmányos állásunkat legveszélyesb fejtménybe, mely szerint a honnak főbb kolomposai azon politikai hittel látszanak egészen saturalva lenni, hogy annál nagyobb szabásokban és jobb sikerrel mozdítandják a honnak nemzeti és alkotmányos javát elé, minél inkább nullificálják az ellenvéleményűket, és minél dühösebben veszekednek a kormánnyal!

Már pedig „soha el nem bizni magát, de azért magában mindig bizni“, im ez azon kör, melyből férfunak kilépni soha nem kellene!

Hahogy nemzetünk sorsát a vak véletlennek vagy idegen kénynek átengedni nem akarjuk, de férfiúi tehetségünkben és hazafiúi törekvésünkben bizva, mindent, mi erőnk s buzgalunktól csak telik, elkövetni sovárgunk, nemcsak elbukástól megóvni vérünket, de biztosítani annak jövőendő felvirulását is, más uton kell járnunk.

Legnagyobb gondot fordítsunk arra, miszerint minél előbb érhesse Magyarország közlakossága azon szabad emberi állást el, mely mai időkben, mint szabad Britannia példája bizonyítja, egyedül szolgálhat valóságos nemzeti nagyságnak alapul, s egyedül lehet biztos támasza valamint a fejedelmi székeknek, úgy a közrend- és csendnek is.

Kötelessége minden magyarnak résen állni, miszerint ne elveszés, hanem üdv legyen vértünk sorsa.

Itt van ideje, hogy minden magyar az igazi czélt tehetségei szerint elősegítse.

Ne gyengítsük, ne rontsuk kölcsönös hitelünket, valóban ne! Mert hiszen ha nem vagyunk is egyvéleményűek, magyarok maradunk azért mégis mindnyájan, mit soha nem kellene felednünk.

„Jó hangulat és éberség minden oldalról“, ebben van az egész titok; mert a többi önként fejlődik magától.

Egyesüljünk tiszta szándéku hangulattal, s alkotmányos éberséggel, a fejedelem széke körül oly testületbe, mely lehető akar, s ekkép sem nem önt hideg vizet honunk kifejlett haladási szellemére, mert ezt elnyomni többé nem lehet, sem nem tűri, hogy az elfásult vagy dühösségre felhevült hazaszeretet égő kanóczot vessen a honi intézményekbe, mert hiszen ily hóbortot bizonyosan nálunk nélkül el fogna nyomni más.

X. A háborúk, még ha rövid ideig tartanak is, népek és országok pusztulását, földmivelés, ipar és kereskedelem fennakadását s számtalan családnak gyászát, vagy a családfőnek, vagy valamely nagyreményű fiúnak elvesztését, s az általános elszegényedést vonják maguk után. Ez általános csapás érzete, melytől még a győző sines megkimélve, szokta a harczoló feleket arra indítani, hogy személyes sérelmeiket és indokaikat felejtve, a viszálynak véget vessenek, s egymással kibéküljenek.

Ezen szükség érzete követeli, hogy kibéküljünk, de nem minden áron, hanem csak oly feltétel alatt, hogy hazánk alkotmányos jogai épségben tartassanak.

Ha a közösen érdeklő viszonyokat tisztán körvonalozni tudnók, ha meg tudnók állapítani azoknak kezelési módját, úgy hogy hazánk törvényes függetlenségét és alkotmányát a mellett sértetlenül megőriznók, nagy szolgálatot tennénk a jövődönök, mert ezen közösen érdeklő viszonyok voltak egyik főoka azon három századnál tovább, hol titokban, hol nyíltan, hazánk fennállása és alkotmányunk ellen intézett törekvésnek, mely miatt elődeink az ország létének fenntartására, az alkotmányon ejtett sérelmek orvoslására voltak kénytelenek fordítani azon erőt, mely hazánk felvirágzását lett volna hivatalva előmozdítani.

A beltügyek ildomos elintézése nem egyedüli feltétele egy állam biztos jövőjének, és így nem egyedüli feltétele hazánk megmentésének is. A külviszonyok is azon tényezők közé tartoznak, melyek az államok, és így hazánk jövőjére is, döntő befolyást gyakorolnak.

A külviszonyokra vonatkozólag szintugy az ó mint ujkor történelme bizonyítja: hogy a világ legnagyobb eseményeit, igen ritka kivétellel, mindig az érdekek idézték elő. Ezek hozták s hozzák mai napig mozgásba a különböző faju, nyelvű, vallásu és műveltségű népeket, s a legnagyobb háborúk a féltett érdekekből vették s veszik eredetöket. Ez azon erő, melyről Mirabeau mondja: „Az érdek, ezen nagy morál, rendszerint megöli a kisebbet, a lelkiismeretet“; s miről a kínai bölcös Confucius már ezelőtt ezred évekkel mondá: „Az uralkodási mesterség tulajdonkép abban áll, hogy a népet ne hagyjuk éhezni és szomjazni“; s ezért már az ó-korban a Caesarok legönkényesbire is szükségesnek látta, Augusztust utánozva, a tartományok zsirjával jól tartani, s közköltségen mulattatni nagy fővárosuk lakosságát; mit azon körülmény tett szükségessé, mert egy nagy városi nép, ha szükségét szenved, mindig félelmesb a kormányokra nézve, mint egy egész ország népessége, ha annyira széjjel van szórva, hogy erejüket nem képesek összpontosítani.

Hajdan a véres harcok szakadatlan küzdelmei között csak egy szent kötelességet ismertek apáink a haza iránt: vérrel is megvédeni annak szabadságát, igazait, függetlenségét. Korunkban ezen szent kötelességhez még az is járult: a tudomány, a felvilágosodás, értelem, munkásság és szabadság ereje és világánál virágzóvá tenni a hazát és nemzetet, a melyet apáink vére szerzett és tartott még számunkra.

Hazánk nem maradhat jelen helyzetében. E meggyőződés annyira általánossá lett, hogy a reform szükségét bizonyítani, merőben fölösleges. Csupán azon módokra és eszközökre kell tehát fordítani figyelmünket, mik szerint látszólag általánossá lett kívánsat mielőbb s minél könnyebben valósíttathatjuk. Ezek iránt a hazában a legnagyobb véleménykülönbség mutatkozik. Némelyek a reformot részletenként, azaz alkotmányos életünk jelen formáit fentartva, egyes, időről időre behozandó javítások által remélik eszközölhetni. Mások jelen helyzetünk javítását csak annyiban tartják lehetségesnek, mennyiben a reform nem csak egyes tárgyakra, hanem egész alkotmányos szerkezetünkre kiterjesztetik.

Meggyőződésem: hogy minden reformnak első feltétele jelen helyzetünk tökéletes ismeretében fekszik. Soha nem szabad ezt szem elől téveszteni. Politikus elvek hasonlóak a mágnessűhöz, mely a hajóst csak akkor vezérli biztosan, ha ismeri a helyet, hol hajója áll, s ekként kiszámíthatja a vezértől eltéréseit.

Közigazgatásunkban minden egység hiányzik, s a helyett, hogy, mint más országokban látjuk, egy középponti hatóságot

találvánk, mely a közigazgatásnak fonalaits kezében tartva, az egész állományi gépnek bizonyos irányt ad, nálunk a közigazgatás részint a kormány, részint a törvényhatóságok által gyakoroltatik, sok tekintetben teljes függetlenséggel s minden vezérelv nélkül, oly annyira, hogy nem csak az egyes törvényhatóságok, hanem még a kormány egyes közegei között is a legnagyobb véleménykülönbséget találjuk a közigazgatási tárgyakban.

Egész közigazgatásunkban nem találjuk a felelősség elvét alkalmazva, az egész közigazgatás részint a magát nem felelőnek állító kormány, részint az egyes, már szervezetők miatt feleletre nem vonható törvényhatóságokra van bízva.

Igy a magyar nép nem csak a magyar királytól függ, hanem a magyar korona néhány tagjának önkénye alatt áll; csodálatos-e, ha az alkotmányos élet külső formáit igen, de áldását nem ismerjük? ha törvényhozásunk a haladásra napról napra alkalmatlanabb eszköznek mutatkozik, s oly országban, hol rendezett közigazgatás épen nincs, az ipar, kereskedés s művészet nagy előlépéseket nem tehet? lehet-e bámulnunk mindezen, s nem kell-e megvallani, miként sokkal csodálatra méltóbb volna, ha alkotmányunk jelen szervezete mellett a bajoktól mentek volnánk?

Bizonyos, hogy Magyarország csak gyökeres javítás útján emeltethetik ki jelen tespedéséből.

Minden alkotmányos formának czélja az egyéni szabadság biztosítása, s ezért jól és helyesen ítélnék, kik minden alkotmányi szerkezetet, mely által a szabadság szükségén felül korlátoztatik, hiányosnak tartanak.

Közállomány, melyben az egyes polgárnak közdolgokrai befolyása csak bizonyos időkben gyakorlandó választási jogra szoríttatik, habár elvben az emberi jogok elismerését foglalja is magában, gyakorlatilag szinte oly károsan működhetik, mint az abszolutismus bármely neme: s azért jól s helyesen ítélnék mindazok, kik az oly alkotmányt, melyben a valóságos helyhatósági életnek tér nem engedtetett, szabad alkotmánynak elismerni nem akarják. De ép ezen szempont az, melyből meggyei szerkezetünk fentartásának lehetetlenségéről meg kell győződünk.

Akarjuk, hogy az egyéni szabadság sérthetetlenül fentartsék, akarjuk, hogy azon ügyek elhatározása, melyek csak a polgárok bizonyos részét — például, egy város vagy egy megye lakóit érdeklik, — nem mások, hanem ép azok által rendeztessenek el, kiket érdekelnek.

De meggyei szerkezetünkben megvanuak-e e kellékek?

Nincs tárgy e hazában, mely a megye köréhez nem vonathatnék. De ép ebben fekszik megyei szerkezetünk gyengesége.

A centralisatio által minden nemzet concret ereje neveltetvén, bizonyos, hogy oly haza, melyben központosítást találunk, külső hatalom által nehezebben győzethetik le: de bizonyos az is, hogy a már legyőzött nemzet csak helyhatósági szerkezetében tarthatja meg egykori szabadsága romjait.

Midőn tehát Európa minden országai központosítás után törekszenek, midőn azt némelyek már elérték: Magyarország feladata nem lehet az, hogy egészen különválva minden nemzetektől, megyei szerkezetének maradványait őrizgesse; egy tekintet, szomszédaira vetve, meggyőzheti: hogyha példájok szerint erejét nem központosítja, sem nemzeti függetlenségét, megtámadás esetében, fentartani képes nem leend, sem ipar és kereskedésben nem fogja a versenyt kiállani.

Mert akár a jelen-, akár a jövőre fordítsuk figyelmünket, bennünk azon meggyőződés támad: hogy mostani állapotunkat többé fentartani nem lehet. Lehetnek, kik csak a polgárosodás rossz oldalait véve figyelembe, vágyódással tekintenek a korra vissza, hol apáink ázsiai egyszerűségökben lakták e földet; lehetnek, kik talán szomorú sohajjal tekintenek a jövő elébe, mert e föld, melyet lakunk, valamint egykor a polgárosodás és barbárság közötti harcnak csatamezeje volt: úgy talán ismét azzá leend, ha majdan a világ népei a török birodalom öröksége fölött az osztályban fegyverhez fognak, de helyzetünk megváltozása nem tőlünk függ. Miveltebbek vagyunk, hogy sem régi egyszerűségünkhez visszatérhetnénk, s a jövőt, melyet isten keze reánk szabott, nem fogjuk kikerülni. Ha a félszeg polgárosodás átkától menekülni akarunk, törekedjünk teljes polgárosodás után; ha a hareztól rettegjünk, mely reánk vár, készüljünk hozzá, erősítsük magunkat. Nem tehetünk egyebet.

XI. A haladásnak szüksége nem vétetik kétségbe senki által, — de lehet-e haladni azon uton, melyen eddig járánk? — Én úgy hiszem, nem.

Egész politikai életünk a megyerendszeren alapszik, s meggyőződésem: miként e rendszernek egyes — s pedig lényegeseknek tartott — részei minden valóságos haladással ellentétben állnak.

Hiszen alkotmányos országban minden czélszerű haladás szükséges föltételei:

Jól rendezett törvényhozás, mely a nemzet szükségeit ismerve, a haladást vezethesse.

Rend.

Valódi szabadság.

Jelen megyei szerkezetünk mellett a törvényhozás céljának nem felelhet meg, mert a törvényhozás legfőbb feladása, hogy az összes nemzet érdekeit képviselje.

Minden hatalom terjeszkedni akar. Nálunk a szabadság eszméjének legferdebb felfogása következtében a megye nem az országgyűlésnek alárendelt, hanem egy vele rendezett hatalomnak tekintetik; a törvényhozás a megyékre nem bir semmi befolyással, a megyék ellenben utasításaik által a törvényhozásba saját kívánataik közegévé teszik. Ily körülmények közt természetes, hogy a törvényhozás hatásköre mindig szűkebbre szoríttatik.

A megyéknek, mint igazgató testületeknek, egyik legnagyobb hibája magában a közgyűlés szerkezetében fekszik. Fölötte nagyszámú testületek a közigazgatás vezetésére alkalmatlanok; a felelősség eszméje pedig, mely nélkül jó közigazgatás nem képzelhető, nem létesíthető oly gyülekezetek irányában, melynek tagjai szüntelen változnak.

Hol a közigazgatásban semmi egység nem létezik, hol a közigazgatás közegei a legfelsőbbtől a legalsóbbig nem felelősek; hol az administratív tárgyak törvényhozási kérdésekkel kevertetnek össze, s az izgatás, mely a politikus mezőn mindig létezik, közigazgatási kérdésekre vitetik által: ott célserű administratio, azaz rend, nem lesz, míg csak valaki az emberi társaság köréből minden szenvedélyeket kiirtani nem fog, míg oly hazát nem találunk, hol a rend fenáll, a nélkül, hogy fentartassék, sok számos intézkedések daczára, melyek megzavarására hozattak be.

A szabadságot minden lehető kifejlődés első kellékének tartom én is; azonban, valamint a rendnek egy bizonyos maximuma van, mely szabadsággal meg nem fér: úgy van egy maximuma is, mely nélkül én legalább szabadságot képviselni nem tudok.

Valamint a gyenge embernek a hatalmas elmék irányában egyedüli biztosítéka az összes természetben uralkodó rend: úgy állományainkban is nélkülözhetlen szükségét érzi a rendnek az egyes polgár.

Kik a megyei szerkezetnek működését tapasztalásból ismerik, meg fogják vallani, hogy a megyei élet többnyire nem egyéb néhány előkelőbb családok olygarchiájánál, mely a jog-egyenlőség színe alatt gyakoroltatik.

Minden polgári szabadság első kelléke, hogy a polgár a törvényen kívül, senkinek parancsolata alatt ne álljon; s ki számolhat erre oly hazában, hol 52 megyei majoritás naponként új meg új statutumokat alkothat.

A szabadság legfőbb biztositéka a birói hatóság czél-szerű elrendezésében fekszik. Keresünk alkotmányunknak bármily biztosítékot, ha a birói hatóság hibásan rendeztetett el, szabadság létezni nem fog. Engedjenek választást oly ország között, mely a legszabadabb alkotmánynyal bír, de hol a birói hivatal függetlenségéről gondoskodva nincs, s oly ország között, hol politikai tekintetben absolutismus, de egy-szersmind esküdtszékek léteznek, az egyes polgár, ki függetlenség után vágyódik, s érdekeit jól fogta fel, ez utolsót fogja választani hazául.

Ha megyei törvényszékeink rendezését tekintjük, látjuk, hogy egy jó s független birói testület alkotásáról gondoskodva nincs.

Nemzetiségünk fentartásánál nem ismerek magasabb érdeket. Nemzetünk egykor szebb napokat élt; határaink messzebb terjedtek; zászlóinkat a győzelem lobogtatá; s magyarnak lenni dicsőségnek tartatott. Mint egy nagy család ivadékaira a mult kor dicsőségéből reánk csak egy név maradt; de ezt fen kell tartanunk, ha ezt fen tartottuk, talán még reánk is szebb jövő vár.

De ha a megyei szervezetünket, ha főkép azon elemeket, melyek az egyes törvényhatóságokban politikai jogokkal élnek, figyelemmel tekintjük: nem látjuk-e, hogy megyéink ily tág hatásköre nem biztosítja, sőt a legnagyobb veszéllyel fenyegeti éppen nemzetiségünket.

Nemzetiségünk jelenleg erősebb alapokon áll, mint egykor, de tagadhatatlan az is, hogy magyar létünket a jelen pillanatban más, apáink által nem ismert veszélyek is fenyegetik. Egykor nemzetiségünket csak a kormánytól féltettük, jelenleg a felsőbbség, melyet a magyar elem magának törvényhozás útján kívitt, ellenhatást idézett elő hazánk idegen ajku lakosai között, s ezt én sokkal veszélyesebbnek tartom.

Vannak bizonyos elvek, melyek a népképviselet miként alkalmazása iránt vezérfonalul használhatók, s melyeknek helyessége iránt napjainkban többé kétség nem létezik. Ilyenek például: hogy a szabadság biztosítása nem a választók számától, hanem függetlenségétől föltételeztetik, hogy nem minden egyes személy, hanem minden egyes érdek kellő képviselése őrzi meg a polgárokat azon nyomástól, mely egyébként alkotmányos formák alatt, egyes osztályok által ép oly

tűrhetlenné válhatik, mint ott, hol az egyes fejedelem önkénye ellen törvényes biztosítékok nem állítottak fel; a mód azonban, mi szerint az elvek az egyes esetben alkalmazhatók, szükségkép egészen a nemzetek különböző helyzetétől s műveltségi állapotától függ, s talán nincs az összes politika körében kérdés, melyre nézve más népek utánzása vagy metaphysikai elvek kitzúzása annyira károsan hathatna, mint épen itt.

Az eddigi formákkal nem haladhatunk, ujakról kell tehát gondoskodnunk, s csak az marad hátra: hogy azon változásokra fordítsuk figyelmünket, melyeken alkotmányunknak keresztül kell mennie; meg kell vizsgálnunk: miként egyesíthetők a haladás s szabadságunk érdekei oly módon, hogy midőn azt törekvéseink czéljául tűzzük, ezt soha ne veszélyeztessük.

Minden haladás és kifejlődés első feltétele: a rend.

Ha rendet akarunk, szükség: hogy a közdolog igazgatásába egységet hozzunk be, hogy azon hatóság, melynek a rend fentartása kötelességül tétetett, az erre szükséges hatalommal bírjon.

Minden kifejlődés és haladás első föltétele tehát, központosítás és erős kormány.

De a haladáson s e hon anyagi kifejlődésén kívül vannak más érdekeink is. Alkotmányos szabadsággal bírnunk, s azt meg akarjuk tartani; ha tehát egy részről a kormány hatalma nevelésének szükségét általlátjuk, egyszersmind a kormány oly módoni alakításáról kell gondoskodnunk, hogy hatalma nevelése szabadságunkra nézve veszélyes ne legyen.

E czél elérésére én a kormányi felelősségnél egyéb eszközt nem ismerek, s így a reform hazánkban csak a kormányzó hatalom központosítása s vele kapcsolatban a kormányi felelősség életbeléptetése mellett eszközölthetik.

A központosítás és felelősség eszméi a lehető legszorosabb összeköttetésben vannak egymással; majdnem határtalan tudatlanság vagy roszakarat kívántatik, hogy valaki ne lássa, miként nem felelős kormány mellett a közdolgok központosítása abszolutismushoz vezet; kormányi felelősségről szólni pedig központosítás nélkül képtelenség.

A végrehajtás erőtlenségének oka hazánkban azon bizodalmatlanságban fekszik, mely minden kormány ellen létezik, s e bizodalmatlanság csak növeltethetik, ha a kormány az egyes megyék benső dolgaiba beavatkozva — ötvenkét törvényhatóságban naponként új harcokat vív.

Voltak, sőt vannak, kik a kormány hatalmát csak az alkotmányos élet elnyomásában keresik, voltak és vannak, kik a szabadságot megmentve gondolják, ha a kormánynak aka-

dályokat gördítettek elébe, s azt a lehetőségig gyöngiték. — Solia Menevicius Agrippának meséje, melyben az egész népet egy emberi testhez, a senatust gyomrához hasonlítá, nem illett inkább senkire, mint reánk. Egy rész szívesen megkötné a testnek minden tagjait, csakhogy a gyomor szabadabban emésztessen; a másik agyon éheztené a gyomort, csakhogy a tagokat minden kényszerítéstől megmentse; mintha bizony a gyomor a testnek nem volna egy elválaszthatlan élete, mintha a nemzet kormány, vagy a kormány nemzet nélkül fenállhatna; mintha Montesquieunek a három hatalom egyensúlyáról felállított elmélete, elmésen előadott hamis tételnél egyéb volna, s az egyensúly, ha csakugyan eléretnék, máshoz vezethetne, mint tespedéshez, mit én a nemzetek életében minden bajok legnagyobbikának tartok.

É tespedés oka pedig, teljes meggyőződéseim szerint az, hogy a kormány és törvényhozás nálunk nem egymást kiegészítő, hanem vetélkedő hatalmaknak tartatnak, minek oka ismét abban keresendő: hogy alkotmányos törvényhozás nem felelős végrehajtó hatalommal áll szemközt, s így szükségkép azon vetélkedés idéztetik elő, mely alkotmányos és nem alkotmányos hatalmak között, mióta a világ áll, mindenkor létezett.

Jelen megyerendszertünk, a felelősséggel s központositással nem fér össze; miként remélhetjük tehát, hogy a megyék, mint alkotmányunk egyedül működő tényezői, munkások legyenek oly rendszer létrehozásában, mely életbe lépve, épen a megyét fosztaná meg fontossága legnagyobb részétől.

Magyarországnak nem csak megyei szerkezete, hanem törvényhozása is van; s épen törvényhozásunk az, melyben én ujjá születésünk egyetlen, de biztos eszközt keresem.

Vannak, kik haladásunk lassuságát látva, ennek okát lelkesedés hiányában keresik. Véleményem szerint, hátramaradásunk oka nem ebben fekszik.

Nem a lelkesedés, az egység az, mi e nemzetben hiányzik. Egység nélkül pedig nincs lelkesedés, mely valami valóban nagyak létrehozásához vezethetne. Valamint a gőz hatalma rejtve volt a világ előtt, míg az összeszorítva bizonyos célra nem irányoztatott: úgy van az minden erővel, úgy a legnemesebb emberi törekvésekkel is; mert az anyagi, mint szintén az erkölcsi világban, minden erő csak bizonyos hatások közt működhetik. Egység az, miáltal nemzetek fenállanak, fejlődnek s nagygyá válnak, s míg e hon minden polgárait ennek érzete nem hatja át, míg az egyes polgár, az egyes társulat, egyes törvényhatóság vagy rend személyes érdekeit sőt hiúságát fogja követni: addig e hazának jövője biztosítva nincs,

addig mindazon mozgás s fáradtság, melylyel minden egyes emelkedés után törekszik, ingadozást idézhet elő, de csak olyat, mint tenger fölött a szélvészé, nem pedig dagályhoz hasonló, melyben az egész egyszerre emelkedik s a mellette álló téreket fényes habjaival elborítja.

Valamint a gót épületnél az ívek ékességei s azon finom szobrászi munka, mely azt egykor diszíté, fenmaradt, de az épület alapja s főtámaszai ingadoztattak meg, az avatlannak szeme csalódhatik, de a művész látja, hogy az ily épnek látszó egész dőlni fog, mivel fenállását többé semmi nem biztosítja: — úgy van ez alkotmányunkkal is. Megtartottuk külső formáit: az alap elveszett. Őseink szép hagyományainak fenállása még csak azon összetartástól függ, melyet minden régi épületnél látunk, de mely ha valóságos támaszok által nem segítetik, az idő viharai ellen biztosságot nem nyújt. Nemeségünk látszólag fentartá jogait s kiváltságait; de mióta fölmentetett azon kötelességektől, melyek befolyásának alapjául szolgáltak, s a hon védelmét másoknak engedé át, létének alapját veszítette el: így van ez törvényhozásunkkal is.

Nem az egyes sérelmek orvoslása, hanem azon oknak megszüntetése, melyből minden sérelmeink erednek, ez az, mit az ellenzék magának feladatul kitűzni tartozik, míg ezt nem fogja tenni, hasonló marad azon emberhez, ki a német közmondás szerint — a fáktól az erdőt nem látja, s egyetlen győzelem sem fog tartós eredményhez vezetni, bármi hosszú fáradtsággal vívassék ki.

Szétágazunk, szét fogunk ágazni mindig, míg csak egyes sérelmi, vagy haladási kérdések körül akarunk egyesülni.

Ideje, hogy e meddő vitatkozásokkal végre felhagyjunk; ideje, hogy a kormány s ellenzék, mely eddig lehetlen követelésekkel lépett fel egymás ellen, állását méltányolva, meggyőződjen, miként a kormány hatalma s törvényhozásunk jogköre csak egyszerre terjesztethetnek ki, s miként, ki felelősségről szól, s meggyerendszertünk fentartásáról álmodik; vagy ellenkezőleg a kormánynak több hatalmat követel s a felelősséget visszautasítja, oly szavakat vet, melyekből bizonyosan hatalmas szóvirágoknál egyebet aratni nem fog.

A szabadságot nem az veszélyezteti, ha a kormány nagy hatalommal ruháztatik fel; hisz azon fontos kötelességek teljesítése, melyek a kormányra bíztnak, nagy hatalmat kíván; ki a kormány szükségét belátja, az gyöngeségét nem számíthatja szükséges kellékei közé. A szabadság veszélye csak a kormány azon hatalmában keresendő, mely törvények által

körülírva nincs, melyet nem az alkotmánytól nyer, hanem a szükségstől kényszerítve önmagának vesz.

Nincs veszélyesb a népek életében, mintha az álladalmában létező erők az alkotmány által el nem ismertetnek, s ha valamely, akár egyes néposztálynak, akár fenálló hatalomnak nem tulajdonítatik azon fontosság, melyet az állásánál fogva igényelhet. Alkotmány maga nem változtathatja a dolgok természetét; az erők, melyeket elismerni nem akar, kifejlenek s ellene fordulnak; a pillanat előbb-utóbb eljő, midőn a nemzet valódi állása s alkotmánya közötti ellentét kitünvén, az a mi gyengébb, az alkotmány elvész.

Ki a jelen bajokon segíteni akar, győződjék meg: hogy azon szabadság, melyért lánghol, soha erős kormány nélkül fenállni nem fog; de győződjék meg arról is: hogy azon kormány, melynek hatalmát oly szívesen növelné, csak akkor nyeri meg teljes hatalmát, midőn a törvényhozásra támaszkodhatik.

XII. Nekünk dolog kell és tartalom és életre ható igazság: nem pedig üres hang, ha még oly elmésen forog is a léghen. Mentsen az ég bennünket oly szemlélődéstől, mely buta vaksors rabigájába görnyesztvén a szabad lelket és érzékség mocsarába fullasztván az emberi nem legszentebb meggyőződéseit, néptünk erényét és erélyét tönkre tenné, nemes őszinte jellemét megmérgezné, legdrágább szellemi kincseit elrabolná, legszebb reményeit örökre elhervasztaná.

Sok a tehetség nálunk, tetemes a szétforgácsolt erő, a közmunkásság gyakran érdekgerjesztő, eléggé érezhető a föl-emelkedés, a közmiveltség színvonalára, de semmi kapocs, semmi törekvés és irányközösség.

Az uralkodó erkölcsöt a társaság, az ugynevezett gyakorlati élet mutatja legtisztábban. A jelenkor maga mondta ki magára az ítéletet: korunk anyagi irányának, az anyagiság korának nevezte el magát; és találóbb név csakugyan nem érheti.

A mostani társadalom a földi lét szűk korlátai közé szorul és azontúl semmit sem hiszen, semmit sem vár; lelki életét hanyagolva, mindenki csak arra törtet minden áron, hogy jó dolga legyen: és e jelenség korunk anyagi irányzatának legjellemzőbb tünete, az anyagelvű felfogásnak a gyakorlatban — első szülöttje, maga pedig a legvastagabb önzésnek szülője.

Központokra van szükség, melyek körül az egyesek egybegyűlhessenek és egyesült erővel a tudományok terjesztésén és gyarapításán munkálkodhassanak; intézetekre, melyeknél fogva az illetők minden idejüket a tudományos foglalkozásnak szentelhessék. Nálunk mindenki kénytelen erejét elforgácsolni és olyanokkal foglalkozni, melyek rá nézve több anyagi haszonnal járnak, de a köztudományosság kárával történnek. Hol nincsenek intézetek, melyek lehetségessé teszik, hogy a kinek belső hivatása van, kirekesztőleg a tudományoknak élhessen, ott a tudományosság és tudományos irodalom gyarapodásáról alig lehet szó.

Az emberiség összegét egyes népcsaládok alkotják. Ezeket erkölcsi sülyedés és aljasodástól és erre következő enyészettől sem nagy számuk, sem az, mit ma kultúrának szoktak nevezni, meg nem óvhatja. Ez nem emeli magasabbra fel a jellemeket, hanem inkább azon jellemek nemessége és emelkedettsége, melyek az egyes nemzetek szellemi életében mint tényezők nyilatkoznak, emelhetik fel egyedül a miveltséget magasabb becs és erkölcsi méltóságra.

A mai miveltség általános irányzatában ferdeség: fokonyként elenyésztetni akarni mindazt, mi az egyes népfajok tulajdonaiban, jellemében és képességeiben sajátos, eredeti, különös és kiváló. Ebből természetszerűleg következik egy bizonyos egyformasága és egyenlő magassága a kifejlődésnek, de következik az is, mikép az átmérőleg, a közepszerűség színvonalán felül alig emelkedhetik.

Tanuljuk megismerni korunkat, az európai társadalom létfeltételeit, mai állapotának fejlődése történetét: és tán nem fogunk tévedni, ha azokból további irányára, jövőjére következtetünk. Mint a napi politika ez időszertint nyugalmazottai kétszeresen érezzük magunkat utalva ezen magasabb körű politikára, melynek tere a gondolkozó lélek előtt el nem zárható; melyen a vita nem oly élénk; mely a helyett, hogy sebeket tűne, a napi politika küzdterén kapottakat behegeszti, egy magasabb kilátás, az emberiség sorsához köthető, nem bíró remények vigaszával.

A mi feladásunk feloldása azt feltételezi, hogy a magyar kislelkűen önmagáról ne mondjon le, — és nem épen az-e az, mit az ugynevezett cultura tőlünk követel? A magyar ekkép az önfentartási küzdelmekből végzetszerűleg soha sem fogyhat ki, és az ebbeli munkának kénytelensége történelme által van reá hagyományozva. Innen van az, hogy mi a szellemi téren kiválólag küzdő népnek vagyunk rendelve.

Van a társadalmi együttlét feltételeinek egy ága, mely

alapkövét képezi minden fennálló államrendszernek, és ez az igazságszolgáltatás.

Az igazságszolgáltatás nem egyéb, mint a jogrend fentartása és helyrehozása az abban előforduló minden megzavarásnak. Az állam alapfeltételének, a jogrendnek éltető és fentartó szelleme.

Az igazságszolgáltatás van hivatva a törvényhozás által megállapított elveknek testet és életet adni, meghatározni, vajjon valamely concret eset alája tartozik-e a meghozott törvénynek? Ha igen, akkor a végrehajtó hatalom veszi át a további működést, és ennyiben a végrehajtó hatalom nem egyéb, mint utólagos igazságszolgáltatás.

Jó igazságszolgáltatás mellett nem egy államnak egyéb tekintetben sanyarú sorsa lett már elviselhetővé.

Mig egyrésről pótolhatja a törvényhozás hiányait, másrésről elzárja a túlkapások és visszaélések útját. Javítója lehet a törvényhozásnak és szabályzója a végrehajtásnak.

De hogy ez üdvös befolyását megőrizhesse, föltétlen szüksége van a helyes szervezetre, a minél az egyes szervek, a bíróságok elhelyezése bizonyára a legfontosabb szerepek egyikét játsza.

Most, midőn Magyarországon a bírósági szervezet oly gyökeres és általános átalakulásnak néz elébe, midőn egy óriási, az egész országot átölelő reform keresztülvitele vétetik foganatba: rendkívüli ovatosságra van szükség, tekintetbe kell venni minden körülményt, minden tényezőt, mely a most emelendő épületben szerepelni hivatva van.

En a nemzetiségi törvény alapján állok. Ohajtom a testvéries eljárást, méltányosságot a nemzetiségek mindazon követelményei irányában, melyek magok is mivelődési vagy a jogegyenlőségi követelményeken alapulnak. Azért, valamint hibáztatom, sőt a törvény szigora által kívánom sujtatni azon izgalmakat, a melyeket szerb, rumén és tót-ajku izgárok szitogatnak még ma is hazánk egyes tájain, lehetetlen, hogy helycselném azon ünnepélyes türelmetlenséget, mely egy idő óta az erőszakos magyarosításban véli kereshetni a haza boldogítását. Vajjon mit használna az, ha egypár százcezer embert sikerülne is nyomások útján rá szorítani a magyar nyelv megtanulására. Szaporodnék-e ez által a magyar hazafiak száma, és miveltebb, erkölcsösebb, vagyonosabb lenne-e hazánk népe egészben véve? Bizonyára nem! Csak ellenségeink kezébe adnók azon fegyvert, melylyel mi küzdöttünk eddig a gyászos üldözések ellen.

XIII. Mi magyarok még mindig távol járunk azon egyenes uttól, melyen következetesen és hiány nélkül fejthetné és adhatná át szellemét, értelmét a nyomába lépő ivadéknak egy-egy nemzet, sőt ennek minden polgára. Még mindig a hatalomban véljük feltalálni azon eszközöket, melyek által az életet legalább tűrhetővé vagy kellemessé tehetnénk. Egymás kezéből akarjuk kiragadni az erőt, mely jólétünk valódi eszköze és így megköjtük, megrontjuk egymást a helyett, hogy kezet fogva egyetemes erővel igyekeznénk uralmunkat, hatalmunkat gyarapítani a természetörök felett, melyektől és melyek által mindnyájunk számára kivivhatjuk, mit e föld és az ég megadni képes, — és mely uralom nélkül, gyáva fegyvertelen teremtmények maradunk, kik — ha nemünk szaporodása következetes lépést tart a most mult félszázadhoz, nem sokára táplálékkal és öltözékekkel sem bírjuk ellátni gyermekeinket.

Életünk kétharmadát csatázással töltöttük. Szellemfejlődésünk gyepelője csak néhány kiváltságos osztálytöredék kezében volt és oly irányt követett, melynél fogva értelmünk nem gyarapodhatott kellő mérvben. Kiindulási pontunk: meddő okoskodás és ábrándozás volt, mely nem keresve tapasztalati adatokat: a természet egyes tüneteit egyes lények vagy szellemek által vélte előhozatni; vallásos ábrándozás volt, mely a tapasztalati világot elhagyva isteneket alkotott saját fogalmai szerint és úgy beszélt ezek tulajdonairól, céljáról, akaratáról, helyesléséről és rosزالásáról, mintha vele közvetlenül eszmét cserélhetne.

Nem sokkal mentek többre a bölcsekedők. Bölcsészeti és hittan egy nyomon járt, egymás kezére dolgozott és egyenlően járatlan maradt a természettudományában, — mely nélkül az ember nem képes sem e világot, sem saját lényét, helyzetét, hivatását, teendőit kellően kiismerni — nem képes ismereteit, szellemét a szemmel látható tapasztalati igazságokkal sem gyarapítani, mert ezekre nézve is számtalan csalódásnak van kitéve.

Bölcsészet és hittan elhagyta e világot, hogy más világokban keresse az igazságokat, melyeket közelebb feltalálhatott volna. Számtalan szabályokat alapított, melyek megköttették az önitészetten alapuló hitet és a szabad gondolkozást.

Ha nem mondhatjuk is, hogy egy nemzet szellemfejlődési történelmének legvilágosabb nyilatkozatai a közvagyonosság előteremtésének műtételeiben keresendők. Annyi bizonyos, hogy a közvagyonosság arányban áll a szellemfejlődési tökélyekkel — ha a tevékenység erőszakos megtámadások vagy benső egyenetlenségek által nem zavartatik, nem gátoltatik, — és kivált ha a találékonyság a helyzet sajátosságai által oly mó-

don fokoztatik, miszerint a természet vagy (kereskedelem útján) egy és más nemzet mindig méltán megjutalmazza, de el nem kényszeríti a kísérlet és feltalálás terén fáradozókat.

Munkások és előretörökvők a népek és nemzetek, ha munkálkodásukban nem zavartatván, méltó jutalmát vehetik fáradozásuknak, mert az emberi nem létezésének csak egy örök főczélja van, melyre mindnyájunk hivatott, melyben mindnyájunk résztvehet, és melyből egy parányi részecske sem vesz el, ha e czélnek megfelel: a tökélyesbülés, az értelem, szellem fejlesztése, — a közmívelődés. És aránylagos a népek és nemzetek szellemi és anyagi jóléte a közmívelődéssel.

A teremtés és tökélyesbülés munkáiban főképen értelménél fogva és ehhez arányosan szerepel az ember. Vegyük el értelmét, és el fog enyészni csakhamar e földről. Fejtsük értelmét és mindinkább ura leend e föld minden teremtményeinek, sőt önsorsának is.

Az ipar kifejlettsége és tökélye: egyik leghelyesebb mérv a szellemi vagy legalább gyakorlati értelmi fejlettség megítéléséhez: kivált ha ez nem csupán a fényűzésre szorítkozik, hanem népszerűsíti az élet kényelmeit és könnyíti az értelemképzést.

Szoros összefüggésben vannak az értelmi vagy szellem fejlődéssel, azon találmányok és intézmények, melyek az ember anyagi vagy szellemi igényeinek kielégítését könnyítik.

Igen sokan vannak, kik a gazdaság terére tolazkodnak, vagy annak talpalatnyi területéhez is ragaszkodnak; és igen kevesen vannak, kik az ipar- és gyárvállalatok terén keresnek jólétük biztosítását — holott ez nem kevés összeköttetésben áll a gazdaság előmozdításával, sőt a közhaza szellemi és anyagi jólétével.

Épen nem dicsekedhetünk pedig az önállás magasztos érzelmeivel mindaddig, míg saját igényeinket, saját erőnkéből nem fedezhetjük az ipar terén.

Az iparpályák üres volta tanúság arra, hogy hazánkban az ipar viszonyai nem igen kedvezők.

Nem fejlődhet ki az ipar, hol gépgyárak nincsenek, hol a Bessemer-féle aczél még ismeretlen. Jó nyers vasat termelünk, de ezt termelési árán tova adjuk, jó ha az angol vas versenye mellett nem veszítünk, — és így kiadjuk kezünkéből, hazánkából a fegyvert, melylyel az ipar terén és az ipar által a szabad önállás terén harcolhattunk volna jólétünkért.

Utak és eszközök hiánya egy oly akadály a iparunk és gazdaságunk kifejlődésének, mely végkép elzárja az előbbhaladhatást.

Legkevesebb eredményt mutat a közoktatás, a népnevelés terén. Vajmi kevés kigazda tudja és érzi azt, hogy ő egy tekintélyes nemzetnek oly tagja, mely attól függ, de melytől viszont függ a közhaza java. Mily kevésbé érzi még népünk, hogy a nemzetnek számszerint legjelentékenyebb részét ő képezi.

Egész ország oly kevés sikert, oly kevés erőt fejt ki, neveltetési rendszerünk hiányai miatt, hogy Európaszerte úgy szereplünk, mint kik nagy zajt tudtak ütni, és nagy erőt fejtettek ki a csatatéren — de nem tudnak zajt ütni a világpiaczon, és az ipar és haladás mezején. Pedig most már az ipar fegyverével harczolunk egymás ellen. Ez a hódítás eszköze, a közmíveltség mérlege. Erre kell tehát törekednünk.

Mit, mennyit, mikép termel és értékesbit? minő helyt bír elfoglalni világpiaczkokon és világtárlatokon? Ez most a közmíveltség mérlege.

Ohajtandó volna az oktatásnak és nevelésnek oly irányt adni országszerte, vagyoni állapothoz, bajlambhoz, a vidéki igényekhez képest, melynélfogva megmutathassa a magyar: minő erők rejlenek benne? és méltó helyet vívjon ki a közmíveltségnek nemcsak elméleti, de gyakorlati terén is.

Minél több elem vegyül egy szervezet előállásakor bizonyos arányban egybe, annál tökélyesb e szervezet, ha egyike sem nyomja el társait. Minél többféle erőfeszítéssel, anyagi és szellemi vívmánnyal, minél többféle vállalattal, ipar és művészi pályájával, és minél több testületekkel, társulatokkal dicsekedhet egy állam, ha ezek egymáshoz kellő arányban léteznek és működnek, ha egymás tevékenységét nem korlátolják, annál tökélyesbnek mondhatjuk szervezetét. Viszont annál tökéletlenebbnek: minél könnyebben túlterjeszkedhetett a méltányosság korlátain az egyesek vagy kiváltságosok hatalma, és minél nehezebben képesek a többiek a túlterjeszkedőt saját körébe visszaterelni. Vagy minél inkább egyöntetű csupán földművelésre vagy csupán kereskedelemre támaszkodó az állam.

Ezért igen tévednénk, ha bármely egyoldalú rendszer-nél megállapodnánk, ha eme szervezetünket folytonosan javítani nem igyekeznénk, vagy annak egy már századokig fenálló alakját épen azért, mert idáig fenállott, tökélyesnek mondanánk, holott épen azért kell korszerű átalakítását munkába vennünk, mert már elavult. Nem kevésbé tökéletlenek és hamar elavulnak, túltengenek a kormányzati rendszerek.

Hol a nép munkátlan és szegény, ott nagy birtokosok is elszegényednek, firól-fira mindinkább — mindezt a köznapi tapasztalat hazánkban is igazolta.

Ezernyi osztályra szakadt nemzetünk, melynek tagjai egymást megalázní, egymáson felül kerekedni, egymással öntekintélyüket elismertetni sokkal inkább törekedtek, mint egymással kezét fogni, hogy egymás kezére dolgozzanak, az ipar és gazdaság ezernyi ágait közjólétünkhöz kellő árnyokban fejtsék, a szétszétást tökélyesbítsék.

Hódítás, felülkerekedés, kitérés, hatalomvágy, kiváltságok, diszjelek, előléptetési törekvések. Ezek vezényelték a polgári cselekvényeket, miszerint a polgári élet egy nesztelen harcmező alakult, melyben mindenki küzd egymás ellen, oly erőfeszítéssel, mely által sok jót tehetett volna. Számtalan perek keletkeztek, leginkább a rokonok közt. Törvények által akarta biztosítani birtokát, még az eladástól is a kiváltságos osztály és hitele sirját ásta meg. Gyűlölt, megvetett életpályának tartatott az ipar, kereskedés, sőt a művészet is. Nem aratott babért a harc terén a tudományosság, és így nem lehetett forgandó becsértéke. Holt kincs volt, egy-egy könyvbe és e könyv egy zárdába vagy könyvtárba temettetett, honnan csak csatázás, dúlás alkalmával rántatott elő, hogy „közhaszonra világoljon” lángjával.

Tudósaink, politikusaink, főembereink nem a termelés és feldolgozás emelésében, hanem a meddő hatalom növelésében válték rejleni közjólétünket. Pedig kitartó szorgalmas és értelmes munka nélkül egy nemzet csak akkor gazdagodhat meg, ha jelentékeny hódoltatásokat tesz és gyarmatait kipusztítja.

Kiterjedt a munkakerülés, későn kelés, sokat lakmározás, finnyáskodás vagy munkaválogatás a nép legalsó osztályaiba is.

Következménye volt ennek, hogy hazai iparcikkeink helyett a külföldieket kedvelték meg azok, kiknek ezeket megismerni és megszerezni módjukban volt. Idegen lett saját hazájában a kézműipar annál inkább, minél nagyobb gyárak keletkeztek külföldön, mert a kis tőke itt is háttérbe szorítottatik a nagyobbak által. Külföldi divatok szerint kezdtek élni, öltözködni kiváltságosaink és nem tartották hozzájuk illő gondnak a hazai ipar megalapítását, de még ápolását sem.

Magyarország legjelentékenyebb és legbiztosb vevője, fogyasztója volt mindig az örökös tartományoknak.

Csak egyesek lettek hatalmasabbá; ezek élveztek, ha még élvezhettek, több jólétet; ezek fénye gyarapodott a háttérbe szorított erők és tehetségek rovására, melyek nem fejlődhettek, nem érvényesítettek, úgy mint ezt a valódi általános közjó igényelte volna.

Nem kisebb akadályokat gördített fejlődésünk elé a közoktatás terén a vallási felekezeteknek a tudományok minden ágaiba bevezítése.

Világos, hogy jelen társadalmi és alkotmány szerkezetünk éppen nem kedvező közfejlődésünk előmozdítására, sőt nagyrészen csak korlátozására szolgál és felemészti egyik kéz, mit a másik termel.

Szabadabb, korszerűbb, sérthetlen és mozgékonyabb részeire nézve a kor igényeivel párvonalos fejlődésre képes alkotmányra van tehát szükségünk.

Csupán a szabad oktatás és szakintézetek életbeléptetése után érhetjük el a munkaelosztásban, egymás kezére dolgozásban, a vidékek sajátságainak kizsákmányolásában ama szervezeti tökélyt öntudatosan, melyet az előttünk haladó nemzetek és népek ösztönszerűleg és sok részben mostoha körülményeik érzékeny kényszerítése nyomán értek el.

Szabad társulás, sőt a köznemzeti kifejlődést célzó társulatok közsegélyezése szükséges.

Számtalan feladata van hazánkban a gazdasági egyleteknek; ezeknek kell elől menni a kísérletek, példánygazdaszatok és gazdasági oktatás terén, de ezeken kívül még sok nehéz feladatuk van.

Övakodnunk kellene még a fővárosban a fénytűzési irány felkarolásától, mindaddig, míg az elsőbbrendű hiányok fedezve nincsenek. Fővárosunk ipartanodája vagy egyeteme előtt főszempontnak kellene lennie az országos igényeknek, vállalatoknak.

Szabad verseny, melynek célpontja: „győzzön a jobb!” oly feltétele a nemzetek szellemi és anyagi fejlődésének, melynek legkisebb korlátozása által is soha nem pótolható, kiszámíthatlan károkat és hátramaradást szenvedünk.

Szabad verseny, szabad kereskedelem nélkül végkép el kell maradniok termelés és feldolgozás terén azon nemzeteknek, melyek járszalagon vezetettnek önlétük fentartására és köznemzeti erejük kifejtésére nézve.

A munkálkodás és munkásság minden ágazatai párvonalban haladnak elő az értelem fejlődésével. De az értelem fejlődése korlátoztatik az igen súlyos anyagi viszonyok közt. Viszont kedvező anyagi körülmények, ha a polgárok kellő szabadságot élveznek, igen könnyítik a szellemi fejlődést, sőt mint példákhoz láthatjuk, a népesedést is, melylyel aztán arányosan fokozódhat a tevékenység és az iparágak fejlődése. Továbbá az ipar fejlődése, könnyíti a kiélhetést; millióknak biztos kenyeret ad, ha segélyére jön a kereskedelem és így

szintén fejti, kivált a közlekedést és iparverseny által az értelmet, és más uton gyarapítja a népességet. De ezek se-gélye nélkül fejletlen marad.

Ily szoros viszonyban vannak egymással az iparágak, ezek egyes szakmái sőt műtételei is.

Nemzeti közkifejlődésünkre nézve legjelentékenyebb iparágak levén azok, melyek nem az egyesek szeszélyének vagy fénytűzésének, hanem a köznemzeti szükségnek vagy igényeknek kielégítésére vonatkoznak: méltán az elsőbrendű ügyek közé sorozzuk a gyapjuipar felkarolását.

Ki kell irtanunk népünk kebléből és agyából a munka és erény iránti tévfogalmakat. Sőt közmeggyőződésé kell tennünk ama tételek igazságát: a munka természetes szükség-érzet — jótétemény — és a jólét forrása; az erény pedig nem más, mint a helyes vagy jótékony munkálkodás önmaga, melyet a haza minden polgáraitól méltán elvár a társadalom, mert ez mindenkinek hatalmában áll.

Mily tekintélyes hatalomra, népességre, vagyonosságra és műveltségre fejlődhetett volna a magyar nemzet, ha az erőpazarlás helyett, saját határaival megelégedve, azt művelte volna belterjes irányon; szellemileg és anyagilag gyarapítva önmagát? Mily óriássá fejlődhetett volna azon nemzet, mely mint jövevény is legerősebb volt az erők közt, ha ezer évig következetesen működik tulajdonképeni feladatán: a közművelődésen, nemzeti tulajdonai kifejtésén, szellemi, anyagi kincsei gyarapításán? Nem lehet kiszámítnunk. Annyi bizonyos, hogy eme kifejlődéstől igen távol maradtunk.

A nemzet következetes, öntudatos erőfejlesztésének első feladata, hogy kiismerje saját tehetségeit és gyarlóságait, igényeit és képességeit, viszonyait és teendőit, vagyis egy nemzetgazdászati önismerettel birjon, melyet természetesen csak fáradságos uton lehet összeszedni, egybeállítani, — hogy belőle kellő vezérelveket nyerjen.

A nemzet, mely véleményekben, törekvésekben pártokra van szakítva, csak az irodalom okszerű közbenjárása által szervezhet szilárd, közös meggyőződést teendői iránt, melyet ha szerezni elmulasztott, a benső erők egymás ellen irányulnak, egymást megkötik vagy felemésztenek, és a közházat tárvá nyitva hagyják minden idegen behatásnak, hódításnak.

A tudományosságnak kell vezérelnie közkifejlődésünket mind a tanodákban, mind az életben; a tudományosabbra kell hallgatnia, azt kell követnie annak, kinek nem volt módjában tehetségeit kellően kifejteni, hogy haladásunk egyenkint következetes, tömegenkint összhangzatos legyen minden életpályán.

Magyarnak, nemzetiesnek kell pedig lennie az oktatásnak, a társalgásnak és minden tudományoknak hazaszerte, hogy közvéleményünk, köztörekvéseink összhangzatosak lehessenek, hogy közösen gondolkozhassunk közös teendőinkről és társíthassuk a gyenge egyéni erőket a nagyobb vállalatok létesítésére. Magyarnak kell lennie a köztörvényhozásnak, közigazgatásnak, bíraskodásnak, hogy mindenben jól megértessük egymást és nemzetiségünkben, mely a szabadságérzetnek mindig egyértelmű kifejezése volt, mindig erős támaszt nyerjen korszerű alkotmányunk. Magyarnak kell lennie a közmívelődés, a közkifejlődés nyelvének, mert egy hazában e célra egynél több nyelv egy időpontban nem használható.

Honosnak kell lennie és miveltetnie kell nemzeti nyelvünknek minden osztály, minden család körében: a műhelyekben mint a műtermekben, a tudományos intézetekben, mint a társaskörökben, hogy mindenünnen felszedhesse azon elemeket, melyek magából a nemzet jelleméből és akaratából keletkeztek, és megtisztítván kisebb hibáitól, minden osztályra, szakra, minden honpolgárra nézve világosan és érthetően szerepelhessen az irodalomban.

XIV. Ideje, hogy a külön nemzetiségek mindegyike tisztán tudja: mi az a nemzetiség? és mi az a hazafiság? különösen, melyek azon szent kötelességek a közös haza irányában, melyek minden nemzetiséget kivétel nélkül egyenlően köteleznek, és melyek a külön nemzetiségekkel járó saját kötelességek és érdekek?

A magyar nemzetiségbeli csak úgy lehet jó hazafi, ha nemcsak a haza területi épségét, alkotmányát és intézményeit védi, hanem a magyar nemzetiséghez is hiven ragaszkodik, sőt annak felvirágzásáért és szilárdításáért áldozatokra is kész.

De nem ugyanez áll a nem-magyar nemzetiségekre nézve, ezeknél a hazafiságot a nemzetiségtől tisztán meg kell különböztetni; különben zavar támad, melyre mindig lesik az alkalmat a bujtogatók.

Magyarországban a hazafiságnak . . . csak egy neme, egy szelleme lehet: és ez magyar, mert magyar a hazai terület, alkotmány, törvények és intézmények; a nemzetiség lehet és van is többféle, mert többféle a nyelv és népjellem.

Ha a magyar hazafiságot kizárólag a magyar nemzetiséggel olvasztjuk össze, a nem-magyar nemzetiségek tekin-

tetbe vétele nélkül, akkor önmagunk nyújtunk alkalmat arra, hogy a nemzetiségek tévutra vezettessenek.

A közös haza az, melyben minden nemzetiség a közös alkotmány és törvények védelme alatt testvérileg él.

A hazafiság az, mely minden népfajt egyenlően kötelez és egyesít.

A nemzetiség külön-külön kötelességeket szab a népfajokra.

A nemzet politikai egységét fentartani és védeni minden népfajnak hazafias kötelessége.

Azon nemzetiségi kérdés, mely hazánkban megoldásra vár, és melynek sikeres megoldását az egész nemzet ohajtja, tulajdonképen nem is közjogi kérdés.

A hazai nemzetiségek kérdése nem lehet egyéb, mint tisztán nyelvkérdés, a népszokások és jellem kérdése, a külön nemzetiségek nyelvének és népjellemének biztosítása és függetlenné tétele, még a hazát alapító főnemzetiségtől is; de nem felmentés a haza iránti közös kötelességektől, törvényeitől és politikai egységtől.

A nemzetiségi kérdés megoldásánál csaknem a legnagyobb súlyt a hazai terület épen tartására fektetjük.

Azon nép, mely más országba békésen költözik be, vagy kisebb, vagy egyenlő jogokat nyer az ország egyéb lakosaival, nagyobbakat semmi esetre nem kaphatván.

Ily beköltöző nép sohasem vétethetik föl oly föltétel alatt, hogy külön álladalmat alkosson, — mert ez nem országos befogadás, hanem új országalkotás volna.

Minden alkotmányos államban, hol külön népfajok vannak, kétféle nemzetiség van: politikai és nyelvi nemzetiség. A politikai nemzetiség fő alapjai: az alkotmány, törvények, intézmények, a közös haza, ez azon nemzetiség, mely a különféle népfajokat egy nemzeti egységben tartja össze. A nyelvi nemzetiség alapjai: a nyelv és népjellem, mely minden külön népfajból külön nemzetiségi családot képez, melynek érdekei a haza közös érdekében összpontosulnak, és ennek így kell lenni, mert ha minden külön nyelvi nemzetiség a maga számára külön politikai nemzetiséget követelhetne, akkor fölbomlanék a nemzeti egység, és államok volnának az államban, mit alkotmányos monarchiában az államot alapító nemzet föloszlása nélkül létesíteni nem lehet, eddig legalább példa nincs rá. Egészen más az, hol egy birodalomban több souverain állam létezik, és a személyes unio által, de külön állami intézményekkel vannak egymással egy fejedelem alatt szűkebb vagy tágabb kapcsolatban.

A nyelv és népjellem kérdésébe, mely csak egyedül lehet tárgya a külön népfajok közt fenforgó nemzetiségi vitának, nem szabad mást belé zavarni.

Minden nemzetnél van, sőt lenni kell egy közérzületnek, mely azt szükség esetében lelkesitse, védje külmegtámadások, más nemzetek ellen. A nemzetek e közérzületét hazafiságnak nevezik.

A nyelv magában sehol sem lehet a hazafiságnak egyedüli alapja, hazánkban pedig épen nem; valamint a politikai nemzetiségnek alapja sem nyelv, hanem a közös haza és a nemzet közös intézményei.

A hazafiság iránti kötelesség oly tág tért foglal el, hogy tisztán el lehet különíteni a nemzetiség iránti kötelességtől; sőt hazánkban szükség azon kötelességeket, melyekkel a hazafiságnak tartozunk, mielőbb elkülöníteni azon kötelességtől, melylyel a nemzetiség irányában tartozunk.

A hazafiság nevében méltán kívánhatjuk, sőt követelhetjük, hogy a közös haza területi épsége védelmében, nemkülönben a nemzet alkotmányához és intézményeihez való hű ragaszkodásban egy nemzetiség se maradjon hátra; de nemes versenyben induljanak a közös cél felé, mely a nemzet közös jólléte és törvényes szabadsága.

Haza nélkül nincs nemzet, nincs nemzeti önállóság, alkotmány nélkül nincs szabadság.

A nemzetiségi kérdés megoldására multhatlanul szükséges a kölcsönösség és méltányosság. Aldozunk tehát mindnyájan nemzetiségünköböl a haza és hazai egység érdekében.

A nemzetiségi kérdésben nem lehet az egyik fél mindig csak követelő, a másik mindig csak adó; követelnünk és adnunk kell kölcsönösen.

XV. A véleményeknek surlódnok kell, miután egyik sem követelheti a maga részére a csalhatatlanságot. Közoktatásügyünk sürgetően követeli az eszmék harcát, mely higgadtan kellő tárgyilagossággal folytatva, hivatva van magyar nemzeti közoktatásunkat emelni.

Gyökeres reformot ajánlunk, és nem foltozgatást.

A mai kor azt követeli, miszerint a mult bizonyos hagyományaival szakítva, a mult túlzott kegyelele és túlbecsülése miatt támadt vitákat áthidalva, alkossunk egységes középiskolát, mely teljesen magyar nemzeti nevelési alapon szervezve, a magyar ifjunak a mai általános műveltséget megadni képes legyen.

Mindazon nép, mely a nemzet nevére méltó, saját nyelvén elég eszközzel bír arra, hogy azon legmagasabb eszméit kifejezze, melyeket alkotni képes.

Ha meg akarjuk adni az általános műveltséget, három irányban kell a felé törnünk, és ezen három irány: 1) a morális, 2) az aesthetikai, 3) az értelmi érzék kifejlesztése.

Ma nevelésünk egyik borzasztó bűne, mely lassankint a nemzedékek elkorcsosulásában bőszulja meg magát, a test elhanyagolása, pedig a fejlődés éveiben a test fejlesztésére nem volna szabad kevesebb súlyt fektetnünk, mint a lélek képzésére. Azért a testgyakorlatok minden neme hivatva van nevelésünkben az eddiginél fontosabb szerepet játszani, és kötelessége leendő lelki fejlesztést a test idomítása által egészséges egyensúlyban tartani.

Arra kell törni, hogy a középiskolák ne fiatal öregeket, testi bénákat, lelkileg elkényszeredett szomorú népet bocsátsanak ki kebelükből, mint azt ma teszik; hanem valódi ifjakat, az egészséges ifjuság virágait, a nemzeti lét biztos zálogait, egy szóval a nemzet szeme fényét. És azért a testgyakorlat mindenképen ápolandó középiskoláinkban.

Vannak oly ügyek, vannak oly társulatok nálunk, melyek a mai felvilágosodott korszakban csak a homály és elvonultság leple alatt folytathatják átkos működésüket, mihelyest a nyilvánosság ítélőszéke elé kerülnek s a kritika napfényénél vizsgáltnak meg: létezésök gyökere van elmetszve.

Ezen párt igen veszélyes a társadalomra, az erkölcsiségre, a kulturára és a világ békéjére.

Ezen párt pénzen árulja az igazságot, tehát mint elítélt gonosztevőnek fogsággal és pénzbürséggel kellene lakolnia.

Ezen párt az erkölcsiség, vallási türelem, vallási szabadság és béke, szóval a civilisatio megesküdt ellensége is.

Ezen párt előtt nincs apa, nincs anya, nincs testvér és barát, nincs haza és nemzet. Ezen szent eszmék keblökből kiirtása, előttük istenes dolognak tekintetik, sőt rájuk parancsoltatik. Előttük csak egy eszme s egy cél lebeg: a párt hatalmának minden erkölestelen eszközökkel, az egész országra kiterjesztése. Ezen bűnös cél elérésére még a vallás és a papság is csak eszközök.

Ezen szenny-emberek, ezen harambasák, a védelem helyett rabló módra lépnek fel s megtömve zsebeiket, egyszersmind bakóul szolgálnak a gonoszoktól sugalmazott hatalmasoknak.

A társadalmi és erkölcsi rend folytonos megzavarásaért s alkotmány eltiprásaért, őket illeti a felelősség, mint meg-

javíthatlan lázadókat lehet és kell őket tekinteni, kik bűnös kézzel folytonosan gátolják a civilisatio haladását.

Ezen párt ördögi összeesküvésében elhatározottat, hogy a magyarok a nyugoti és keleti barbarismus nyomása alatt végképen kimertüljenek. Folytonosan sértegetni kell az alkotmányt s a zsoldosokat titkos utasításokkal felhatalmazni, hogy rablásaik, törvénysértéseik által felkelésre kényszerítsék a magyart. A forradalom leverése után pedig börtönözés, verpad és jószágvesztéssel kell népszerű vezéreitől megfosztani, hogy a magára hagyott s elgyöngült nemzet ellentállása végképen megtörjön, s kénytelen legyen alkotmányát feladni.

Mindenütt, a hol ezen, czigányoknál szemtelenebb és indiai fassingároknál vérengzőbb párt befészkelte magát, ott vége van a polgári békének, az egyetértésnek, a politikai és vallási türelemnek. Átkos működésük nyomán az anarchia burjánzik fel, és a hol az államok ügyeiben befolyással bírtak, ott a hazafias és szabadelvű férfiak ellen börtön, verpad és jószágvesztés van napirenden.

Ezen pártok a polgári béke, egyetértés, felebaráti szeretet s emberiség tana helyett, a máskép hívők üldözése, a felekezetesség felszítása, a béke folytonos megzavarására izgatnak, s a morál terjesztése helyett az erkölcstelenség magvait szórják el.

Már pedig az erény minden valódi szépnek, igaz és jónak harmonikus összességében áll.

Ezen borzasztó nyomás alatt nyög szegény hazánk már századokig.

Megtagadják az emberi sziv és kegyelet legmagasztosabb tárgyait. Szülők, testvérek, barátság, haza és nemzet mint nem léteznek tekintetnek, sőt ezen eszméket a legnagyobb szigorúsággal irtják ki növendékeik szívéből, s tanítványaik keblébe a hideg, száraz, gyümölcstelen világpolgáriság káros magvait szórják el.

Kiirtják a buzát s nevelik a gyomot.

Szellem szabadság, veszélyes és haszontalan dolognak tűn fel előttük. Azért náluk minden tudomány szoros határok közé zárt alakba van öntve, bűnös már csak a gondolat, mely azt áttörni akarta.

E pártnak minden törekvése oda irányul, hogy oly gyakorlati férfiakat neveljenek, kik elég ügyességgel birjanak polgártársaikat kirabolni, s az állam rovására zseböket megtölteni, s ha önérdekök úgy kívánja, képesek legyenek versenyre lépni a zsebmetszés magas művészetében. Az erény cultusa, a közjólét iránti élénk érdekelttség és önzéstelen hazaszeretet, szóval a magasztosabb eszmék nem képezik e párt

tantárgyát, s kik a magasztos eszméknek hódolnak, úgy tekintetnek általok, mint ábrándozók, rajongók, félbolondok.

Kicsiben lopni, rabolni, gyilkolni, ezek szerint nem érdemli meg a fáradságot, de ezenkívül a törvény keze is rákoppantathat az ily szatócskodó gonosztevőre. Nagyban lopni, ez már érdem.

E párt nézete szerint megígérhet az ember valamit, sőt esküt is tehet rá, anélkül hogy szava, vagy esküje által le volna kötve, ha magában oly értelmet köt ez eskühöz, mely annak más értelmet ad.

E párt azt tanítja, hogy nem vagyunk kötelesek ígéretünket megtartani, ha már az ígérettevésnél az volt célunk, hogy azt ne tartsuk meg.

Ezen erkölcstelen tanok következtében, nálunk iszonyú halmazra szaporodtak a vétkek.

Nem kell hozzá sem alapos tudományosság, sem valami mély bölcsesség belátni, hogy e párt nem igaz uton jár. Középkori eszméken lovagol, a morálról és humanitásról zavart fogalommal bír.

Midőn hamis, kenetteljes beszédjén és irányán bizonyos bódító méreg ömlik el, mely ha az ellenmérgek nagy száma mellett most már nem is oly gyilkoló, mint hajdan, annyi hatása még most is meg van, hogy undort ébreszt.

Ezen párt, hogy megtömjé a zsebét, s hogy ranghoz jusson, kész volt áruba bocsátani politikai és vallásos meggyőződését, s hogy önző céljait a haza rovására keresztül vihesse, oly eszközök használatától sem rettent vissza, melyeket becsületes ember és jó hazafi soha és semmi esetben sem használna.

XVI. A nemzeti párt vallási és politikai jelentősége Bocskainál kezdődik, s folytattatik Bethlen és Rákóczi alatt, a küzdelem azon európai nagy párt oldalán, mely Gustáv Adolf alatt a civilisatio érdekében harczolt a barbarismus s a középkori brutalitás ellen.

A nemzeti párt, mely a politikai- és vallásszabadságot, az alkotmányt, a törvényeket és a nemzetiség biztosítását, szóval a civilisatiót képviseli, nem mondhat le és nem mond le a nagy elvek védelméről, s lehető biztosításáról, ha csak hazaárulás bűnébe nem akar esni, hogy osztozzon a kőnczon.

Haladás és fejlődés nélkül sem politikai, sem társas élet nem képzelhető, a titkos erő folytonosan működik az eszmék és helyzetek átalakulásán.

Szabadság az államéletre alkalmazva, főleg ama védelemben áll, mely az embereket biztosítja a jogtalan bitorlás ellen, jöjjön az bár egyesek, tömegek vagy kormányok részéről.

A nemzetek boldogságának talpköve eredeti törvényeinek szentül való megtartásán nyugszik. Az emberiség boldogítására legcélszerűbb az okoskodó értelem szerint rendszerbe vett államtudományához mindenkor lépésenkint közelíteni, s így szüntelen jobbra törekedni.

A nemzeti társaság fentartására szükséges a megállapított igazságos köteleességeknek szentül való teljesítése, s az igazságosan szerzett vagyonosság, a nemzet boldogságának talpköve. Az első a jótévő törvények hozásán épül, a második a nemzeti gazdaságon.

Minden emberi társaság ezen egyszerű, de mozdulhatatlan talpkövön áll: hogy a társaságban semmi olyan ne kezdődjék és végre ne hajtódjék, a mi a polgári társaságot tevő minden egyes személyeknek s magának az egész polgári társaságnak jogával és jólétével ellenzökken, és azokon legkisebb sérelmet is ejthetne; ellenben, hogy minden egyes személyek közmunkássága, és minden közönséges intézeteknek elrendelése, az egészszel s annak minden részeivel egyformán a közjogot és joglétet megalapítsa, előmozdítsa, öregbítse, bátorságba helyeztesse és érte minden időben kezes legyen.

Kemény törvény becsületes emberre nézve nem büntetés, hanem ajándék, a féktelen s becsületelenre nézve pedig legnagyobb szükség, kit pártolni nem csak a legoktalanabb igaztalanság, de egyszersmind a törvények legnevetésesebb gunyora, melyek nem azért vannak, hogy azok mögé bujhassanak s rejtezhessenek a csalárdok, szótörők, gondatlanok, hanem hogy azokat a törvény, ha el volnának bujtva s rejtezve is, napvilágra rántsa s velök irgalmatlanul, de igazságosan bánják tetteikért.

A törvény csak akkor áldást árasztó, ha rendelkezései az élet jelenségeiből szövednek, melyek mindig a múltból veszik eredetüket, s jelentük mindig a jövőt érinti.

A joggal alanyi értelemben legszorosabb kapcsolatban áll a kötelesség fogalma, mely alatt a cselekvények észszabta erkölcsi szükségét értjük; mert a jogból, mint cselekvési szabadságból, azzal összhangzó cselekvőségnek erkölcsi szüksége, mind azokra nézve következik, kik az észtörvények uralma alatt állanak; minél fogva jogot viszonyos kötelesség nélkül nem képzelhetni.

Czélszerű anyagi s alaki büntetőjog szolgálhat biztosítékul arra, hogy úgy a polgári szabadság, valamint a személy-

és vagyonbiztosság az állam érdekeinek s a társadalom hivatásának megfelelőleg akként rendeztetnek be, hogy az által az állam céljainak valóstítása elérthessék; kétséget nem szenved, hogy a büntető jognak az iránybani rendezése minden rendezett államnak egyik főfeltétele. E nélkül ugy az egyéni szabadság, valamint mindazon jogok, melyek ebből kifolyólag minden állampolgárt egyiránt megilletnek kellőleg, csak ugy lehetnek biztositva, ha az igazságszolgáltatás lehetőleg független és a hatalom irányában minden tekintetben szabadon álló egyének által gyakoroltatik, illetőleg, hogyha a birói hatalom oly széles, hogy más tényezők által nem korlátoztatik.

Azonban mi szabadságot jogegyenlőség nélkül nem képzelhetünk; miután mi a szabadságot ugy egyénileg épen abban keressük, ha egyes polgár, valamint testület, saját céljait képességei arányában egyenlően érvényesitheti; ha kiváltság egyikét a másik irányában előnyökben vagy hátrányokban nem részelteti.

XVII. A világ két hatalom között van megosztva, s nem a baromi erő, hanem az egélyi tekintély, az erkölcsi és értelmi erő foglalja el az emberi ügyek vezetését.

Hogy valamely ország gazdag, ipartüző, erkölcsös s valóságos legyen, szükséges, hogy semmi se gátolja az emberi képességek végtelen kifejlődhetését, szükséges más szavakkal: sértetlenül tiszteletben tartani az egyén szabadságát. Az állam feladata Humboldt szerint két dologban öszpontosul, kívülről a nemzeti függetlenség megvédése, benn a béke fentartásában. Ime az állam határai. Gyengítve vagy erősbitve lesz-e az által az állam, ha egyidejűleg zsarnokká, fősvénynyé és pazarlóvá teszszük.

Az egyéni személy az egész társadalmi életnek gyökere és forrása.

Az emberi személyiségnek nem szabad valamely társadalmi közösségben, bármely alakban mutatkozzék az, elenyésznie; mert a személyiség felsőbb a jobban kevésbé muló társakozás minden neménél, s ugy fogandó fel mint cél, míg a társaság csak eszköz, mely segély vagy közreműködés által minden emberi cél elérését könnyíti.

Minden társakozás alapja mindenkor a személyiség lévén, az első dolog az, hogy a személyiség önmagában és saját működési körében tiszteltessék.

Minden hatalom forrása a művelődési eszmékben rejlik, melyek folytonosan fejlődnek, s melyek közül mindenik, mi-

dön ideje eljön, az emberiség s a nép életében ellenállhatlan erővé lesz, az ember bölcsesége tehát abban állhat, hogy a művelődés e mozgását helyesen kövesse, az új eszméket törvények s intézmények által meghonosítsa, midőn már azok előzetes társadalmi munka által el vannak készítve s köz meggyőződéssé lettek mint élő erők. A jognak, mely magában nem teremtő, hanem rendező hatalom, tiszte akkor az új elemnek a társadalmi rend más elemeivel való viszonyait szabályozni.

A mint a szellem nő a célokkal, melyekkel működését termékenyíti, úgy a szabadság növekedése teljesebbé lesz azon gazdag s nemes táplálék által, melyet folyvást minden javak munkálásából vesz.

Semmiféle szervezet nem létezhetik, nem fejlődhetik, ha minden részei közt egyensúly nincs. A természeti szervezetben fenn van az tartva szükségképeni törvények által; az állam erkölcsi és szabad szervezetében észleges törvények által kell fentartatnia, melyeket a társadalmi élet szabad hullámzásai szerint az állam formuláz és hajt végre. Fentartani bizonyos fokon az egyensúlyt, az arányt, az összhangot, a művelődés társas munkájának különböző ágai között, különösen a feltűnő kicsapásokat, kinövéseket visszatartani: 'ez a fontos működés, melyet az államnak teljesítenie kell mind egyetemes törvények által, a különböző felek közt a viszonyokat jobban szabályozván, mind azon segélyek által, melyekben igazságos arányban részesít.

A fejlődés nem pusztá változás, hanem egy élő lénynek olyféle változása, mely által ugyanaz azzá képeztetik, a mivé lennie kell.

Ha a növénymag földbe vettetik és elrothadása után a létezési alakoknak, gyökök, száruk, levelek, virágok és gyümölcsöknek belőle egész sora támad: akkor e növény ugyanazon levésben és önváltozásban oly kevésbé vesz el, miszerint ez által önmagát valóban is tökélyesebben éri el és állítja elé. Ép így áll meg az embernek fejlődése nem mintegy a változások egész sorában, melyek az emberre külerők által tolatnának fel, hanem a létezési alakok és fokok észszerűen rendezett következtéseiben, melyek az embernek igazi önjét, annak beléoltott eszméjét nyilvánossá teszik, s teljes jelenlétegre hozzák.

Fő elvül a népnevelésben az öntökélyesítés elvét, az ember- és honszeretet elvét állítják fel, mint az erkölcsiség legfőbb elvének szükséges kisugárzásait. A nép, mely embertársát és hazáját szereti, lehetlen, hogy martalékul essék az önzés átkának, valamint másfelől tartózkodni fog minden olyas

merényektől tömegesen, melyek egyes tagjainak boldogulását lehetlenítik vagy éppen azoknak vesztére történnek!

Kell a népet értelmileg képezni, és pedig azon irányban, hogy a helyzetét érdekelhető tárgyakban az ok és okozat közti összefüggést átlátván, nem pusztán szokásos módon és eszközökkel, hanem önlélkének sugalmaitól ösztönöztetve, ok-szerű cselekvésekre buzduljon.

Buján növekedik a fiatal facsemete; de magról kelvén ki még vadoncz, mely a kertésznek gondos ápolása nélkül sem fává nem fejlődne, sem éldelhető gyümölcsöt nem hozna, mert ez is amaz is csak úgy várható, ha a fiatal csemete törzse egyengettetik, vad bajtásai lenyesetnek, és nemes gyümölcsfa gallyak oltatnak bele. Szintugy az emberi tehet-ségeknél is a gyenge korban kell, hogy irány adassék, ne-hogy az emberi erők s törekvések magasabb irányától eltér-rittessenek a hatalomra vergődött érzékiség által.

Az egyes embert csak látszólag teszi nagygyá az egy-oldalúság, valóban azonban megmételcezi értelmét. A világ-történelem nagy szellemei tiszta átnézettel bírnak az egész emberiség czélja és működése felől, és csak ezen összhang-zatban lettek képesekké saját körükben nagyszerűt alkotni. A pyramisnak, régi igazság már ez, széles alapokon kell nyugodni, hogy csúcsa a fellegekig emelkedhessék.

XVIII. Szabad embert nem elégítheti ki a politikai szabadságnak azon parányjá szétmosott adagja, mely abban határozódik, hogy időszakonként egy-egy szavazatot vet, ezerek vagy milliók szavazata közé a választásoknál; neki sérthetlennel kell magát éreznie egyéni jogaiban s szakadat-lan befolyással kell bírnia községi s megyei ügyeiben.

A zsarnokságnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint a mely a törvény iránti engedelmisségre hivatkozva, rontja meg a törvényt s dönti meg az alkotmányt.

Óvakodjunk a fogalmak összetévesztésétől, mert ez az elméletben ellenmondásokra visz, melyek lehetetlenségekül mutatkoznak majd a gyakorlatban.

A reform nem állapodik meg egy kifizött ponton, a reform mindig kész felcserélni a jót a jobbal, s ha tökéletlen volt a mit alkotott, mindig kész javítani rajta.

A reform a törvényhozásban csak „egy” megmozdithatlan pontot ismer, a törvény alapelvét. Annak mindig a szabadel-vülés, felvilágosodottság, jogegyenlőség, cultura és közjóért elvének kell lenni.

Nem lehet erőszakos tetteket, az észjogi elvek mesterkézett magyarázata által igazolni vagy elsimitani, s ez által a közvéleményt, ezen naponként imponáló nagyságban feltűnő hatalmat megnyerni vagy legalább lecsendesíteni.

Az ész és igazság fegyverei döntenek, s a mely párt azt kezében érzi, annak nincs oka dühöngeni a másik ellen, legfeljebb is a méltánytalan fegyverek látására pirulhat ki arca a nemes indulattól, és fakadhat megsértett önérzetének védelmében oly szavakra, melyek néha el is maradhatnak, de néha jogérzetének adnak kifejezést. A hamis vádaskodás alatt vagy haszonlesés, vagy bosszúszülte káröröm lappang, s az ily vitézek mellén a kereszt nem egyéb, mint elfedője az önző érzelmeknek.

Oxenstierna, a híres svéd kancellár bölcs mondata: „quam parva sapientia regitur mundus“ a gyakorlati életből van meritve. Valóban kevés bölcsesség kell a nemzetek kormányzásához. A népek oly jók és értelmesek, és megbocsájtók, hogy ha nem tiportatnak a porba, ha nem nyuzatnak vérig, csontig, egy szóval, ha nem ejtetnek kétségbe, sohasem kisértik meg helyzetük erőszakos átváltoztatását.

Ha a társasélet láthatárán, olykor mint fekete foltocskák, olykor pedig mint szélvészszel, villámlással és menydörgéssel kitörő fergetegek merülnek fel, a gondolkodó elme óvatosan teszi velők szemközt intézkedéseit, és egészben igyekezik fölismereni a bajt, s csak azután, az észlelethez képest, gondoskodik a mentőszerről.

A bajt úgy akarni orvosolni, hogy minden kihallgatás nélkül, erőbatalommal neki rontsunk és egyszerre elfojtsuk, az ily indokolatlan erőszakos eljárás a bajt korántsem orvosolni, hanem inkább fokozni szokta.

A testvér-szeretet és örök igazság szelleme győzte le a világot. Ez győzendi le eltévedt embertársainkat is. A testvér-szeretet és szövetségese az örök igazság bir csak ama varázserővel, mely fegyver nélkül fegyverzi le a világot. Ime, a szellem, mely egymaga hoz áldást és biztosítja mindnyájunk számára az üdvöt.

Ne rontsunk, de reformáljunk, nehogy elvesztve lábunk alól azon sziklaerős alapot, melyet atyáink nyolczszázados munkája nyújt nekünk, a törvényhozás terén, homokra építsünk.

Mi önálló, független, szabad hazát akarunk. Ezt akarnia kell e hon minden polgárának; ennél kevesebbet kívánni nem lehet, nem szabad egyikünknek sem; s ki ezt nem kívánja, nem követeli: az nem honfi, de honáruló.

Nekünk jog kell nem kegy, szabadság nem szolgaság, önállóság s nem gyámság, nemzeti emelkedés nem süllyedés;

haladás és nem visszaesés; törvény és nem örvény; barát és nem bakó; szövetség és nem ellenség; hivatalnok és nem zsarnok; függetlenség nem függés; szóval: saját hazánkban a magunk urai akarunk lenni, és nem az idegen cselédei, követelve mind azt, 'mi isten, ember, egész világ előtt jogos: hogy nemzetünk nemzet, országunk ország és ne tartomány legyen.

Azt kívánja tőlünk hazánk, hogy valódi, igaz gyermekei legyünk, s ne üssünk sebet értünk dobogó anyai szívére, őt elfeledve, szokásait, ruházatát, nyelvét mellőzve. Hogy legyünk azok, a miknek lennünk kell, a miknek lennünk a józan ész parancsol. Magyarok szívében, lélekben, erény és becsületben; s mint ilyenek szakaszzuk szét azon méltatlan láncokat, melyeket a kócsok, a mostoha gyermekek, a szenvedő édes anyára raktak, s tegyük függetlenné, szabaddá, boldoggá Magyarországot.

Az ország oly jogszolgáltatást vár, mely tántoríthatlan függetlenség s részrehajlatlanság által, a közönségben bizalmat keltve, az alkotmányos rend szeretetét ébreszsze, oly jogszolgáltatást, mely gyorsasága, szabatosága és pontossága által a külföldiekkel vetekedjék.

De hiában van egyén s nép minden politikai és társadalmi nyügtől felszabadulva, ha nem elég értelmes arra, hogy a szabadságot, e bámulatatos hatású fenséges szerszámot használni tudja.

Csak azok lehetnek szabad állampolgárok, kik előbb szabad emberek tudtak lenni.

Most a bűvész víz benntünket ingó talajon, felhők fölé, mélységes sötétségben, olykor megrémítve vagy megkaczagtatva, a míg egyszerre kiderül minden, s akkor az utolsó lapnál elereszti kezünket, s mi olyan formát érezünk, mintha valami különös álomból ébredtünk volna fel, némi fő- vagy igen gyakran szívfájással.

A népet nem elég csak megtanítani az olvasásra, hanem meg is kell vele kedveltetnünk az olvasást, vonzó és tanulmányos könyvek megszerezhetősevel. Éjszak-Amerikában nem csak tud olvasni mindenki, hanem valóban olvas is. Ott az olvasás lelki szükség, mely az ismeretek bővítésére, az ítélet fejlesztésére, a szakma vagy foglalkozás jövedelmező oldalának kutatására, a szorgalom és munkakedv emelésére, a vagyon megbecsülésére, a polgári kötelességek tiszta felismerésére, és a köztársasági alkotmány élénk tiszteletére vezérel. Érti mindenki, hogy az egyéni jólétnek és a közös haza boldogságának egy ellensége van csak: a tudatlanság és annak leküzdésére egy fegyver: a könyv.

Ha a pártfegyelem csak pajtáskodás, kaszinoskodás és egymás hibájának kölcsönös elnézése: akkor előttünk semmi beccsel sem bir; de ha a pártfegyelmet az ország helyzetének meggondolása idézi elő; ha arról van szó, hogy egy mellékes kérdés miatt, hazánkat újabb válságok örvénye felé ne taszítsuk; ha észreveszszük, hogy az ellenség lépésszöket rak ki, s nem sokat gondol magával a föltett kérdéssel, mint inkább csak a szavazás eredményére kacsingat: akkor csak ugyan elérkezett a pillanat, melyben a különczködők is észreveszik, mily botorság volna tőlük, négykézlábra fektüdni, hogy az ellenség az ő hátukon át ugrálhasson a tilosba.

A tulzó doctrinarismusnak legnagyobb hiánya nálunk a túlságos előszeretet a franczia nemzet alkotmánya, írott jogai s intézményei iránt, s azon folytonos törekvés, ezeket a magyar nemzet alkotmányos életébe átültetni.

Magyarországon csak a természetes alapon nyugvó iparágnak kifejlését óhajtjuk egyelőre. Az ország meggazdagodásával, tőkéink gyarapodásával s közlekedési vonalaink megszorodásával maguktól fognak támadni, még pedig egészségesebb viszonyok között azon többi iparágak, melyek eddigelé hazánkban még nem virágoznak. Csak gátolva ne legyünk természetes fejlődésünkben, miért is mindenben hivei kell hogy maradjunk az iparszabadság s a szabad kereskedés elvének.

A családnak, községnek és országnak, legtágabb értelemben az egész emberi társadalomnak, iparkodásaiban és törekvéseiben nincs és nem lehet egyéb feladata, mint a földön elérhető legnagyobb anyagi jólétet, párosítva az elérhető legtöbb szellemi élvezettel, az egész és összeség s tagjai minél nagyobb többségére nézve hozzáférhetővé tenni, az emberi hatalom körén belől minél inkább megközelíteni.

Ne feledjük, hogy a politikai passivitas, minden üdvös eredményei mellett a közjogi téren káros volt nemzetgazdasági és culturali haladásunkra nézve; mert amugy is tétlenségre hajló jellemünknek jogczímet adott a tétlenségre oly téren is, hol csak a legbuzgóbb s legszívósabb munka vihetett volna előbbre. Magasabb politikai szempontból helyeselnünk kellett azt ugyan, de túlzásában csak annyiban lett volna megbocsájtható, ha győzelemre segítve arra bir, hogy mind azt, mit évtizedek alatt mulasztottunk s halasztottunk, megkésztetett, megtízszerezett munkával iparkodtunk volna helyreütni.

Mig a megye saját szükségérzetéből, ugyszólván, soha nem kutatja, nem tanulmányozza s nem iparkodik megismerni saját állapotait s viszonyait, és csak vontatva és kelletlenül enged a kormány egyes felhívásainak; mig minden egyes

minister csupán saját pillanatnyi szükségére gyűjtet adatokat, tekintet nélkül az általános összes szükségletre, s így gyakran egy és ugyanazon adat többfelé kell hogy szolgáltatassék, mi nem csak a megyéket elkedvetleníti, hanem különböző és eltérő adatok megjelenését is lehetővé teszi; míg egy szóval, egyöntetű s tervszerű működés nem kap e téren lábra, addig javulás ez irányban nem is remélhető.

Belső viszonyaink rendezése nem a politikai, hanem a művelődési és anyagi kérdések minél megfelelőbb elintézésétől függ.

A tanulás az, mely mivel, a munka az, mely gazdagít. Ezért kell összes törekvéseinket művelődésünkre, összes munkásságunkat anyagi jóllétünk fokozására fordítanunk. Feladataink legnagyobb része társadalmi téren várja üdvös megoldását; csak ha politikai küzdelmeink céljául társadalmi fejlődésünket tűzzük és e cél felé törekszünk minden kifejtethető erőnkkel és soha nem lankadó erélylyel, csak akkor remélhetjük, hogy boldogulni fog és meglegedett lesz hazánk és népe.

XIX. Sokszor a nemzedékeket magukkal sodorják bizonyos áramok, melyek alig látszó forrásból indulván ki, utjukban mindinkább megnagyobbodnak, messze elterjednek, s miután mindent elborítottak folyásuk zajával, ismét megapadnak s a romok között névtelenül elenyésznek.

Hol van azon erő, melyet elfecsérelni ne lehetne? hol van az a kincs, mely kielégítse a pazarságot? hol az a lángész, mely a bódultság pillanatában is tisztán látna? hol azon tehetség, mely fel nem használva, vagy tán épen rosra fordítva, nemeset tudna teremteni? A viz-gőz, mely óriási erejével meglepő eredményeket tud előidézni, megszűnik roppant erejét a mozditásra, az elhivatás szerinti működésre fordítani, mihelyt a szelep, ezen csekély erő-félrevezető megnyílik. Sustorogva és zugva, füstölve és visitva válik a roppant erő semmivé.

A szabadság, a társulási és egyesülési erő növekedtével emelkedik. A társulás akadálya az ember és embertársa közötti távolság. Ezen akadály azon mértékben csökken, a mint az embereknek oly eszközökre sikerül szert tenni, melyek segítségével a természet szolgálatai felett rendelkezhetnek és a föld kincseit kifejtetik. Minden új fejlődés jobb gépeket ad rendelkezésükre, melyeket a szállításra felhasználhatnak,

míg a szállítás szükségessége egyre fogy, az egyesülési erő és a szabadság pedig folytonosan nő és emelkedik.

A részek hasonlatlansága a természetben mindentűtt az egész tökélynek jele, s a legmagasabb szervezet a legszámsabb különbségeket mutatja fel. Minél magasabb a szervezet, annál teljesebb a részek alárendeltsége. Minél tökéletesebb az alárendeltség, annál összhangzatosabb és szebb a részek kölcsönös függése. Minél nagyobb a kölcsönös függés, annál nagyobb az egésznek egyénisége s annál tökéletesebb az önirányzási erő.

A munka értéke azon arányban emelkedik, a mint szellemi erő lép a testi erő helyébe.

Igy az ember nagy feladata e világon, hogy uralmat szerezzen a természet fölött, kényszerítvén ezt munkája megtételére; s minden lépéssel ez irányban kevésbé nehezzé válik a munka, míg jutalma növekedik.

A tudomány ágazatai és osztályai nem hasonlítanak szög alatt találkozó s csak egy pontban érintkező vonalokhoz, hanem olyanok mint a fa ágai, melyek törzsben egyesülnek, a melynek meg van állandó s egységes terjedelme és nagysága, mielőtt egységes növése megszakad s ágakká és karokká válik szét.

A társulás lényeges kelléke az ember létezésének. Mint a bolygók egymás felé nehézkednek, úgy vonzódik az ember embertársához. Helyi központok, egyensúlyozván s szétszítván a tömegeket, azokat rendben és összhangban tartják. Centralisatio és decentralisatio hasonszerű s egyformán szükséges bolygóknál és társadalmaknál. Felvilágosítások a nemzetek történetéből. A társulás szabadságát fentartja a vonzások egyensúlya. Az egyes és az összes jólléte szabadságától függ.

Csak akkor, ha többé nem lehet kétség arról, miként fogta fel az egyén saját állásának szükséges viszonyát a vezető állambatalomhoz, s miként szándékszik azt, mit üdvösnek s hasznót hozónak tart, az ész s alkotmányszerű politika háttérzataival összhangzásba hozni, csak akkor lehet a kívánt cél létesítését reményleni.

A nemzeti hagyomány sok tekintetben megbecsülhetetlen kincs. Nem csak azért, mivel a történelmi tudománynak ha emlékeket nem is, de legalább nyomokat mutat; hanem sokkal inkább azért, mert az a nemzeti lelkesedésnek s annál fogva a honszeretetnek vezérsillaga.

Minden államban három rétegű polgár találkozik, egy rész nagyon gazdag, más rész nagyon szegény, a harmadik pedig, a közép vagyonú, ama kettő közt a közepét foglalja el. S miután közmegegyezéssel a mértéklet s a középen levő

a legjobbnak tartatik, világos az is, hogy a szerencse-ajándékai közt is a középszerű birtok a legjobb, az ilyen állapotú legkönnyebben engedelmeskedik az értelmes belátásnak.

A hol a középrend nagy számmal van, ott átalán nem fordulnak elő támadások vagy a polgárok közti meg hasonlások és pártoskodások. A népuralmak is biztosabbak és tartósabbak, mint az olygarchiák, épen a középrend megléte miatt. A középrend hiánya esetében a szegények sokaságuknál fogva nyerik a túlsúlyt, megkezdődik a rossz gazdálkodás s szerencsétlen vállalkozás, és az állam gyors léptekkel végrombolására vezet.

Az alkotmányok felforgatására eszközül használtatik némelykor erőszak, némelykor csel.

A népuralmakban az alkotmány felforgatása rendesen a demagógok dévajkodása által megyen véghez.

Az olygarchiák felforgatása leginkább két igen szembe-tűnő okból szokott származni; az egyik az, midőn az olygarchiák a sokaságot sanyargatják és nyomják.

Fődolog minden alkotmányban az, hogy az összes belső igazgatás által oly rend állittassék elő, mely lehetlenné teszi a nyereszkevést a hivatallal.

Az emberi társaságokat igazgató törvények közt van egy, mely szabatosabbnak és világosabbnak látszik valamenynyinél. Hogy az emberek polgárisultak maradjanak, vagy azokká lehessenek, szükség, hogy nálók az egyesülés mestersege azon mértékben fejlődjék s tökéletesedjék, a mint az állapotok egyenlősége növekedik.

A tapasztalás hosszú idő alatt megtanított rá, hogy a gyakorlat nálunk ellenkezik az elmélettel. Hány igazság van, mely távolról bámulatot kelt és közelről vizsgálva szétfoszlik.

Ugy látszik, hogy a magyar önmagára hagyva, tehetetlené lesz; mivel életének minden cselekvényei nem szabályoztatnak és nem vezettetnek, nem képes másként haladni, mint tapogatózva a sötétben, hasonlólag azon növényekhez, melyek csak árnyékban nőnek; neki is arra nézve, hogy tengődjék, szüksége van a zsarnokság árnyékára és kormányzó gyámra.

Mi két okból nem szabadulhatunk meg a zsarnokságtól; az egyik, hogy törvényeink és szabályaink megfosztván a polgárt minden kezdeményezéstől, társadalmi szerepkörét oly gép szerepére alacsonyították le, mely magától nem képes mozdulni; a másik, hogy oly módon vagyunk berendezve és felszerelve, hogy önkényszerűleg kormányoztassunk. A míg nem leszünk hozzá szokva, hogy semmit se kérjünk és várjunk a kormánytól, sem hivatalnokot, sem csendőrt, se pa-

pot, se tanítót: nem lesz köztársaságunk, vagyis a magyarok nem fogják önmagukat kormányozni.

Ne hanyagoljuk el, a nevelésnek erkölcsi oldalát. Legyen szemünkben az erkölcsiség az embernek legbenső, leg-sajátosb lényege, mely minket a cselekvésnek teljes szabadságával és erejével bele állít a tarka, szórakoztató, szemfényvesztő világba.

Az erkölcsösség nem békója a szabadságnak, hanem hatalmas eszköze az akaratnak, mely utat tör magának ős erdőkön keresztül. Csak az erkölcsösség által lesz az ember önmagának ura, és az öntudatos erkölcsi erő előtt, mely az emberben mint jellem nyilvánul, megnyílnak a világnak sziklafalai.

Az emberi haladásnak fennálló gátja nálunk a szokás zsarnoksága is, és ez folytonos ellenkezésben áll azon vágygyal, mely a szokásosnál valami jobbra törekszik, és melyet a körülményekhez képest, majd a szabadság, majd a haladás vagy tökéletesedés szellemének neveznek.

A magyarok közt sok emberek vannak, kik az igazgatói zsarnokság és népfelség közt kötött alkun könnyen megnyugosznak és azt vélik, eléggé biztosították a személyes szabadságot, ha azt a nemzeti hatalomnak adták által.

A jelenlegi magyar állam sorsát intézők, még mindig árnyképeket üldöznek s nem veszik figyelembe a valót, mely mértani bizonyosságot nyújt.

Az igazság magva, melyből a közjólétnek felvirágoznia kellene, még nem talált termékeny földre nálunk.

Nem látja át senki, hogy a szellemnek, mely a haladást intézi s előmozdítja, elkerülhetlen feltétele az anyagi lét biztosítása minden állampolgár részére.

A legnagyobb baj az nálunk, hogy ezen végzetes helyzetben annyira megállapodtunk, hogy onnan nem akarunk mozdulni sem jobbra sem balra; hogy a politika annyira elfogja minden ember lelkét, hogy a mellett nem is ér rá, nincs is kedve a lelki munkásság más oldalát is gyakorolni; hogy egész szellemvilágunk egy végzetes ördög foglya, mely azt hurezolja magával, s e miatt egész műveltségünk pang, hanyatlík, és veszni indul.

Kíváncos, hogy egy emberi lény se legyen nálunk szellemenben megtörve, vagy lábbal tapodva az állam külső javáért! A kézi munka nem hogy megvetést vagy lenézést érdemelne, sőt inkább párosítva a szellemi művelődés igazi eszközeivel, a józanabb ítélet, élesebb szemlélődés, teremtő képzelődés és tisztább izlés ápolására hatásabbnak fog mutatkozni minden más elhivatásnál.

Szükséges volna arról gondolkozni, mikép lehessen a társas életben felmerülő nyomasztó, és azért minden esetre nagy vihart rejtegető, ádáz ellentéteket, a törvényhozás útján egyensúlyba hozni, a törvény és kormányzási intézkedések összhangzását eszközölve az örök igazság boldogító szójátával, hogy a hazának többé egyetlenegy mostoha gyermeke se lehessen, miután isteni testvérünk, oly istent hirdetett, a kinek mostoha gyermeke nincs.

A fenhangon hirdetett szabadelvűség most nálunk sokaknál csak üres szóvirág, mely alá az ellenhatás törekvéseit kényelmesen rejtegeti. Reformtörekvések feletti panasza pedig csak krokodilus sírás, melylyel a jóhiszeműeket hatalmába akarja ejteni.

Elérkezettnek látszik az idő arra nézve nálunk, hogy a politika mindent magába ölelő, de kizárólagossága által már-már veszélyessé váló teréről a társadalmi térre vigyük át tevékenységünket, ha vagyoniilag hanyatlani, míveltségileg elmaradni nem akarunk.

Reformjainknak egyik célja, szabaddá tenni a népet, másik politikai egységét s területi épségét hazánkban biztosítani.

Szükséges, hogy erkölcsileg csak úgy, mint anyagilag képződjünk s mindennap változzunk s lényünk szűnet nélkül módosuljon, minden osztálynak ugyanegy benyomástól kell lelkestitnie, ugyanegy eszmének hódolnia s úgy egy emelkedettségnek magát átengednie.

Még rajtunk áll a szabadság országában ujonez nép fogalmainak irányt adni. Ha a szabadság gyakorlata legközelebbi érdekeit illető, felfogásán túl nem levő körben ki nem fejt, nem neveli a nép politikai közszellemét, és a törvényesség érzetét, a törvényesség szellemét: akkor az értelem nélküli souverain tömeg országos politikai joggyakorlata egy ideig az önkény bohócza eszközévé leend ugyan, de előbb-utóbb azok által fog kizsákmányoltatni, kik a társadalmat kalandos elméleteik labdájává tenni iparkodnak.

Nem szükség a nemzetiségek vérszín zászlóját kitlüzni. Nem harczra van szükség, melyben egyiknek mindenesetre veszteni kell, hanem kiegyenlítésre, mely mindenik jogait biztosítsa. Ezért mellőzzünk minden irányt, mely a birodalom különféle nemzeteinek kiskorú kakaskodásából csakhamar komoly viaskodásba bonyolítana.

Ha nem értjük meg korunk intő szóját, ha nem sie-tünk learatni a 48-ban elvetett magok gyümölcseit, ha bűt-lenekké leszünk a 48. év szelleméhez, ha — mint őseink az 1790-ki fellángolás után — ismét a tétlenség, az elmaradás

tespedő karjaiba vetjük magunkat: úgy vagy a lassú, de biztos végelgyengülés ösvényére jutunk, vagy arra, hogy csak egy újabb megrázkódtatás pótolhatja ki a tehetetlen nemzedékek mulasztásait.

A társadalom főellenségeit nem a szegényebb osztályokban lehet föltalálni. A tömeget fel lehet használni eszközül; de a lázadások indítóit s vezetőit fenn kell keresni. Államok bukását a vagyonos osztály hibái idézik elő.

A társadalom valódi kutfeje s feltétele minden nagynak, nemesnek s maradandónak; s mint ilyen, nem is valami mulandó, ideig-óráig tartó képezmény, hanem sohasem nélkülözhető szükséges s természetes létszere s műszere a népeletnek s összfejlődésnek, valódi tökélyesítő közege közös emberi létünknek, közvetítő s termékenyítő hatalom; közege a világ-történelemnek; alapja s biztosítóka, az egyetemes polgárisulás-, művelődés- s boldogságnak.

A társadalom értelmes lények egyesülete, kik egy hatalom alatt kölcsönös anyagi s szellemi tökéletesedésök végett élnek. A kötelék, mely őket összefűzi, daczára a gyakori érdek-ellenzésnek: a szeretet. Ez ugyanaz az értelmi lényeknél, a mi a természeti tárgyaknál a vonzerő. Valamint nem lehet oly elemekből testet alkotni, melyek egymáshoz nem vonzanak, úgy társaság sem lesz oly emberek között, kik egymást nem szeretik.

Egy urat ismerjen maga felett a magyar nép: a hazát. Akkor ki fog emelkedni a szolgaságból. De amíg nemzeti érdekellenes befolyásoknak enged, addig hiába várja javulását.

Nemzetiségek élete s fennmaradása nem egyedül szívtelen és lelketlen tudománynak, nem is csak a műveltség fénymázásának terjedésétől van feltételezve. Nemzetiségek egészséges fejlődését az időben, és következőleg fennmaradását is, a művelődés menetének csupán azon minősége biztosíthatja, mely a tudás terjedését azon nagy elvekkel, melyek a keresztyénség polgárosító tartalmát képezik, karöltve eszközölvén, ekképen az istentől a külön népfajokba plántált szellemnek, tulajdonoknak és képességeknek nemesítését, és így az erköcsi méltóság, becs és érték magasb fokára emelését valósítja. Valamint az összes emberiség csupán csak az ilyen egyes lépcsőzeteken hághat a szellemi és erköcsi erő és tökélyben magasabb és magasabbra, úgy van ez azon népcsaládokkal is, melyekre az együttlékezés szükségét történelem parancsolta.

Az európai közélet épügy, mint az ennek szabályait és fejlődési törvényeit nyomozó államtudomány, napjainkban félreismerhetlenül bizonyos átalakulási haladásban van. Új szükség és érdekek, szélesbedő látkör és tapasztalati alap, a

szellemi és anyagi forgalom folyton nagyobbodó mérvei és áramlatai: naponként új meg új eszméket, vágyakat, igényeket és törekvési célokat szülnek, melyek mindannyian közvetlenül vagy közvetve az államban és annak művezetében találják nehézkedési pontjukat, s az államélet alapjait és szervezetét, intézményeit és fejlődési törvényeit ellenző államtudomány feladatkörébe egész sorát az új és sürgős megoldást követelő kérdéseknek ültetik be.

Ezen új irányú mozgalmak egyik legfőbb és leghatározottabban nyilvánuló mozzanata, a tágabb értelemben vett államtudományok körében helyt foglaló politikának vagy országászatnak megfelelőbb alapokra állítása és rendszerezése a történelmi és dogmaticai államtanszakok közt annyira szükséges bensőbb viszonylat és összefüggés biztosítása, a társadalmi élet újabb alakzatai és szükségleteinek az államéletben fensőbb közületi szempontból kiinduló figyelembe vétele, s különösen a kormányzat és igazgatás, meg az igazgatási jog elveinek tüzetesb, az eddiginél kielégítőbb, s a gyakorlati élet igényeinek is megfelelő módon való megalapítása és kifejtése.

XX. Mit használnak a legbölcsebben rendezett tanodák, ha az azok szellemével ellentétes erkölcsök, ugyszólvá közkeletűek lévén, nyomban szétpárologatják az oktatás eredményét; sőt már eleve eltompítják az ifju keblek fogékony-ságát.

Ha a czélszerű nevelésnek komoly feladata a nemzeti jellem, minden lényeges saját-ságát kellőleg méltányolni és a lélek-képzés nagy czéljához képest ildomosan felhasználni: kétségtelen, hogy a hazai közoktatás minden ágazatában érdemleg tekintetbe kell jönnie a nemzeti érületnek; mert a szellemtermékenyülést ügyes tapintattal kezelt óltás eszközölheti czélszerűleg. Az össze nem forrasztható rügyek beszemzésével itt is káros a kísérlet.

A nemzetiség és alkotmányosság elfojthatlan tűzéről lepattant két szikratestvér lévén, az egyik világítva új életre melegíti, a másik gyújtva: vitézségre hevíti a nemzetiség és alkotmányosság szerte növekedő hiveit.

Semmi szabály ne gátolja az egyének emelkedésének szabad mozgalmát a társasági rendben. A természetes felsőbb-ségek, a társasági kitünőségek ne nyerjenek semmi mesterkelt támaszt a törvénytől. A polgárokat önönérdekeikre kell bízni; szükséges, hogy mindenki, önmaga által válhassék azzá, mivé

lehet, s hogy az intézményekben sem gátot ne találjon, mely emelkedését akadályozza, ha arra képes, — sem segédet, mely neki magasabb helyzetet biztosítson, ha ott nem tarthatja fen magát.

Oly időkben, a midőn a világ sorsát többé nem a miniszterek szeszélye, hanem a népek érdeke s a felvilágosult közvélemény intézik, nem számíthat hosszú életre oly politika, mely a népek érdekeivel, akarataival nyílt harcban áll, s a mely fölött a mivelt Európa pálczáat tört.

Bátornak, de nem vakmerőnek, óvatosnak, de nem gyávának kell lenni politikánkknak, — jellemzi a honi kötelességet: kockára tenni mindent a hazáért, de a hazát nem kockáztatni soha.

Okos, ildomos, eszélyes ember sohasem száll szembe a közvéleménnyel, hanem hozzá simul. Viz ellen uszni vagy a közvéleménnyel dacolni, egyképen kábaság. Az uszót el-lankasztja a víz sodra; a daczoltót összezuzza a közvélemény rohama.

A kiben jellem van, annál változhatnak ugyan a nézetek és változhatnak a meggyőződés, de a kitűzött cél: a nemzeti közjólét, soha.

Se egyeseknél, se egész nemzeteknél a nézetek változását nem lehet jellemtelenséggel bélyegezni még akkor sem, ha a nézetváltozás politikai conjuncturákon is alapul, föltéve, hogy a cél ugyanaz legyen, és ezt annál kevésbé tehetni, midőn a nézetek változásának vagy a közvélemény átalakításának egy újabb, tisztultabb fogalom és meggyőződés az alapja.

Minden nemzetnél van, sőt lenni kell egy közérzületnek, mely azt szükség esetében lelkesitse, védje külmegetamadások, más nemzetek ellen. A nemzetek e közérzületét hazafiuságnak nevezik.

Az embereknek legnagyobb gyengesége nálunk az, hogy még a szabadság nevében is csak hatalom után törekcszenek.

A magán életben s a politikában semmi nem veszélyesebb, mint ha az iránt, a mit akarunk, tisztába nem lévén magunkkal, csak azt tudjuk, mit nem akarunk. Az ellenszenv még sokkal vakabb s szenvedélyesebb, mint szeretettünk.

Minden új korszak az előbbinek hamvaiból támad. De nem mint a mesés Phönix, hogy színes szárnyakkal a napfelé emelkedjék, de mint igen szerény állat, melynek tollai még csak nőni fognak.

Csak akkor írhatunk lelkünk papírára tudományokat, ha az az élet enyvéen átvonatott.

Nem a gyűlöletnek, melylyel a felsőbbek állása megtámadtatik, hanem a nemes versenynek, melylyel a nép minden osztálya saját emelkedésén dolgozik, köszönjük korunk haladását.

Ki a világtörténelmi dolgok folyamát éber figyelemmel kíséri; ki egyesek vagy népek emelkedésének és bukásának okát helyes ítéllettel vizsgálja, meg kell győződnie: hogy semminemű cselekmény sem hozta meg obajtott gyümölcsét, ha a munkálkodások élén hivatásos férfiak nem állottak; ha az ajánlkozó körülményekkel okosan meg nem alkudtak.

A politikai mechanizmus anyagai az emberek akaratai és szenvedelmi lévén, tanulni kell mindazon elveket, melyek e nagy szervezésre befolyással vannak, mind azt, mi hatását biztosítja, s hibáit vagy megelőzi vagy helyrehozza.

A fogalmak divatos zavartsága okozza a vélemények ziláltságát, az ítélet fonákságát, s a balhiedelem annyi képtelenségét. Miután a beszédbeli kétértelműség nem kevésbé megejté az ép gondolkodás józan rendjét: innét támad társas életünknek szanasága és félreértéseknek végtelen zürzavara, az érületnek tétovázása, szóval összes szellemi mivoltunknak fokenkénti elcsenevésződése.

A gondolat feloldja a régi kötelékeket, melyek által az emberiség megszokta vala magát nyügözni. Semmit sem tart oly szentnek, hogy vizsgálat alá ne vegye. Számot kér a múlttól, és a százados véleményekkel úgy elbánik, mintha tegnapiak volnának. Semmi sem rettentí őt vissza.

Az egész kórállapot, melybe jutottunk, egy nevezetes átmeneti korszak jellegét viseli magán. Nem volna az magában véve oly nagy baj, ha az új élet csiráit láthatnók az erjedés alatt. De ezeket még hiába keressük; látjuk a bomlást, de az alkotó elemeket nélkülözzük. Ha a bomlás észteni következetességgel előhalad, oda jutunk, hogy Hobbes tana szerint: az isteni joggal felruházott leghatalmasabbnak lesz igaza, ő lesz a harc megszűntetője, a társadalmi rend helyreállítója, az állam és a faj megmentője.

Megfoghatatlan, legalább mi nem bírjuk megfogni, hogy épen az a nemzet, mely századokon keresztül legtöbbet küzdött és szenvedett Európában a szabadságért, midőn reményei és törekvéseinek jutalma és megvalósulása tisztán tőle függött: ép akkor lökte azt el magától s világraszóló, a görög mondák csodáit megközelítő hős tettek és erő kifejtések után játéklapdál vállalkozott egy vén ember s ennek gyöngeségeit kizsákmányoló romlott társulat veszedelmes és ártalmas intézkedéseihez.

Nem akar okulni a multon ; szem elöl téveszti a jelent s a jövőnek — nem hogy az országot boldogítsa, hanem, hogy saját osztály és privat érdekeit biztosítsa és kielégítse, igyekszik minden áron ura lenni.

Ott vagyunk, hogy reformálni kell mindkét dolgot: nemzetgazdasági politikánkat is és pénzügyi politikánkat is. Amabban a zsák-utczákból ki kell bontakozni, melybe forgalmunkat beleerőszakoltuk, s nagyobb gondot kell fordítanunk a kereskedelem és iparérdekekre, ellenben ellensúlyozni a felkapott szédelőgési szellemet. Egyes befektetések még mindig szükségesek lesznek, de csak olyanok, melyek igazán jövedelmesek, és melyek nem a nemes passzióknak, hanem a nemzetgazdasági kutforrások megnyitásának szolgálnak. Ezek iránt tisztába kell jönnünk, meg kell állapítani a sorrendet és kiszámítani a költségeket önámítás nélkül. Sok közgazdasági reform pusztá törvény által is eszközölhető.

Mindenek előtt ki kell tűznünk az elvi politika lobogóját.

Az administratiót reformálni kell. Beltülről, magából a kormányból kell a jó közigazgatási rendszernek megteremni. Nem szabad ráhagyni az országot véletlenre és a közigazgatást a burocratiai kátyú kerékvágására. Az administrációban politikának kell lennie és szorgalomnak. Tudnia kell a vezetőknek mit akarnak úgy a központon, mint a megyékben, és szigorral kell keresztülvinni a mit akarnak. Ha rend és igazság lesz az országban, akkor az államnak tekintélye is lesz, a kormánynak hatalma és népszerűsége.

A nemzetgazdasági téren le kell bonyolítani a megromlott és összekuszált ügyeket, meg kell oldani a bankkérdést, tisztába kell hozni a keleti, fiumei, oderbergi vaspályatársulatoknak ügyeit és viszonyát a kormányhoz. A magyar vállalatok csökkent hitelét helyreállítani kell iparkodni. Csak szolid üzletekbe szabad bocsátkozni és szigorral, részrehajlás nélkül és pontosan kell gyakorolni az államfelügyeleti jogot. Főleg pedig az üzleti vállalatoktól ismét áthelyezni szükség a súlypontot a termelési ágakra, a földmívelésre, az iparra és nevezetesen a kereskedelemre.

Ezen az uton, a melyen járunk, a magyar erkölcs és politika fölény hanyatlását érzük. Nemcsak hogy nem fogunk megszilárdulni és megerősödni, gyengülni fogunk és elveszteni a meghódított állásokat is. A ki ezt felfogja, az iparkodjék segíteni rajta. A ki hivatott politikus, államférfiak és képviselők, gondolkozzanak az ország sorsán, a módokon és eszközökön, a melyekkel rajta segíteni lehet.

A magyar nemzet társadalmi reformja még hátra van. Az 1867. év nem fejezte be a politikai fejlődést, társadalmi életünket meg nem javítá. Itt hanyatlás van haladás helyett, bomlás s zavar több mint alkotás. A régi magyar társadalom magát túlélte s sarjában elfajzott. Őszi dörbe csavarodott élete fája s levelét hullasztja. Ereje megdermedt s már sem megélni, sem új életet, magához hasonlót nemzeni nem tud. Mégis a meddig új társadalom nem támad, a régi teng, a régi foglalja el a tért. Szomorú kép, melyet ezen társadalom nyújt: laza erkölcs s tépett családi viszonyok, önző pártoskodás, sok gyűlölet, türelmetlenség, kevés bizalom, a rosszabbak terrorismusa, s a jobbak visszavonása, tétlen keresetképtelenség s pazarló fénytűzés, értetlen követelő gög, s bectelen önző hunyászkodás, dologtalanság s szédelgés, kérkedő hazaszeretet s kórságos hivatalvadászat, tudatlanság s durvaság szétterpeszkednek egész Magyarországon s elfoglalják még a törvényhozást is részben. Finom izlés, magas szellem, alapos műveltség, művészet, tudomány, közoktatás, modern munka s a népuralmi tisztos kereset tiszteletben tartása, takarékoság s félretett fillérekkel gyakorolt humanizmus csak imitt-amott szórványosan s elszigetelve találhatók fel Magyarországon. A paraszt még mindig paraszt minálunk s az lesz még sokáig, mielőtt földművelő polgárrá válnék. A ki ur az uraskodik, de nem mindig gentleman. Az ur fia urfi s nem is akar más lenni csak ur, s az ország dolgával ha törődik, merő urhatnám dicsvágyból törődik, de hogy a magyar társadalom hasznos tagjává váljék, azzal épen nem gondol. Alföldi városaink nem bírnak olyan polgárelemmel, mely hivatásának országos s kulturai jelentőségét érezné, s annak megfelelni iparkodnék. A legfelső körök részben még mindig nem eléggé nemzetiek s másrészt nem tudják beleképzelni magokat a változott viszonyokba. Ezt mind összefoglalva elmondhatni, hogy a régi társadalom megbomlott s az új még el nem készült.

A társadalmi tudományok pótolni fogják a jogi s politikai tanulmányokat, a társadalom kérdések ki fogják szorítani a politikai vitatkozásokat, a társadalmi reformok kimivelni, meggazdagítani s megjavítani fogják a magyar nemzetet, melyet a politikai reform felszabadított.

Ha népuralmi államformára van szükségünk, hogy alkotmányos s nemzetiségi érdekeinknek elég legyen téve: szükségünk van népuralmi társadalomra is, mely a kormányforma fenállását biztosítsa s a legnagyobb szám kulturai fejlődését a legnagyobb mértékben előmozdítsa.

Ezért szükséges először, hogy minél több önálló keresettség nyiljék; másodsor, hogy a társadalmi osztályok a

culturai fejlettségben általánosan emelkedjenek s harmadszor, a fejlődés biztonsága érdekében, azaz szükségnek megfelelőleg történjék, azaz sehol se legyen túltengés s sehol hiány a különböző foglalkozási ágakban.

E három fő kelléknek társadalmunk eddig igen kis mértékben felelt meg, mert sem a felsőbb műveltség, sem az iparos, sem a realis irányában kellő mértékben képviselve nem volt, s a földbirtok felosztása is inkább mozdítá elő a nagy urak s birtoknélküliek szaporodását, mint a valóságos középosztály teremtését.

Gyorsabb, arányosabb népuralmi fejlődésre van szükségünk, ha európai cultur s egészséges népuralmi állam akarunk lenni. Ez legyen célunk s kötelességünk.

A merre tekintünk, mindenütt csak fenakadt munkát, félbeszakadt terveket, merev stagnatiót s növekedő zürzavart látunk. A sokat hangoztatott jó közigazgatás nem kecsegtet megszületésével. A községi törvény nincsen végrehajtva, se ki, se be vagyunk vele, mint a kapufélfa. Pedig ha törvény, még ha nem tökéletes is, legyen foganatosítva. Ezt kívánja az állami rend, ezt kívánja a törvények iránti tisztelet.

Hasonlókép állunk a népoktatásról szóló törvénnyel is, vagy tán még rosszabbul. Egy hatalmas, nagy részt kitűnő tehetségekből álló testület tétetett e törvény végrehajtásának ellenőrévé. De mit tehet az, mi eredményt mutathatnak fel a buzgó tanfelügyelők az arra hivatott közegek támogatása nélkül? Általános a panasz országszerte a nép vonakodása felett a gyermekek iskoláztatásáról. Jól tudjuk, hogy ennek elhanyagolása megölő betűnk, felvirágoztatása nemzeti nagy létünk alapköve lehet. S vesszük még is oly közönnyel, mintha isten tudja, minő csekélysegről lenne szó.

A felekezeti kérdések megoldatlanul lógnak a levegőben. A kath. autonómia ügye nyugszik; az állam s egyház közti viszony megoldására nem gondol senki.

A codificatio előhaladásáról nem hallunk semmit. Pedig ez nagy kiadásába kerül az országnak évenként, nem is számítva azon tömérdék kárt, melyet egy szabatos magánjog hiánya a nemzet egyeseinek okoz.

Régi dolog, hogy mi többé a hajdani, parlagi magyarok nem lehetünk. De midőn a nyugot culturájából merítünk, midőn okulunk, s sok idegen bölcsességet s mesterséget tanulunk, akkor óvakodjunk, hogy el ne idegenkedjünk önmagunktól s az idegen tudományt tegyük magyarrá s a külföld műveltségével, magyarságunkat pallérozzuk.

Akárhová tekintünk, nem látunk egyebet, mint romokat, terv s rendszer nélkül összehordott köveket, csupa földolgokat,

be nem végzetteket, hasznavehetetleneket mindenfelé. Magyarország parlamentáris viszonyai a töredékek túltengésében kezdenek szenvedni, melyeknek aggasztó voltát minden oldalról beismerik.

Mi magyarok kétszeresen szerencsétlenek vagyunk; először azért, mivel lassan tudunk az új viszonyokba belealkalmazkodni; másodszor azért, hogy akkor, midőn az ujabbkori reform törekvések nagy bajnokai immár a nézeteket s a módokat is előkészítették, melyek mellett az átalakulás megtörténhetett volna, jött egy vihar s szétsöpörte eszöknek s kezöknek fáradságos munkáját s viszonyainkkal ismeretlen, ellenséges kezekbe juttatta a népuralmi államintézményeknek megfelelő rendszer behozatát.

Gyakorlati politika kell Magyarországnak, a törvényhozáásban, a közigazgatás terén s kivált a pénzügyekben. Zilált állapotaink közül, melyekben sinlődik a ház, a kormány s az államháztartás, nem menthet ki bennünket sem a szóvirág, sem a tétlen kesergés, sem a cselszövény, mert hisz épen ezek okozták a bajt: szükséges, hogy elvű, szakértő s egyszermind gyakorlati emberek higgadt tárgyilagossággal rendezzék viszonyainkat, s egész szorgalommal álljanak oda a munkához.

Modern felfogás az elavult szempontok helyébe, tiszta nézetek a jelen helyzetről, s friss étetszerv, mely összetartja az erőket, ez mentheti meg Magyarországot a parlamentar s kormányzati fejtelenségtől, — a személyeskedés, ármánykodás, pártoskodás nem fog jóra vezetni. Ha valakinek eszméi vannak, azokat vegyük elfogulatlan bírálat alá, ha nézeteket halunk, méltatlan dolog azokból személykérdést csinálni, ha loyális nyíltszívűséggel látunk valakit a haza közügyeivel törődni, nem szabad felednünk, hogy ez minálunk mai napság a legnagyobb önfeláldozásnak egyik neme, melynél veszélyeztetve van vagyom, nyugalom, hírnév s becsület — egy egész élet fáradságos keresménye.

XXI. Letérve az eddigi fiscalismus s regalismus pályájáról, a nemzet közgazdasági életének faktoraira s erőforrásaira, ezután több s tüzetesebb figyelem fordíttassék; a közdaság az államorganismusban több szerepet játszik s nagyobb szabásu, az egészlet egységessé felölelő vezérlet alá helyeztetésék, miáltal a nép képesíttetik a növekedő államszükségletek fedezésére.

Itt az ideje, hogy a nemzet jellemével megegyező rendezett állapotokat teremtsünk, s hasznos tevékenységgé egye-

süljön minden életképes elem, ne várja mindenki egyedül felülről a gondoskodást.

Hármat tartok egy hires nemzetgazdával a nemzetek életében mulhatlannak: az egyik a jól rendezett hitelrendszer, mely semmi másnak alávetve nincs. Azután a közlekedés érdekek, s végre, mi mindennél fontosabb: a nevelésügy.

Azt tartom, hogy a haladás s fejlődés nem áll a szakadatlan mindig s egyre előremenésben, mert ekkor úgy járnánk, mint az, a ki magas hegyet mász meg, s folyton előre menve, elveszti azon élvezetet, melyet elérhetett volna, ha időnkint megállapodik maga körül széttekint. Ha csak a csúcsról látja a vidéket, akkor igen sok szép kilátást elvesz.

A hibának alapja s gyökere ott van, hogy megbizhatlan számok által magunkat tévedésbe ejtetni engedtük.

Nem elég a palota s a szép sugárut, a gyakorlati élet azt kérdi, be van-e a palota rendezve s van-e konyhán főzni való? vagy csak a szunyogok adják a hangversenyt a tágas termekben?

Nálunk biuságos fényben egyik a másikat, szegény a gazdagot akarja felülmulni. Kinek semmije sincs, el akarja hitetni, hogy vagyona van, s így aztán teljesen tönkre teszi magát. Kinek van valamije, az oly fényt tűz, oly palotákat épít, olyan bálokat ad s rendez, hogy magát a lehető legrövidebb idő alatt hurokra keríti, vagyonát tönkre teszi. Valóban úgy tetszik, mintha mi szegénységre törekednénk. Fő uraink pazarlási kedvtelése tömérdek igényt gondolt ki, melyek most már nélkülözhetlenebbekké váltak, mint a kenyér s viz. Ilyenek: nagyszámú szolgálatszélyzet, kövér udvarmester, lomha pohárnok s egyéb czéltalan s haszontalan süpredék; azután nagyszertű szalonok, gyönyörűen berendezett lakás, éttermek, kabinetek s szobakertek, négyes fogatok, páholyok, drága öltözékek, kártyázás nagyban; szóval el lehet mondani, hogy nálunk a szinművek első életszükség, valamint életszükség a fénytűzés. Itt az emberek először a fölöslegesre, s csak azután gondolnak a szükségesre.

Hiányzik nálunk a rendszeres nevelés s nem vagyunk képesek ellenállni a kísértésnek; bár szemeink előtt az iszonyú példák, azért csak rohanunk az örvény felé.

Úgy tetszik, hogy hazánkban a gondolatbátorság még nem fejlődött oda, hová az egyéni szabadság érdekében jutnia kellene. Nálunk úgy látszik, az emberek még sokkal részrehajlóbbak saját véleményeik iránt, hogysem azok valódisága felett kétkedni bátorzkodnának, vagy hogy épen azok gyenge oldalait belátni és bírálni merésznék. Elégge bizonyítja ezt

azon kicsinylés, melylyel különbség nélkül mindenkire tekinteni szokás, a ki nézeteit megváltoztatta, ha mindjárt hosszas benső küzdelem és az ellenokok helyességének belátása folytán történt is az ily elszakadás, és nem gondolják meg, hogy azon ember, ki ily módon változtatja meggyőződését, ritka erkölcsi erő és szellemi felsőbbiséget tanusít, mert nem kis dolog lemondani oly meggyőződésről, mely az idő folyama alatt már mintegy második természetünké vált; és valóban erős szellemi tevékenység is szükséges ily önbírálathoz, és az ellentétes okok helyességének felismeréséhez. Hogy aztán a gondolatbátorság hiánya a gondolatszabadság korlátozására, türelmetlenségre és a tekintélyek vakon való követésére vezet, az a dolog természetéből következik.

Kétségen kívül a legüdvösebb hazafi-törekvés, a legszentebb polgári kötelesség azon munkálni, hogy a nép terhei könnyebbüljenek, hogy a polgári társaságban oly állapot hozassék létre, mely mellett a munkás polgár, a szorgalmas családapa és többi családtagok képesek legyenek szorgalmuk után magoknak és családok dologképtelen tagjainak nemcsak tűrhető, de a mennyire lehetséges, kellemes és biztos létet eszközölni. Az említett törekvés azonban célját teljesen téveszti, és a helyett, hogy üdvös volna, a legveszélyesebbé válik, ha a szorgalom és ipar legbiztosabb alapját, a birtok sérthetlenségét támadja meg; ha a jóllét alapjául nem a szorgalmat, hanem a más jogos birtokának megtámadását és elcsajátítását helyezi kilátásba.

Valamely nemzet politikájának társadalmi élete követelményeiből kell fejlődnie; ez pedig életét viszont a közmívelődési viszonyokból nyeri. Igaz, hogy a kölcsönhatás felülről lefelé ép ugy jogosult, de éppen a kölcsönhatás elismerése az, mi el nem engedhető soha semmi körülmények között.

Mert egy oly társadalmi élet, mely nem a nemzet múltjából és ezen múlt által előidézett közmívelődési viszonyokból fejlődött ki, — vagy nem tartja magát sokáig, vagy nyomorult utánzássá, majmolássá törpül, mint ezt csaknem teljesen német iskolázásunk és elfrancziásított nevelésünk mutatja; ennek eredménye pedig egy visszataszító hybrida, egy visszas társadalmi élet, melyben a nemzet jobbjelzmű tagjai ős világi lényeknek érzik magokat, míg az új nemzedék a nem kebléből szakasztott társadalomba szintén nem tudván magát beélni, életuntságot szemelgő és igaz érzelmeiért piruló hypocrita fajjává változik.

Hogyha valóban politikailag szabad, virágzó nemzet akarunk lenni, a közmívelődési ügyeket nem bízhatjuk csupán az iskolamesterek jóakarására. Sőt ellenkezőleg, valamint

ma már nem lehet valaki nagy paedagog tisztult államtudományi fogalmak nélkül, — megfordítva eljutottunk odáig, hogy valaki nagyhatású államférfi sem lehet a közmívelődési helyzetek és tényezők ismerete nélkül. A kormánynak a szakába vágó társadalmi mozgalmakra nézve szemet hunynia nem szabad, sőt azokat teljes erejéből gyámolítani szoros kötelessége.

Napok mulnak, napok jönnek, az idő sebes-röptű szárnyakon közeledik felénk és megérleli az eseményeket velünk, nélkülünk, vagy ha szükséges: ellenünk. Már most az a kérdés, minő álláspontot foglaljunk el az eseményekkel szemben?

Zsebre dugott kezekkel nem lehet bevárnunk, míg a tettek ideje a nyakunkra szakad, hanem előre kell munkálni az utat, melyen haladni akarunk, nehogy utközben legyőzhetlen akadályokba ütközzünk. Eddigi parlamentár eljárásunkat helyeselni nem lehet, nem lehet pedig azért, mert a parlamentár megnevezés csak applicatio volt leginparlamentárból cselekedetek sorozatára.

Oly korszakban, midőn a korszellem az állami és társadalmi viszonyokkal nyílt ellentétben áll, a cselekvő térre hivatott reformer szerepének közvetítőnek kell lenni, hogy a régiről az újra való átmenet hidon, nem pedig mélységen át történjék, mert csak így kerülhető el a pártok összeütközése, melynek vége egészen az esetlegesség kezében van.

Emberi erő veszély nélkül emelheti ugyan fel és teheti át más helyre a botlás követ, hol az senkinek sem áll útjában; de ha arra engedi magát csábíttatni, hogy a gyorsabb célérés végett dobást kíséreljen meg véle, akkor e kísérlettevő erő nem gátolhatja meg többé a szerencsétlenséget, mely bukását okozhatja!

Teljes társadalmi egyenlőség! Ez az, a mire nekünk mindennek előtt törekednünk kell. E nélkül hazánk haladásának, polgárosító küldetésének emlegetése haszontalan üres szóvirág, vagy épen ámitásra számított alávaló hazugság.

Nálunk éleseszü emberek egész elméjüket subtilitásokra, kisszerű cselfogásokra vesztegetik s a miatt feledik, a mi legkézzelfoghatóbb s legegyszerűbb. Pedig minden nagy botlás nem a szörszálhasogató subtilitások s cselfogások mellőzéséből, hanem ellenkezőleg oly igazságok s tények szemelőltévésztéséből származik, melyeket egy gyermek is fölérne észszel, ha a maga egyszerűségében tesz hozzá a kérdést.

A magyarnak nagy hibája, hogy nem tudja, mikor kell összehuzni a vitorlákat, hanem csupa lelkesedésből rohan, mint a vak légy. Ne agyarkodjunk tehát egymás ellen, mint tehetetlen sajtőférgesek.

Ha a tudományok s mivelt társadalmak eszméi ismeretlen lények, vagy senkitől be nem fogadva koldus gyanánt lézengenek is közöttünk. A helytelen politizálás, a szerencsétlen szenvedély, a nemzetnek csaknem egész lelkületét igénybe veszi s fölemésztí; a hétfejű sárkány mindent elnyel s minél többet vetnek torkába, annál éhesebb.

Élő szörnyeteg ez, mely szívünk vérével táplálkozva, legjobb részünket felemésztí.

Nálunk nem történhettek lépések az egyenlőség felé, lépések ama roppant vizzásság kiegyenlítésére, mely a gazdagság és a hatalom felosztásában leginkább a régi nagy birodalmakat jellemzi. Ennek természetes következményétül nem keletkezett semmi, a mi a polgárosodás nevét megérdemli. Itt nem képződhetett társadalom, mely mivel hiányai nagyok, nem fogad be minden osztályt, és fejlődési, haladási tért nem engedve, mindegyiknek lehetővé nem teszi az egésznek folytonos haladását.

Miért képtelen a magyar fejleszteni a civilisatiót: mert hiányzik a népuralom szelleme és uralkodnak feltétlenül és megdönthetlenül a felsőbb osztályok. Mert a civilisatio függ bizonyos physikai feltételektől, melyek kedvezők ugyan a gazdagodásra, de kedvezőtlenek egyenletes terjedésére nézve.

Mi magyarok küzdelmünkben minél tovább állunk czélunktól, annál kevésbé bírjuk annak tiszta képét, szabatos fogalmát és ehhez képest, — a mi a legsajnosb — annál gyarlóbbak vagyunk eszközeink választásában, alkalmazásában. A költészet köde borul czélunkra, elérésére épen távolságának ösztönszerű érzetében a mysticismus közvetlenségével törekszünk, a mysticismus jellegével bírnak reá vonatkozó elméleteink, ugy a lényeket, mint az utat illetőleg: nem a tetteknek és sikereknek nem is a megelőző és vezérlő okoskodásoknak, hanem az álmodozásoknak korszaka ez, mintegy az epedő ábrándos szerelem korszaka.

A lényeket biztosítani igyekeznek nálunk formákkal, melyek részint csak másodlagos, részint szükségképi összefüggésben épen nem állanak azzal. Bizonyos intézményekben kerestetik a szabadság, melyek váltakozva idők szerint, egymásnak mondanak ellent. Hiányzik még mindig nálunk az elv, mely tisztán formulázva, csalhatlan próbakövéül szolgálhatna minden intézménynek, minden czikknek, elhatározásnak és alkalmazásuknak, valahányszor felmerül a kérdés: mily viszonyban állnak a szabadsághoz?

Öseink a polgárnak az állam alá lett feltétlen rendelkezése mellett előidéztek a szolgának az ur, az elnyomottaknak a

szabadságot osztályok alá való rendelkezését, a mi még hátrányosabb volt az egyéniségre nézve, mert míg az első tényező egy nagy és hatalmas állam fejlődésével hatásában folytonosan gyengülhetett volna, e második tényező hatása folyton csak erősödött, a mennyiben soha meg nem szűnő egyéni érdeken alapult, az egyéni jogosultságot alapjában támadta meg és ebből el kellett, hogy vesse, kiforgatva a természeti fogalmakat, jogokat és érzületeket és valósággal demoralisálva e részben az embereket.

A törvények most nálunk kimondják ugyan az egyenlőséget, a szabadságot, de a szokások az előkelő osztálynál hagyják a méltóságokat és túlsúlyt. A tisztségekre jutathatás nincs többé megtiltva a nem nemeseknek, de a választásoknál mindig kimaradnak.

A törvények oltalmazták ugyan néha nálunk a szabadságot, de a törvényeket ritkán hajtották végre, mint ezt ugyanazon szabályok folytonos megújulása bizonyítja.

Pedig a szabadság már magában összeférhetlen a jogok különféleségével; így nálunk szabadság nem is lehet, és a mi szabadságnak nevezetik, csupán agyrém.

A magyarok Plato azon elvéből indulván ki, hogy az állam minden, s azt, a mi ellene van: el kell pusztítani; tagadják a tulajdonjogot, a családot megsemmisítik, tanítják, hogy a nevelés a kormány feladata, és hogy a vallásnak jó politikától függővé kell lenni; hogy a gyermekek nem a szülőkéi, hanem az államéi, hogy a kormánynak nem az egyesek, hanem csupán a község jólétével szabad törődni, hogy az emberek nem mint emberek, hanem mint az állam elemei veendőek tekintetbe, a mennyiben a tökéletes alattvalónak csak annyiban szabad a rabszolgától különbözni, hogy ura nem valamely egyes, hanem az állam.

Már pedig az állam czélja a polgárok boldogsága, s ennyiben az egyéniség alapján látszik állani, felismerve, hogy az állam az egyének miatt, s nem az állam miatt vannak az egyének.

Hogy az egyéniség mennyire hiányzott a régi magyar világban, leginkább s legkézzelfoghatóbban a politikai számos harcok és összekocczanások eredete bizonyítja; nem találunk egyikben sem tényező gyanánt olyasmit, a mi az egyéniségre volna visszavezethető: annyira kiveszett volt ez annak különleges fejlődésénél fogva, úgy a tömegből, mint az egyes egyénekből is. A hol különböző alapokon élő osztályok és kiváltságok léteztek, soha sem irányult az elégedetlenek harcza ezek eltörlésére, hanem irányult az előnyöknek reájuk

is kiterjesztésére. A lázadók és elégtétlenek a városban szintugy, mint az államban, nem mint más társadalmakban, felforgatni, hanem felkapni iparkodtak, így mindenki, állásához képest, törvényszerű célra áhitozott.

Borzadni tudunk, valahányszor a mexikóiak emberáldozatairól olvasunk; de hideg szívvel gondolunk a vérengzéssel egybekötött magyar pártoskodásokra, mért megszoktuk a mexikóiakat barbároknak, a magyarokat nagyoknak tekinteni. Pedig a magyar pártoskodásokban sokszor több az iszony, mint a mexikóiak emberáldozatában, bármely szempontból tekintjük is azokat.

Ime nálunk a győztes által elnyert nagy di, a hatalmasok pártfogása s a nézők tapsa nem csak a nép előtt, hanem a pártoskodók egy része előtt is teljes kárpótlásnak tűnik fel a kiállott veszélyekért.

A magyar világ büszke épülete így jutott oda, hogy az roskadni indul fényének és nagyságának tetőpontján, és ha új eszme új életet nem ad e bensejében megrohadt társadalomnak, veszélyeztetve van maga a polgárosodás és minden eddigi vívmánya is.

A keleti magyar ember csügg a régi szokáson; kényelmetlen, kinos neki az újítás. Az ősi erkölcs előtte törvény. Csupán erőszakos viharok és rendkívüli szellemek tudják felrázni, a dolgok megszokott folyásának engedő passivitásából kiragadni, hogy aztán csakhamar ép oly szívóssággal ragaszkodjék az új irányhoz, ismét viaszasülyedve régi passivitásába.

Sőt az új törvény alatt is mindinkább visszatér ősi jogába a régi, és kevés alaki különbséggel évszázadok múltán is az egykori viszonyokra ismerünk; mintha a keleti magyar ember az újabb tapasztalatokra nem is hederítene; gondolkodása, bölcsesége mindig csak a régi tárgyakkal foglalkozik, képzelete folytán csak az ősrégi népies költészetet variálja, a nyugoti művészet termékei idegenek, érdektelenek maradnak előtte, sorsának megadja magát, a másithatlant rendületlen nyugalommal fogadja, bármi sujtó legyen is; azon tudattal száll szembe a halállal is, hogy a dolgok folyásán nem változtathat, mindenütt a végzet áll előtte; ily hangulathoz végzi mindennapi teendőit.

Pedig azon időkorba léptünk már, melyben egy század a jövő századnak üdvös jobblétét alapítja; boldog azon nemzet, mely megértve a kor szavát, jövő nagyságát utónemzedékei számára biztosítani tudja. Ellenben fájdalommal előre mondhatjuk, miszerint azon nemzetek, melyek a kor intéseit meg nem értve, nemzeti hivatásuknak kellően meg-

felelni nem tudnak, vagy nem akarnak, és saját érdekek ellenére magokat tévutra engedik vezettetni, véres verejtekű fáradozásaik és törekvéseik daczára sem érendik el tán soha azon biztos álláspontot, mely a nemzeti öröklét legbiztosabb talpköve.

Hazánk leendő nagyságának alapja a nemzetiségek szabadsága. A szó teljes értelmében vett szabadság azon édes gyümölcs, melynek mérsékelt élvezetéből életerőt, ellenben túlhasználatából halált okozható mérget szivhatunk.

Épen ezen szabadság és jólét valódi felfogása az, mi szükséges, hogy a nemzet legfőbb osztályától le a legmivelenebb osztályáig, mint a vér keringése a testet tetőtől talpig, az egész nemzetet hassa át, mielőtt az ön maga dönthetné sorsát s érthetné közérdekét.

XXII. Megfogyva, de törve nem, élünk meg e hazán! Es most, midőn e meg nem tört erőre van a megfogyott nemzetnek szüksége, — szentségtelen kezekkel önmagunk tépjük szét! Nem, soha! Tömörüljünk, mert egy csomóban önzetlen akarattal, csekély számunk mellett is erősek vagyunk; míg szétforgácsoltan — a szép hazában még mindig pislogó tűz martalécai leszünk.

En szép hazám sorsát egy bizonytalan jövő szeszélyének oda vetni, az okossággal megegyeztethetőnek nem tartom főleg akkor, midőn a fenálló törvények mellett, szellemi mint anyagi erőnk fejlesztése, szabadelvű intézmények létesítése, szabadságunk, mint hazánk önállóságának mindenkorra való biztosítása egyedül tőlünk függ.

A nemzet ereje szellemi nagyságában és anyagi jólétében rejlik. E kettőnek eszközlése kell tehát, hogy célunk legyen! Elérhető nézetem szerint a nevelés terén kifejtendő erély, jóakarát és bőkezűség: a művészetek, földművelés, ipar és kereskedelem által, e három utóbbit testvérnek tartom. Egyik a másikat egészíti ki.

Ne engedjük magunkat félvezettetni, sem kápráztató ígéretek, sem üres fenyegetések által, kövessük azon öröklágosságu napot, melynek fénye épen olyan jótékonyan hat, mint az ég boltozatján levő napé, s melynek neve igazság.

Az igazság napja világosítsa meg elménket, a hazaszeretet lángja melegítse szíveinket, és mint nyári hő napon a hűs forrás vizét, akként szomjuhozuk a szabadságot. Így

lesztünk hű fiai a hazának, hasznos tagjai az emberi társaságnak.

Szükséges, hogy Magyarország önjerejében, művelődésében, ipar- és kereskedelmében, törvényeiben és intézményeiben erősödjék, emelkedjék, gyarapodjék és haladjon. Ez tőlünk függ; e részben az önrendelkezés kezünkben van, e tért igyekezzünk teljes odaadással megmivelní és kizsákmányolni; és Magyarországnak állami léte és befolyása, tekintélye és hatalma nagy lesz; és biztosított oly mértékben, hogy az a legbuzgóbb hazafi keblét is kielégítheti.

Távolítsuk el körünkől a pártoskodás és szenvedély mirigyait, vessük erőnket és munkásságunkat az önkormányzati szerkezet által nyújtott igazgatás gazdag és háládatos mezejére, versenyezzünk e téren, és e téren igyekezzünk elismerést, támogatást és hatályt nyerni, és kevesebb alkalmunk lesz panaszkodni, hogy a hozott törvények a kivitelben holt betűk maradtak, és hogy alig használhatjuk a nagy áldozattal megszavazott vasútfakat, mert az évnek tetemes időszakában még tüzhelyeinkből sem bírunk az utak botrányos roszasága miatt kiindulni.

Erőszak ez, mi most nálunk alkotmánynak neveztetik, erőszak a népjog és törvény ellen; erőszak, mely jó következményeket ránk nem eredményezhet.

Most az egész ország tesped; visszamarad anyagilag és szellemileg. A pangás az egész országban, a társadalmi élet minden terén általános.

Mert a parlamentarismus sikeréhez a pártok önmérséklete is szükséges. Ez csak úgy lehető, ha a többség kiméli a kisebbséget, mely természeténél fogva érzékeny, de a kisebbség tiszteli a többséget, mely dönt és kormányoz. A pártok egymást kiírtandó ellenségnek nem tekinthetik, inkább munkásokul kell nézni egymást, kik egy közös épület fölemelésén egymásután váltakozva dolgozni hivatva vannak. Ezért nem szabad az épület emelését, a munka lehetőségét meggátolni, nem szabad oda vinni a nemzetet, hogy a parlament eredményes működésének lehetőségében bizalma megrendüljön.

Az oly politika, melynek fegyvere az ámitás, ráfogás és rágalmazás, melynek kenye a hazafiatlanság, a szabad elvek megsértése, a jogfosztás s feladás, és melynek végcélja a képviseleti igazgatás iránti bizalom kiírtása, nem lehet alapja a parlamentarismusnak.

Hiszen oly országban, hol az alkotmány népképviseleti alapra fektetett törvényhozással, és felelős kormányformával, azaz parlamentarismussal egybekötve van, a törvényhozás joga nem egyes embereket, sem egyes osztályokat, hanem magát a

nemzetet illetvén, a parlament nem valami apró zsarnokok, mint sokan nálunk hinni szeretik, — hanem a törvényhozási gyökjoggal bíró nemzetnek, a törvényhozás gyakorlására meghatalmazott küldöttei egyetemes gyülekezete, s mint ilyen, sem több jogot vagy hatalmat, mint mennyivel a megbízó nemzet által felruházott, nem igényelhet; sem pedig oly törvényt vagy határozatot, a mely a vett utasítás sarkalatos elveivel ellenkeznék, nem hozhat.

Nem vasut kell nekünk mindenek előtt, hanem azért kell imádkoznunk, hogy a különféle osztályú népek egy érdektű nemzetté erősüljenek, vagy ha ez meg nem történhetnék, vágyainknak legszentebbike, hogy a magyar fajnak szolgálásra alacsonyult és alacsonyított része, jobb sorsban levő testvéreikkel valóságosan egyenlő joguakká lehetni segítsenek.

Nem a pompás és nagyszerű országház teszi a törvényt, hanem az egész mivelt népnek akarata.

Nekünk mindentünk meg van, csak magunk mint nemzet vagyunk nagy rendetlenségben.

Mi az oka, hogy annyira alásüllyedt hazánk, sőt semmivé lett az európai államrendszerben? Nem más mint hitványságunk, könnyelműségünk, szóval elfajultságunk.

A mi hazánk még most rakott tárház, kincses kamara, a természet áldása nincs kizsákmányolva, miként némely más országokban, sőt alkotása olyan, hogy az igazi kincs, az élelemre legszükségesebb termény kimerithetlen. Nem kell-e azon bohókat kinevetnünk tehát, kik azért siránkoznak, hogy a természetnek gazdag adományai még használatlanul hevernek?

Hanem, fájdalom, magunk ez áldott, de mégis szerencsétlen hazának gyermekei meghasonlottunk.

Gondatlanság okozta, hogy annyira összebonyolodtak ügyeink: ettől fogva hitványság lenne, ha belőlük kibontakozni nem akarnánk.

Ha nemzetiségünket fentartani óhajtjuk; ha feldicsőülni akarunk, azt kell előbb eszközölni, mi ezeket biztosítsa: egyenlőség szabadságban, jogokban; sem csupán kereskedésben sem kézműiparban, sem más nemzetek akármilyen ujitásai majmolásában el nem érjük soha. Hiszen józan, észszerű polgári szerkezet nélkül valódi kereskedés és szorgalom sem képzelhető: igen, de a lehető tökéletes államszerkezet megadja, fentartja függetlenségünket, s egyszersmind általa ipar és kereskedés is támad; tehát természetesen boldogulandunk is.

Mig az eddigi jobbágyi és urasági viszonyok tartanak, bár keletkezzék másrészt némi kereskedés, ránduljatok kényel-

mes gőzösökön, vasuton Bécsbe és tovább, legyen fényes fővárosotok, sugárutatok: cifra nyomoruság lesz az egész.

Hazánk fiai, ne legyetek tehát olyanok mint a magánosan álló növény és fa, hanem egymással egyesüljetek, egymás támaszai legyetek, s egymást a zivatar ellen kölcsönösen védjétek.

Mig szétválasztva vagytok, s mig mindenik csak magáról gondoskodik, nincs más mit remélnetek, mint szenvedést, boldogtalanságot és elnyomatást.

Ime mi gyöngébb mint a veréb, s mi fegyvertelenebb mint a fecske? és mégis midőn a ragadozó madár megjelenik, a fecskék és verebek összegyűlve körülte, egyesülten elkergetik, elűzik.

Szerencsétlen s érzéketlen nép a magyar, mert szerelmes saját nyomorusága és vak saját érdekei iránt, bagyja elrabolni sajátját, elpusztítani földjeit, házait kényelmeért kizsákmányolni.

Minden más javak után törekednek az emberek nálunk, csak a szabadság iránt közönyösek, ámbár a hol az nincs, ott minden baj bekövetkezik és minden áldás elveszti varázsát. Hiszen mi mindnyájan hasonlóknak teremtettünk, mindnyájan mint testvérek a szabadságnak születünk, a szabadság szeretetével születünk, melyet csak saját bűneink semmisíthetnek meg.

A magyar mozgalom története hasonlít az ir legendabeli varázskúthoz, mely egy pompás városban évszázadokon keresztül sötétségben lappangott, mig végre egy gondolatlan kéz felnyitá ajtaját, és a felkelő nap sugárai megvilágították vizét. A viz egyszerre a nap felé szűkült; szétvetette az őt környező falakat, elárasztotta a várost; és ellenállhatlan habjai vad zenével az égnek törvén, elborították a multnak templomait és palotáit.

Látjuk, hogy az anyagelvi felfogás az igaznak, a szépnek, a jónak, e három fő eszmék birodalmát egyaránt elpusztítván, lehetetlenné teszi a tudományt, megsemmisíti a művészetet, szétbontja az erkölcsi rendet.

A mai kóros jelenség legtöbbszörre társadalom-erkölcsi viszonyokból ered, melyeket joggal lehetne összefoglalni azon tételben, hogy korunkban a vallás és erkölcs nem mérvadó hatalmak a társadalmi életben.

Örökös alattomoság, suttogás és összeesküvés tartja a világot lázas remegésben.

Carthago tönkre jutott; mert midőn a visszaéléseket meg kellett szüntetni, még Hannibáljának kezét nem tűrhette

el. Athen megdült; mert hibái oly édeseknek tetszetek előtte, hogy azokból nem akart kigyógyulni. Anglia kormánya bölcsebb, mert ott van egy testület, mely azt folytonosan rostálja, és a ki folytonosan rostálja önmagát; és hibái olyanok, hogy azok soká nem tartanak, és azon éber léleknél fogva, melyet a nemzetbe öntenek, gyakran hasznosak.

Az erkölcsi erény abban fekszik, hol a szélsőségek közt helyes közepet tartunk, azaz, hogy közép utat tartunk a kelleténél több és kevesebb közt.

Az erkölcsiség és szabadság csak úgy van biztosítva, ha függetlenül minden külső indoktól — egyedül azon gondolat vezérli akarati elhatározásunkat, hogy így és nem másképp tartozunk cselekedni. Az erkölcsiség lényege abban áll, hogy akaratunk önelhatározását az ész törvényéhez feltétlenül szabja.

Neveljük a népet, neveljük szabaddá! Neveljük úgy, hogy szabad lenni tudjon és akarjon; neveljük arra, hogy értse, méltányolja és megérdemlje a szabadságot! És erre eszköz? — a józan haladás. Haladva neveljünk és nevelve haladjunk a szabadság felé.

Van jogunk, de van időnk és módunk is belviszonyainkat egészen a szükség és célszerűség szerint, egyuttal pedig loyális szabadelvűséggel elintézni. Csak a kormány erélyétől és józanságától függ, és ezt tekintélye és az ország méltósága érdekében alkalmaznia is kell.

A gyógyíthatás és gyógyulhatás módja szerintünk, közoktatási reformtörekvéseink irányának megfordításából áll. Nem alólról kell kezdentünk mívelni, hanem felülről. A létező nemzedéket kell mindenekelőtt nevelni, mert a jövő nemzedékre soká tart várakoznunk. Nem azt kell lesnünk, hogy az alsó nevelés fokozása által alulról gyűljön a középszerűség, hanem a középszerűség csak a felső osztályokból aláhullt silányából toborzódjék. Nemcsak olvasás-írásra kell a felnőtteket tanítani, mi által körül-belül egy fokra jutnak a népiskolákból kerültekkel; de ezek is csak a középszerűség feles számát szaporítják.

A felülről nevelés szerintünk abból áll, hogy a mint más mivelt államok is tették, gyors civilisatió szükségét érző államok pedig — mint például Oroszország most is teszi: a leggazdagabb míveltséget, a tudományt és művészetet kell a társadalom legélére helyezni.

Elő kell csálni csendes rejtekéből, kitüntetni a tudósokat, gazdagon jutalmazni műveiket és kiadásukat könnyíteni, foglalkoztatni a művészeket és oly művek létrehozására segíteni, melyek magánérőből nem kerülnek. Közvetlenül és meg-

felelő tiszteletdíj mellett megbizni egyeseket nagyobb szellemi művek létrehozására, mire nálunk annál inkább szükség van, mert a gyér olvasó közönség drágább és díszesebb vállalatok létrejöttét nem engedi meg, vagy csak a kiadó áldozatkészsége segít ilyeket életre.

XXIII. Nem állunk közösen elismert alapon; nem egyes közjogi kérdések, nem a törvények értelme, hanem alkotmányunk lényege és alaptörvényeink érvénye vonatik kétségbe.

Ennyi baj és veszély között kettőre lesz főként szükségünk; szilárdságra és ovatosságra. Engedni ott, hol az engedés öngyilkosság, kockáztatni ott, hol arra szükség nem kényszerít, egyiránt bűn volna a nemzet ellen.

Alkotmányos életünknek és nemzeti létünknek alapföltétele: az országnak törvényes önállása és függetlensége. Első és legszentebb kötelességünk tehát: minden erőnket, minden tehetségünket arra fordítani, hogy Magyarország Magyarország maradjon és alkotmányoszerű önállása és függetlensége sértetlenül föntartassék.

Mi teljes jogegyenlőség alapján akarjuk kifejteni s biztosítani alkotmányos életünket. Akarjuk, hogy a polgári jogok teljes élvezetére nézve sem vallás, sem nemzetiség a hon polgárai között különbséget ne tegyen.

Napi politikánk igen nagy horderejű tévedése az, hogy idegen, egészen független országok intézményeit minden aggodalom és körültekintés nélkül hiszi beültethetőknek a haza földébe; holott a mi viszonyaink azokéival nem egészen azonosak.

A magyar nemzetnek politikai számításaiiban nem szabad felejtteni, hogy nyolczszáz év alatt mindig önfentartási, önvédelmi politikát kellett követnie, és hogy ebbeli feladata a XIX-ik században épen nem szűnt meg, hanem inkább, tekintve a mai európai viszonyokat, súlyosodott. A magyar, ha politikájából a fentartó irányt végkép kiszorítja és a radicalismusnak (a gyökeresen teljes átalakulásnak) karjaiba dül: megég, megstül, megsemmisül, mint az áldozat Moloch karjai közt. Erős államtestek, nemzetek megbírhadják a politikai műtétet; de a gyengék könnyen belehalnak.

A ki a világon valamit létesíteni akar, annak határozott jellemmel kell bírnia. Határozott jellemek pedig mindenkor alapos ismeretekre, ha mindjárt puszta vélemények kifolyásai

lennének is, fejlődnek ki. Ennélfogva nekünk is még bővebb eszmecsere szükséges.

A magyarok a szabadságból egy többé-kevésbé képzelt rendszert akarnak alkotni, mely mivel kényüknek nem enged, elítélik, elátkozzák és a kényuralom karjaiban keresnek nyugalmat.

Némelyek mint könyörtöletes mérsékeltek aludtak el és mint kérlelhetlen és rémuralmárok ébredtek fel. Különös megfoghatatlan időszak, mely embereket és dolgokat egyiránt gyorsan érlelt.

Csak kevesen vannak nálunk, kik készek inkább mindent kockáztatni, mint szolgálást tűrni; és ha e kevesek vas marokkal vagy kiirtatnak, vagy megbecstelenítettnek, nem marad egyéb egy szelid engedelmes tömegnél, mely az erő és erőszaknak is mosolygó arcot mutat.

Ne higgyük, hogy a szabadság kiküáltásával az államban lényeges változásokat hozunk létre; mert mi sem könnyebb, minthogy e csodamű pusztá üres szavá törpüljön, és a kormányok valóban ok nélkül félnek ettől annyira. Hagyjuk el csak a szavakat és tekintsük magát a dolgot. E magasztos elv a nemzet természetét majdnem semmiben sem változtatja meg.

Nálunk a legnagyobb szám a kábultságból pusztá szavazási géppé válik. Megszavaz mindent, mit a legdtűhősebbek követelnek. A minotaurus ordit a kapu előtt és neki kell feláldozni mindazokat, kik percznyi kegyét elvesztik.

Nagy föladatok megoldására vagyunk hivatva, melyeknél a társadalomnak, valamint az államnak szerepelni kell. Törekednünk kell, hogy jó legyen a közigazgatás, szigorú és gyors az igazságszolgáltatás, hogy mindenki, a ki arra hivatva van, — az állam dolgaira befolyjon és főleg, hogy az egyéni szabadság, a keresztény civilisatio a legnemesb terméke, azon illető lég, melynek körében minden emberi munkásság diszlik és gyarapodik, biztosítva legyen.

A tudomány és a munka, melynek gyümölcse a jóllét, mindenkor nemesítik az embert. Hazánkban is tehát oda kell törekedni, hogy az, a tudomány és munka által azon fokra emelkedjék, melyen az Európa nyugati civilisált országai állanak; mert ezentúl csak egy uton és nem pusztá irott törvények és politikai institutiók által fogja biztosítani jövőjét, és mert a gondviselés Magyarország számára nem fog kivételes fejlődési törvényeket alkotni.

Azon nagyszerű anyagi fejlődés, melyet Európa nyugati országaiban látunk, és mely anyagiassága mellett folyvást növeli az ember szellemi hatalmát az anyagi természet fölött és az emberi értelem fényes működését tikrözteti, ébreszsze

hazánkban is az érdeket azon tudományok iránt, melyek az emberi viszonyok gazdasági és társadalmi törekvéseivel foglalatoskodnak.

Ekkor nem lesz szükség szédelgő szabadelvű tervezetekre, — de ekkor leszünk is egyedül képesek mind e nyegle, ámitó és kábitó gondolat játékokat egész félszepségökben, semmiségökben fölismertetni. Csak így leszünk azon helyzetben, hogy a ferde eszmeáradatot, mely egyébként tán mint romboló özön a társadalmi rend valamennyi gátjait nálunk áttörhetné, — valóban gyümölcsöző és termékenyítő forrássá átalakítjuk és oly mederbe szoríthatjuk, hol menetének útjait kijelölni batalmunkban marad.

Az értelmiséggel, a művelődésből kifolyó valódi értelmiséggel jár az önuralom s mérséklet, mely szükség esetén saját érdekei ellenére is módosít a közjólét, a közhaza javára, az állam fenmaradására.

Az értelmes egyének ily szaporodásával tökélyesül s mind nagyobb térre terjed a képviseleti kormányzat, s felmagasul a köztársaságban a hol erős, bazaszerető s a gyengébbek önzetlen védelmére kész értelmiség alkot törvényeket.

Ha tételes befolyást nem bir az ész az eseményekre gyakorolni, azaz, ha az emberiség nem képes öntudatosan élni, akkor a természet vak erőinek lesz játékszere s meg kell elégednie azzal, a mit ezek neki eredményeznek.

A magyar népszabadság kivívásának föltétele, e népszabadság fenmaradásának biztosítóka a társadalmi egyenlőség. Ezt csak úgy érhetjük el, ha a népek nálunk egyetértenek, a népek azonban csak úgy érthetnek egyet, ha közöttük rangvetélkedés nincs. Az észteni egymásután tehát azt mutatja, hogy a nemzeti egyenlőség eszméjének meg kell előznie vagy legalább szövetkeznie a társadalmi egyenlőség eszméjével.

Hanem a törekvés szellemi surlódását nem kell a magyar nép legalsó rétegéig levinni. Őrizkedjünk attól, hogy ezen még a miveltség mélyen alacsony fokán álló tömeget a mi felsőbb rétegeinkkel szembe állítottuk. Mert neki bizonyynyal nagyobb szüksége van önreformálásra az európai democratia értelmében, mint tulajdonképeni aristocratiának. E népet előbb nevelni kell, a legszükségesebb alapismeretek terjesztésével. Az ugynevezett közép osztály, az olvasottabb városi polgárság feladata lehet csupán keresztül vinni a polgárisodás és egyenlősítés nagy munkáját!

Felületes tudomány sok van közöttünk, de szigorú, kitartó nyomozás kevés, kevés abból az emésztő szenvedélyből, mely új igazságok keresésére ösztönöz, s a mely a világi

dolgokat értékteleneknek tekinti; kevés lelkes ragaszkodás a magasabb értelmi képzettséghez.

Szükséges nálunk intézkedni, hogy az előítéletek futóhomoka a kigyomlált és egy szebb kor vetésének felszántott mezőt el ne üntse.

Magyarország és népe rendezett államalakzatokban mozgó, külső műveltséggel felruházott nemzetnek tetszik; de e gyakran túlbecsült műveltsége csak felületes, és mivel nem benső teremtő erő és szellemi működés eredménye, hanem legfeljebb külső gyakorlat és gépies tanulás következményének tekinthetni, a többi világra minden befolyás nélkül maradt. Nálunk minden hagyományos törvények, idomok és szokások által van rendezve és szabályozva; szabadság és ön-elhatározás, minden valódi műveltség kútforrása, ismeretlen javak, miért is műveltségünkön a haladásnak nyoma se látszik. A haladó fejlődés ezen hiánya részint népünknek a megszokotthoz és hagyományozotthoz ragaszkodó jellemén alapszik.

Nekünk nem elég a törvényhozás terén reformálni, javítani; ez országnak nagyobb feladat jutott: társadalmi állapotainkat alkotnunk, a közigazgatás terén gyökeresen szerveznünk kell.

A magyar nemzetnek ősi államjoga az összes nemzet osztatlan szeretetét és megnyugvását bírva, őt óriási erőfeszítésekre s határtalan önfeláldozásra tudta lelkesíteni. S hogy mire képes, hogy mennyit ér ez önfeláldozó lelkesedés, az fel van jegyezve hazánk évkönyveibe azon válságos időkből, midőn nem kevesebb, mint létele ingadozott a történelem mérlegében.

Ezen alaptól a magyar nemzet érzelve soha el nem fordulhat. Vallásos szent kegyelet köti őt ahhoz, melyet a jogérzet, a védelmében kiontott hazafivér emléke, az örök szent hagyománya, az állami életfentartás kiirthatlan ösztöne és a nemzeti önérzet, mely a polgárerénynek s hazafiúi áldozatkészségnek forrása, a nemzet politikai hittanává emeltek.

A személyi és dologi jog oly szabályozása, mely a kulturális államok által egyetemesen elfogadott elméletnek és gyakorlatnak megfelelő; annak szabatos meghatározása és a jog állandósága iránti bizalomnak megszilárdulása, helyzetünk egyik kiváló követelménye; és pedig annyival inkább, mivel csak ily jogi fejlődés mellett számíthatunk biztosan az idegen tőke és értelem maradandó közreműködésére.

Óhajtjuk, hogy a sajtó józan irány- és erkölcsi emelkedettsége által magának azon tekintélyt biztosítsa, mely azt

mindaddig megilleti, míg magasztos hivatásának lelkiismeretesen megfelel.

És habár azon kinövések orvoslását, melyek hivatásával leginkább ellenkeznek, és üdvös befolyását korlátozzák, — mindenek előtt a közmívelődés és szellemi haladástól s a józan közvélemény fejlődésének erkölcsi súlyától várjuk, mégis a sajtótörvény alaki és anyagi részének az eddigi tapasztalás által kimutatott hiányai pótlására kell törekednünk.

Az ipartörvény alkotása által már az ország az anyagi érdekek törvényhozási rendezése ösvényére lépett. Ezen kezdeményezés méltó folytatásaként a kereskedelmi törvényt kell behoznunk, mely élénkülő kereskedelmünket a világ piaczára kísérni lesz hivatva.

Magyarország mindenben bővelkedő, a természettől dúsan megáldott nagy ország ma is, de tizszer gazdagabbá válik, ha népei kiemelkednek mostani szomorú állapotjukból, s magukat oda művelik, hogy igazi jó gazdákká és iparosokká váljanak, s így egyénenként is jó módra tevén szert, az ország vagyonát is megsokszorozzák.

Beismerem, hogy igen sok tanulni valónk van; hogy üdvös az, ha sok esetben a külföld példáin okulva, a külföldön kipróbált intézményeket átültetjük saját állami életünkbe. De midőn ezt elismerem, egyszersmind azon meggyőződésben is vagyok, hogy igen sok esetben a legüdvösebb, legcélszerűbb külföldi államintézmények a mi sok tekintetben kezdetleges viszonyainkra czélszerűen nem alkalmazhatók.

A körülmények visszás alakulása következtében, nemcsak a pártfegyelem lazult meg, melynek rideg szálai ugy sem képesek egy szabadon gondolkozó testületet összetartani, hanem még egy bizonyos hanyatlás is mutatkozik a párt kebelében, mely közel rokon a felbomlással.

Államalakulásunk cultur-állapotunktól függ; ez tagadhatlan tény. Megkezdhetjük ugyan az államéletünkben szükségelt reformkérdések fenyegetését, s azok megoldásához is juthatunk; de az mindaddig csak elméleti értékkel bír, s gyakorlatilag nem érvényesíthető, míg a nép azok iránt nevelés és oktatás által fogékonynya nem tétetik. E szerint mily gyorsan vagyunk képesek a nép műveltségi fokát növelni, oly gyorsan fogjuk a reformeszméket a gyakorlati életben érvényesíthetni. A reformeszmék hasznos alkalmazása egyenes arányban van a nép műveltségi fogékonyságával. Ez stritgeti tehát az oktatástügyi reformok viszonylagos gyors keresztülvitelét.

A társadalom az anyagi hiányok rögtönzésére lehet ugyan erő, de az értelmi, a szellemi, az erkölcsi s az ezekből származó képességi hiányok kiteremtésére, ezen ugrásra a természetben nincs erő. Tehát vakok számára szerezzük a képző művészet remekeit, süketeknek mutogatjuk a jövő zenéjét, a náthások örömeire kelet illatjait párologtatjuk, tánczra hívjuk a sántát, és az ezeregyéjszaka háremeibe az idétlen gyermekket; s mind e helyeken nagy pénz a belépti díj, és bemegy a ki nem élvez.

Igy rohanjuk meg és halmozzuk saját magunkat közgazdasági eszközökkel, midőn nem fejlődünk oda, hogy mindannyinak úgy vehessük hasznát, mint azt rendeltetése követeli.

Hisz ha jól összeadjuk multunkból 100 évet véve aránynak, megfelelő közönséges csinált utunk nincs, tehát kenyerünk nincs és örökké kalácsot sütünk.

A vizutak korszakát épen átugrottuk. Földről építünk lefelé.

Czifra nyomoruság! fölül sujtásos dolmány, alul rongyos ing.

Bel fejlődés, munka és jólét nélkül a szabadság és függetlenség csak névleges; mert a szabadság és függetlenségnek természetes tényezői, úgy egyesek, mint nemzetekre nézve, az egyesnek vagy nemzetnek egyéniségében, belső erejében, mint a függetlenség nélkülözhetlen alapjában találhatók.

A parlamentarismus kifejtése mellett közügyeink jelen állásában, szemben hazánk belviszonyaival, főfigyelmünket a nemzeti cultura vonja magára. Mindenki tudja, hogy az emberi fejlődés jelen fokán már, mint politikai tényező is, mily jelentékeny szerepet játszik a cultura.

A népek közti válasz-okok és kótanyagok, körülményeikhez képest, parányiságukból óriási nagyságig növekedhetnek, elannyira: hogy egyfelől a szakadás lassu haladtával ellenséges gyűlölséggé, másfelől az összefüggés kisded elemei tartós és maradandó rokonsággá válhatnak.

Ha valamely ország, — vagy egyes személyhez kötött országlás hatalmának állandóságát annak kiterjedése föltételezné, akkor Nagy Sándor, Róma és Napoleon számtalan országok fölötti roppant kiterjedésű uralmának és az általuk alkotott dynastiáknak maig, és még évezredeken túl is kellene állaniok! — De nem így, mert a nemzetek életének állandóságáról kivált a durva önkény és erőhatalom vad korának megszűnté után, egyedül csak a belső polgári alkotmányok tökélyei kezekednek.

A magánember munkaköre egyes tényezőül szerepel a nemzeti haladás terén. Minél műveltebb alap jellemzi egyes munkakörét, annál határozottabban nyilvánul a nemzeti szellemi és anyagi erő.

Az önképzés nemcsak az önszorgalom érdemeit biztosítja, nemcsak a nyomorra silányult szép tehetségeknek teremt forrásokat, de a parányi erők egyesülése hallatlan vívmányokra lesz képes. Hatalmas szó ez: akarat, ha a népek millióiban tetté érlelődik, mivel küzd, újjáteremt, fölhalál, irt, javít, minden akadályokat legyőz, ellenállást nem ismer, csak célját elérhesse.

A kötelességek összesége, melyből az élet ered és fenáll és az igazságok, melyek a kötelességeknek örök alapjai, képezik azt, mit morálnak nevezünk, mely nemcsak az embereknek maguk közötti, hanem az összes teremtetett világgali kötelemé, mely végső gyűrtzetében magához a mindenség nagy urához csatolja az emberiséget.

És ezen összeolvasztás fölmérhetlen javaknak forrása, a folytonos haladásnak elkerülhetlenül szükséges eleme. Ezen összeolvasztás, melynek eredménye: a föntartás erejét, a kifejlődés hatalmát folytonosan növesztetni, — miképen jöhet létre? Ugy, ha az egyesek önmagukat mindnyájoknak odaengedik, fölálodozzák; ha azon szeretetet magukban honosítják, mely az alacsony önzést elfojtja, a társaság tagjainak tökéletes egyességét eszközli és végrehajtja.

A valódi polgári társaság a természeti egyenlőségen alapulva, lényege szerint nem egyéb, — és tetteleg nem is kell egyébnek lennie — mint a testvériség külviszonyainak rendszeres elintézése, megállapítása és fentartása; mi által a polgári társaságban egyesült tagoknak jogaik és kötelességeik meghatározottnak, fogantatosítottak és oltalmaztatnak.

XXIV. Az oktatás általános fogalmában két tény foglaltatik: a család és iskola; vagyis a nevelés és tulajdonképeni oktatás. Mindkettő kölcsönösen feltételezi egymást.

Az oktatás általában nem céloz egyebet, mint azon általános képesítést, mely minden további haladásnak alapja s melyre minden embernek szüksége van, ha azon feltételeknek meg akar felelni, melyek őt állampolgárrá teszik.

Igy jön az iskola, a társadalmi rend három tényezőjével: a vallási család polgári és állami elemmel vonatkozásba.

A mi a népben nemes és tiszteletreméltó van, az nem más, mint maga a lélek és szív, illetőleg az értelem és akarat.

A mi pedig idomtalan, durva, az csak ama kedélyelvadultság, mely a szív és lélek, tehát az értelem és akarat elhanyagol-tatásából, elparlagodásából származik.

Megerősíteni a jóban az akaratot, felvilágosítani az igaz-ság által az értelmet, ez a haladásnak első és általános elve.

E nélkül az akarat a szenvedélyek rabja, s az értelem a tévely áldozata lesz.

A társadalmat a tömeg fenyegeti, mely tért nyerve a politikai életben, ha szenvedélyét az akaraterő, tudatlanságát és tévelyeit az igazságban kifejlett értelem nem zabolázza, előbb anarchiába, utóbb despotismusba süllyed.

A népet vissza kell bódítanunk az iskolának, az iskola által meg kell őt nyernünk a művelődésnek a nevelés által.

Én a gyakorlati élet czéljainak valósítását olyszertű ki-képeztetésben látom, mely által emberi rendeltetésünk elérése lehetségessé válik.

Egyáltalában nem annyira tudásra, mint inkább helyes, józan gondolkodásmódra vezetendő a nép. Az ész nála mindig keskeny körben forog, az eszmék összeköttetését nem ismeri, észokokat nem kutat.

Szív és akarat birja nála az uralmat, az életet.

Oly izgatott korban mint a mienk, hol a külső tünemé-nyek a rögtönös alakulások, a sebesen folyó élet, az idegeket örökös lázban, az akaratot folytonos kísértésekben, a képzeletet az eszmények légkörében ragadják; hol az iroda-lom, a művészet, sőt maga az élet is befolyásozva a férfias érzelmet és kedélyt előlő érzélgösködés által, képzelt vagy negélyezett érzetekkel megrontja a szívet és akaratot; oly kor-ban, melynek ítélete még meg nem állapodott, akarata inga-dozó, vágyai czéltalanok, hol csak napról napra élünk, a vélemények és törekvések apálya és dagálya közepett, mely minden elmét érint, minden kebelt felriaszt, épít vagy ront, áld vagy sujt: ily korban a jövőt csak az biztosíthatja, aki a népnevelés által a kedélyre és akaratra építő munkálkodása alapját.

Írányt kell változtatnunk, jólétünk, haladásunkat gátoló akadályokat legyőzni, az előre haladt kor parancsoló követel-ményeinek többé meg nem felelhető elavult hiányos intézmé-nyeink, közigazgatási szervezettünk átalakításra várnak; a kor új teremtményeit és fejleményeit, melyek másutt már megho-nosodva díszlenek, annyi csudás eredményeit tüntetik bámuló szemeink elé, át kellend tiltatnunk hazai földünk fogékonydús termést ígérő talajába.

A nép önérdeke, becsülete kívánja, hogy magasztos hivatását hiven töltse be, hazafi, polgári kötelességének eleget tegyen.

Ha a nép a köztügyek iránt részvétlen, aljas szenvedélyeknek hódol, az országot a sülyedéstől lehetlen megmenteni, a betegen segíthet a tudomány, természet, a gondviselés: az öngyilkoson senki.

Csak magasb eszmék, erkölcsi nagyság és ezektől vezetett közlekedés menthetik meg a nemzetet, ehhez az ősi jogosultság igazsága, és a nemzeti lendület magasb rugói kelleneek.

A magyar, ha nem védi szabadságát elnyomói ellen, akkor mint gyáva nyomorult nép a világtörténelemben a szégyen és gyalázat névvel ugyanazonossá leend, megfertőztetvén ősei szent emlékét és mint elátkozott nép hasztalanul bujdosandik a föld hátán, — saját hazájában vándor koldussá tétetvén, az irgalomtól kérendi az alamizsnának száraz kenyerét, és mint gazdátlan ebet büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, mint az indus pária, kire az ebeket uszítják.

A magyar nemzet szolgálai állapotának s erőszakolt nyugalmának oka, nem gyávaságban, hanem együtt nem tartásában keresendő, mert míg ő egymás közt pártokra szakadva kérelhetlen testvérharczot vívott, addig egy harmadik kileste az alkalmat azon szín alatt, hogy „békit“, mindenik párt fegyverét kicsikarván, mindenikét szolgává alázta.

Ha czélt érni akarunk, egészen újból fel kell ugarolni a dudva lepte földet, hogy az erőre kapott erkölcsi gaz, az eszmezavar okozta elcsüggedés kiirtassék, — ily munka nélkül hasztalanul vetjük el az ősi tiszta drága magot.

Nálunk mindenkor léteztek férfiak, kik bátran szembe szálltak a halállal; a szellem otthonos volt; a tehetség nem ritka, a siker még kevésbé; de nem nagy azon hazafiak száma, kik őszintén szeretik a szabadságot és egy hosszú életen át csak azt szolgálták. Ezeket tisztelni kell mint a valódi őselődöket. Boldog ama nép, mely midőn szüksége van reájok, saját körében feltalálhatja azon derült alakokat, melyek emelt fejjel állva maradtak a vihar közepette, és csak egy becsvágyat ismertek: a szabadság becsvágyát!

A népfelség elve megtörte nálunk a szabadságot. A választók többsége, mely a nemzettel szemben kisebbség, maga a nép, abszolút értelemben, a képviselők többsége, mely nem egyéb, minthogy maroknyi ember hasonló kiváltságokkal bír, az egész népet csak néhány ember képviseli, kit az összes választók nagy többsége kijelöl.

Az amerikaiak helyesebb elvből indultak ki. Ők nem fogadták el a delegatiót, vagy, hogy igaz nevén nevez-
zük, a népfelség feladását. Ők nem ismerték el, hogy egy
csoport képviselő, kénye-kedve szerint intézkedhessék a nem-
zeti élet felett és szenvedélyét, gyűlölködéseit és boszus in-
dulatait a nép szent nevével takarja. Amerikában az elnök és
gyűlés korlátolt hatalommal bírnak. A nép felruhazza őket a
végrehajtó és törvényhozó hatalom bizonyos tulajdonaival, de
a tulajdonok határozottak. Megbízatusuk szűkkörű, melyet
árulás nélkül szélesíteni nem lehet. A suverainitás ennél fogva
mindig a nép birtoka marad; az elnök és képviselők nem
egyebek, mint nyilvános hivatalnokok, a nép és törvény iránti
tisztelet korlátai közé zárva.

Micsoda nálunk azok az alkotmányozó nemzeti gyűlések,
melyek miatt fenakad a nemzet életfolyama, szünetel a munka,
megzavartatnak minden érdekek, és melyek kényszerítik a
megdöbben népet választani a viharos szabadság vagy a
minden áron megvásárolt közbiztonság között. Avagy a köz-
biztonság nem első szüksége-e egy nemzetnek; vagy a sza-
badság nem a legfőbb jó-e már csak azért is, hogy az adja
a legteljesebb biztonságot? Az alkotmányozó nemzeti gyűlé-
sek e rendszerében tehát tévedés van. Mostanig ki merte ezt
kimutatni és ellene küzdeni?

Feladatunk határt vonni a között, a mi az államé és a
mi a polgáré, hogy egyszerre erős kormányunk és erős sza-
badságunk legyen. Általános hiba az, hogy e megkülönböztetés
nem tétetett. Nem láttuk, hogy itt két különböző hatáskör
van; mindig össze akartuk zavarni az állam és a polgár
jogait.

Mi magyarok mindnyájan matematikusok vagyunk, a
-nélkül, hogy a mennyiségtanhoz értenénk, logikusok egészen
az unalomig, a nélkül, hogy a logikát tudnók; nekünk csak
az egyöntetűség tetszik. Ezen egyöntetűség jó az anyagiakban.
Csínáljatok egyenes utcákat, ennél niucsen jobb; hanem ha
az embereket ugyanazon formákba akarjátok szorítani, csak
sajnál nám azon nemzetet, mely Prokrustes kinjainak alávet-
tetnék. Ésszerűbb-e ennél a számnak alávetni a jogok és
érdekeknek végtelen különféleségét? A változatosság az élet,
az egyöntetűség a halál, mondá Széchenyi István, Magyarország
azon fia, ki leghelyesebben fogta fel a szabadság feltételeit.

XXV. Nekünk az a ferde szokásunk, hogy örökké
házsabályokat szerkesztünk, melyek miatt az ülés első fele

vitatkozással telik el. Jó volna az angol és amerikai szokást utánoznunk, mely az elnöknek sokkal szélesebb hatalmat ad, de megőrzi a kamara főhatóságát.

Honunkban kiki kormányozni akar mindent, csak magát nem. Számtalanok gyakorolják a jogot, kiknek képtelenségét egész lényük tanúsítja. Az errőli eszméletek változékonyok, mert nincs elismert bizonyos alapjuk. Maga az ész, tanodáink szerint ismeretlen, holott az ész az egyetlen eszköz az igazságok valódi megítélésére.

Egész törvény-tömegünkben nincs gyakoribb példa, mint a törvények lelketlen kezelésének esetei. Jelen helyzetünk súlyát nagy részint ebből következtetni szabad, de nálunk nincs a népnek ellene menekvése. Honnét a törvények kora elfajulása következett. Szinte nem lévén a népnek sérelem előterjesztési joga, szükségkép céliránytalan törvényeknek kell keletkezni, nem értvén az egyik nemzeti test a másik baját.

Kivánják sokan nálunk az egyenlőséget, az ország minden lakossága között, — de kedves magukat kivéve; mert a szegény pór, az ő szemökben semmi, bocskoros nemes társaik voksukra pedig már nem szorulnak.

Ha már a multa fátyolt vetünk, ám legyen, kivéve a kegyelet nemes érzetét, melyből egy lovagias nemzet sem vehetkeztetik ki, — távolítsuk hát el még azon maradványokat is, melyek a kinos multa visszaemlékeztethetnének. Mert hiszen a mi zilált gazdaságunkban takarékoság, polgári egyszerűség, és nem a divat követelménye kell.

Az élet nagy része elmulik rosszul cselekvéssel, nagyobb semmi cselekvéssel. És így inkább azt fájlalhatni, hogy az írott malaszt egész özönletben áradt ránk, mely özönletből csak annyi gyakorlati sikert látni, hogy a burokratikus eljárás centralizáló törekvésében nemzeti szokásainkat, geniusunkat, és intézményeinket és szegényedésnek indult anyagi állapotunkat ignorálva, csaknem fehér-lapot tart maga előtt. A helyett, hogy új korszakunk a múltán költött gazdag reményekhez illő új kormány-gépezetet termelt volna, a provisorium, ámbár új czég alatt, folyton folytatja üzletét ügyünk gombolyagának mindinkább kuszálására.

A helyett, hogy az elszegényedni indult nemzetnek erőhez jutást eszközölt volna, a divatnak hódolt; és lovagiasságánál fogva túlendékenynek, csaknem mondhatni, bátortalannak, centralizáló törekvésében pedig túlbuzgónak bizonyult be.

Fájdalom! hasonlítani kezd országunk ama beteg anyához, kinek az orvosok erőtűző és üdítő szerek helyett, melyek szenvedésteljes életét föléleszthetnék, s még tartóssá tehet-

nék, külföldön készült cosmeticumokat nyujtanak, abban a hiedelemben, hogy a hiuság a beteggel, az erőfogyottal az életveszélyt elfelejteti.

Most csak arra legyen gondunk, hogy hasonlók ne legyenek azon emberhez, kit a vízbefulástól megmentettek, hogy addig nyomorogjon, míg élete mécsét az éhenhalás ki nem oltja. Hanem ha orvoslás után vágyunk, valljuk be őszintén bajunkat, miszerint a mi kormány-gépezetünkbe a közel husz éves gyakorlat két kárhozatos elvet csempészett be, mely maiglan is érvényben van.

Honatyáink lerombolták a hidat, melyen a nemzet nagy rázkódás nélkül jobb korszakba léphetett volna át. A rázkódásban, mely oly nagy szökéssel járt, meg kellett minden köteléknek szakadni, mely még a múlthoz füzé a nemzetet.

Sokan nálunk fel akarják forgatni a társadalmat, mint felforgatják ekével a földet, úgy hogy alól kerül a mi felül volt, és felül a mi alól volt. Ők nem szabadságról álmadoznak, hanem egy általános átalakulásról, melyben minden helyzet és elv, a társadalmi romlottság által aláásva, erőszakkal és minden áron a természet czélja szerint fog ismét helyreállíttatni. Bölcsészet, harag, igazság, boszu, népszerűtet, emberek gyűlölete, becsszomj és áldozatkészség, orgyilkosság és vértanúság összevissza van elegyedve rendszerökben. Ez utópiája a felforgatásnak, melyet a magasban az emberi szeretet fénye, alant a társadalmi gyújtogatás fénye világít meg.

Nálunk most sokaknak lelkében e három dolog van meg: egy valódi és gyakorlatilag elérhető eszménykép; ábrándok, melyek megsemmisülnek az alkalmazás előtt; düh-rohamok, melyek kinzás által akarják valósítani a dolgoknak egy oly rendjét, mely az emberi természetben még nincs meg. Szent ohajtások, hiu ábrándok, kegyetlen eszközök: ily elemekből van nálunk szervezve soknak társadalmi politikája. Két polgárosultság közé helyezve, hogy kiirtsa az egyiket és megelőzze a másikat.

Szerencsétlen magyarok mi, mit tehetünk ellenségektől környezve, kik sorainkba keverednek, hogy ott támadjanak meg minket? Álcával fedik magokat, széttépnék minket és mi érezzük a csapást, a nélkül, hogy látnók a kezét. Jaj nekünk, a mi hivatásunk be van fejezve! Elleneink tettetik, hogy túlhaladják a hegy magaslatát, s hátulról támadnak meg minket, hogy annál halálosabb csapást intézhessenek ellenünk.

A szegény népet hirhedt boldogítói gyáván elárulták, most mint egy bolyongó elhagyatva, itt áll a fejére zuditott zivatarral szemben, és még most sem lép elő az űs szellem,

kitörve sirboltját, hová temetve van, hogy elhagyott népét lábra állítsa, saját fensége jogainak megismerésére és önereje kifejtésére oktassa, — nemzetünket mint szeretett gyermeket anyaként, csak egy parányi része a jobbaknak veszi ölére, ápolva vérző sebeit, letörölve könnyeit, esztét és szívet a férfias önérzetre, nemes lelkesülésre sugalmazva. Oh de sokkal jobban meg vannak bénulva látidegei, hogysem egyszerre körültekinteni képes lehetne; mint egy nagy gyermek, ki jární most tanul, elesett, felkelt s most már lépdél, a megpróbáltatásokban edzve talán izmos és biztos irányt követend.

Nálunk czéltalanul forgácsolódik el sok szem, ihlet; eredménytelen marad sok terv nélkül működő nemes törekvés. Mintha a homok inná el, nincs látszata, — nem termékenyít.

Nincs vezéreszménk. Nincs meg a kalauzoló fonál.

Ehhez nálunk a földolog hiányzik, — a kezdeményezési erély.

A sors mindenféle anyagot juttatott kezeink közé, de nem tudunk vele mit csinálni. Az a semmiség, — az a tájékozhatási szegénység, melynek mi oly siralmas képét tárjuk fel, valahányszor ezen anyag erjedésének zaja, valamely jelentékenyebb időkérdés alakjában jut elénk, nem sokára oda szállítják le majd e nemzet értékét, hogy azt komolyabb számitásainak tényezői közé senki sem fogja lajstromozni.

Ugy vagyunk mi, mint azon mély álomba merült, kit lidérczek nyomása kinoz, és minden kinjai daczára felocsudni nem képes.

Igy történik meg, hogy a nemzet a poshadt víznél vesztegel, — melyet az ellenséges elemek konoksága mindinkább elundokit, a helyett, hogy jogainak s méltóságának üde forrásához vezetnők.

Igy van, hogy eme tette kész, s minden szépre, jóra hajlandó nemzet nyomorultan elzárul s elsavanyodik, a helyett, hogy megmutatnók neki azt a lelkesítő munkát, melynek minden legkisebb részletével saját méltóságának talpazatát emelné magasabbra.

Politikai jogunk papiron meg van állapítva, köz szabadságunk el van ismervé. De mit ér nekünk állam és szabadság, ha sem jól kormányozni, sem szabadságunkat felhasználni nem tudjuk? Az állam a nemzet anyagának élő megtestesülése, a kormány a nemzetnek legfőbb szerve, a szabadság azon éltető szellem, mely az ország minden izmában hat és mozog; de állam, kormány és szabadság csak úgy boldogíthatják a mi nemzetünket, ha felhasználva czélirányosan a magyar nép életét fejlesztik, ha nekünk egészséges, erős, korszerű és magyar társadalmat alkotnak, teremtenek.

Az anyagi jólét és erő megszerezhetésére való képesség, az emberi méltóság érzése és az erkölcsi erő, a hazához kapcsoló ama két tényezőből fejlődő honszeretet, egyesekben úgy, mint nemzetekben, a közös műveltség gyümölcse. Ily közös műveltségre a nemzetek és államok egyedül csak népességük helyes irányban vezetett nevelése által tehetnek szert.

Mi még eddig — úgy szólva — nem választottunk mást, mint képviselőket, kiknek hatalmában állott megszavazni az elejökbe terjesztett törvényeket és ellenőrizni egy felelősség nélküli kormánynak kiadásait. Meg is jártuk vele, midőn egyszer alkalmunk volt egy ügynököt választani. Azt nyertük vele, hogy választottunk egy személyt, ki midőn elmozdithatlanná és nem felelőssé lett, minden szabadságunkat elkobozta.

Nálunk mit törődnek az igazgatók azon nyomorult tömeggel, mely nekik se nem szolgálhat, sem nem árthat; mely tetteiket se nem helyeselheti, se nem gáncsolhatja; mely őket se nem jutalmazhatja, se nem büntetheti!

Ha köztársaságnak nevezitek az egy vagy több ember által — kik magukat republikánusoknak nevezik — gyakorolt zsarnokságot, nincs kétség benne, hogy oly könnyen lehet köztársaságunk, mint császárságunk; de minek cseréljünk urat, ha a szolgáltság ugyanaz marad. Mit érdekel az minket és mit érünk vele, hogy urunk nemes ember, polgár, ügyvéd, munkás vagy katona? A lényeges dolog nem az, hogy változtassuk uralkodóinkat, hanem az, hogy megszabaduljunk tőle.

A socialismus kikerülésére legjobb eszköz: meghagyni a polgároknak a felelősséget minden tetteikért és e végből megadni nekik teljesen a szabadságot gyakorlatának minden ellenőrzése nélkül, a mi azt csálékonyná és veszélyessé tenné. Akkor senki sem fog azon gondolatra jönni, hogy egy egyetlen hatalmat teremtsen, mely minden emberi erőt elnyelvén, egyszersmind a gazdagságnak egyedüli birtokosa és osztója lesz.

XXVI. Most már mindinkább felismertetik, hogy a magyar földművelő osztálynak sanyarú helyzetében való megtagyása mind anyagi, mind politikai és társadalmi tekintetben az ország felvirágzását nehezíti, és hogy a század emberieségi irányával is alig megegyeztethető eljárás.

Mert a Verbőczy-féle szabadalmak és intézmények ideje lejárt, és Magyarország anyagi és politikai reformja csak attól várható, hogyha elavult jogintézményeink újakkal felcseréltetnek.

A jobbára üdvös célú és jószándékú intézkedések azonban igazi javulást még most sem eredményeznek. A nemzet az elvesztett vagy legalább felfüggesztett alkotmányt és politikai szabadságát nélkülözve, igazi termelő tevékenység- és erőfeszítésre magát elég bátyosan serkentve nem érzi.

Szembeszökő jellemvonása a hazai eszmefejlődésnek a fentartó és a haladó államelvnek egymással szakadatlan tusa, emez a reformok szükségességének belátásából, amaz az ősi patriarchalis állapotokhoz ragaszkodásból folyván; a javítást és reformot, a közgazdaság és állambáztartás érdekei, — a réginél való maradást: a közjogi és alkotmányi tekintetek javallván.

Magyarországon az oekonomiai elvek és nézetek a legszorosab kapcsolatban állanak a közjogi és politikai nézetekkel, és pedig úgy, hogy az anyagi érdek mindig utána helyeztetik az alkotmányi és politikai érdeknek; a közgazdasági reformok és javítások általán függővé tétetnek a közjogi és alkotmányi reformoktól.

Egy férfiú, kinél tekintve politikai hatását nemzeti életünkre, és különösen döntő befolyását anyagi és közgazdasági újjászületésünkre; nagyobbat fajunk elő nem hozott, sőt az egész európai emberiség csak keveset ismer. Férfiú, ki anyagilag messze hátramaradt és ép azért gyenge és tehetlen hazánkat dermesztő fásultságából kiragadni, szellemi és politikai látkörét kitágítani, nagy multjához méltó tevékenységre ébreszteni, és az ujkori miveltség és közgazdaság vívmányainak élvezetébe helyezni, szóval Magyarországot Kelet európa szívében a politikai szabadság és anyagi virágzás fókjévé és középpontjává emelni, államférfiúi reform működésének céljául tűzé ki, és a cél, ha nem is teljesen, de bizonyos mértékig kétségtelenül meg is közelítette: gróf Széchenyi István!

Ha volt valaha politikai reformer, ki egy erejének öntudatával nem bíró népet tespedéséből felrázni, magukat túlélt intézmények és félszeg nézetek egész tömegével szembeszálalni, a sükeres előmenetel akadályait és eszközeit helyesen fölismerni és kimutatni, ezernyi nehézségek és ellenséges elemekkel szemközt a haladás és nemzeti emelkedés minden nagy rugóra odaütetni, az ipari és az erkölcsi mivelődés kölcsönösségét közelismerésre hozni, egy egész nemzetnek évtizedekre, tán századokra kihatólag összes fejlődése irányát kijelölni, sükerre birta: az bizonyára gróf Széchenyi, hazánk ujabbkori legnagyobb államhörsége és nemzetgazdája.

Széchenyi eszme-rendszere és gyakorlati törekvéseiben mindenekelőtt három fő- és nagy cél kell megkülönböztetni, mely a messzelátó államférfiú előtt lebegett, és melynek meg-

közelítése lelke leghöbbséget képezé. E czélok: a magyarországnak nemzetiség és fajbeli tekintetben teljes kifejlés-tése, magasb tökélypolczra segítése és erkölcsi, anyagi és politikai súlyának fensőbbisége, és uralmának megalapítása; a magyar alkotmánynak megjavítása. Végre hazai közgazda-ságunk rozzant szerkezetének minden iránybani reformja, je-lesül: hűbér, szellemi intézményeinknek eltörlése, a natural-gazdaságnak pénz- és hitelgazdasággá való átalakítása, a munka, ipar, forgalom és közlekedés megfelelőbb szervezése, meg az adó- és államháztartási ügy okszerűbb rendezése által.

Mindenekelőtt szükségesnek tartá Széchenyi a megder-medt politikai élet ujjolagos mozgásba hozását, és ennek leg-hatalmasb rugója, a közdolgok iránti érdekeltségnek, a köz-szellemnek felköltését.

Szükségesnek tartá Széchenyi egyidejűleg azt is, hogy a nemzet ódon nézetei-, előítéletei-, középkorias eszmeköréből kivetkeztessék, hogy ragaszkodását elavult alkotmányi és tár-sadalmi formákhoz letegye, és szabadabb, modernebb állás-pontra emelkedve, feladatainak helyesb felfogására jusson, az előrehaladtabb népek intézményei és műveltségi vívmányai iránt nagyobb figyelemmel legyen, és e hivatása és köteles-ségeire untalan és egész nyomatékkal utaltassék!

A nemzeti ujjaszületés egyik főfő emeltyitjét a szellemi élet kifejlésébe, az értelmiség minél nagyobb terjedelme, meg a tudomány és irodalom előhaladásába helyezvén, a nagy ál-lamférfiu ez iránybani haladásunknak is szentelte figyelmét. Valódi súlypontját reformrendszerének azonban az anyagi viszonyok, a közgazdasági érdekek ápolása, a társadalmi jólét, ipari virágzás és anyagi elégtűltés feltételeinek megvalósítása képezé. Nem mintha rövidlátó anyagelvi világnézetben a mam-mont tartotta volna az emberi és állati élet legfőbb kincsének, hanem azért, mert meg vala erősen győződve az anyagi jólét fontosságáról, nélkülözhetlenségéről egy ujkori erős alapú ál-lamban; mivel hitte és tudta, hogy közgazdaságilag tehetetlen nemzet sem igazán szabad, sem politikailag súlylyal bíróná soha nem válhat, és hogy csak anyagilag jól rendezett ország-ban honolhat műveltség, virágozhat tudomány, irodalom és művészet, emelkedhetik érvényre az igazi népszabadság és alkotmányosság.

A politikai gazdaság a maga nemében, az erkölcsiség egyik segédeszköze. Ő hirdeti a jól értett érdek neve alatt a munkát, a takarékos-ságot, az emberi testvériséget. A jólét, melynek az ő tanai szerint terjedni, és minden osztályokba áthatni kellene, mindenesetre több időt enged az embernek

saját művelésére, kiragadja őt a nyomor általi elbutulásból és a nélkülözés ezerféle kísérleteiből.

Ha valamely nemzetnek, úgy bizonyosan a magyarnak, mely messze távolból származott idegen népek közé, van sajátsága, nemzeti bélyege, mely őt valamennyi környező szomszédaitól megkülönbözteti. A nemzeti sajátság én előttem legdicsőbb erekye és szent, elidegeníthetlen örökség, mert annak elvesztével a nemzet kitöröltetik a történetből.

Nemzetiesedjünk meg, s úgy fog köztünk a fagyos köznyősség megszűnni, mely minden közintézetet megbuktat; hogy midőn némely kiválasztottak a honért izzadnak, a többi nagy sereg legalább gátat ne vessen eleikbe; s hogy ha már fák ültetésére magunk restek vagy tehetetlenek vagyunk, legalább ki ne tépjük az utak szélén ültetteket. Igazán, míg mindenki tulajdon kertjében a hernyót nem fogja már azért is kiírtani, hogy szomszédjának ne ártson, addig szőleink aljai egyre lombatlanok lesznek. Nemzetiesedjünk meg, hogy a magyar nemtő is a világpolgárság oltárára tehesse le zsenéjét, s a többi nemzetekkel együtt arra törekedjék, a mi az emberiség sajátja, a mi nélkül a népek csak fajok, nem nemzetek.

A bölcsesség nem abban mutatkozik, hogy az államnak sok műiparcsai legyenek, ámbár ezek teszik legnagyobb részét, hanem abban, hogy az állam magamagát tudja igazgatni. Ez erény pedig leginkább az igazgatók rendjében levén, világos, hogy az állam az igazgatók bölcsesége által lesz bölcsesé.

Korunk feladata a szellemi erőket s ezzel a szellemi örömet és a kielégítést mindinkább terjeszteni; az embert képessé tenni arra, hogy valódi üdvét és igaz erejét keresse, hogy elméje ne csak arra szorítkozzék, mennyire emeltetik és mennyire nem létezésének anyagi oldala, hanem hogy belsőleg azon pontra segítessék fel, s azon vonalra emeltessék, hogy személyes tettének saját szabadságából az élet legteljesebb kielégítését meritse.

A sokkal magasabb, mit embernek adhatunk, nem az, hogy jogokat magáért a jogért adjunk neki, hanem hogy őt azon méltóságra emeljük, melynél fogva új kötelességeket vállalhasson. Csak új kötelességek teljesítéséből fakad az ember számára új erő és új kielégítés.

Minden művelt nép változásai egyedül három dologtól függenek: először legkitűnőbb férfiainak tudáskörétől; másodszor amaz iránytól, melyet a tudás felvett, azaz a tárgyaktól, melyeket az vizsgálatának körébe von; harmadszor és főleg

eme tudás elterjedésétől és a szabadságtól, melylyel ez a társadalom minden rétegét áthatja.

Mi magyarok szomorú, felfordult világban élünk. Kiknek követniök kellett volna, azok megelőztek; és a kiknek utódainkká kellett volna lenniök, elődeink közt foglalnak helyet. Vihar indult ránk és mi itt fekszünk, mint ama régi tölgyek, melyeket a fergetek döntött le körülöttünk; meg vagyunk fosztva minden ékességünktől, gyökerestől ki vagyunk tépve és le vagyunk verve a földre.

Mi magyarok beérjük azzal, hogy az önkényuralom romjait egy pompás körfallal övezzük körül, melynek látása ugyan kápráztatja szemeinket, de borzadályal telünk el, midőn belépünk.

Csak úgy élődik sok ember a haza kebelén nálunk, mint hernyó a fán; midőn lekoppasztja, midőn kiszíja belőle minden életnedvet, odahagyja s más fára mászik.

Vannak a nemzetek életében oly időszakok, hol a kötelességről feledkezetteknek száma sokkal nagyobb, mint azoké, kik kötelességükön még felül is tesznek; és akkor a súlyegyen elvesz, s a társaság szükségkép bomlásnak indul, ha csak valami csodálatosképen a polgári erényekkel diesők segélyt nem hoznak.

Ilyenforma a mi nemzeti jelen időszakunk.

Midőn e hazában nem jobbágy szolgál nép, hanem compact magyar nemzet leszen; midőn a mocsárok helyén ekéje után fűtőréssz a megmagyarosult legény, midőn a homok helyek kiszáradtak; midőn a Tisza, legrendetlenebb folyónk, egyenes csatornában folyand, szóval, midőn a természettől gazdag hazánk színét a földmivelés keze megváltoztatandotta: akkor támad kézműipar, keletkeznek gyárak a természetnek törvénye szerint, habár az orosz császár akarná is akadályozni.

Hazánk bölcsei! ha nem e terv után mentek, hanem elhanyagolva a szükségesebbet, a nyomoruság fájába fénytüzést oltotok, vagy a kisebb roszat nagyobb, mérgeesebbel orvosoljátok: akkor természetesen a magyarnak, úgy mint magyaroknak szép és nagy jövője nem lehet; hanem lesz igen is czifra nyomorusága.

Oh! minő boldog lenne a haza, s a magyar nemzet minő sebesen haladna azon uton, hol soha nem kell megállapodnia, ha a jog mindenkor tiszteletben tartatnék s a kötelesség teljesítettnek.

A mezők növényei egymás mellett terjesztik gyökereiket a földbe, mely mindnyáját táplálja, és mind békében növe-

kednek ott; egyik sem szívja el a másik nedvét, nem fony-nyasztja el virágát, nem rontja meg illatját. Miért nem oly jó tehát az ember nálunk embertársa iránt?

A zsarnoki erők ez országban oly munkások és oly hal-
latlan hatalommal hatnak, hogy a szegény ember menekedni
nem tud hatásuk következményei elől.

A lényegét biztosítani igyekeznek nálunk formákkal, me-
lyek részint csak másodlagos, részint szükségképi összefüggé-
sben épen nem állnak azzal. Bizonyos intézményekben ke-
restetik a szabadság, melyek váltakozva idők szerint, egymásnak
mondanak ellent. Hiányzik még mindig nálunk az elv, mely
tisztán formulázva, csalhatlan próbakövetül szolgálhatna min-
den intézménynek, minden czikknek, elhatározásnak és alkal-
mazásuknak, valahányszor felmerül a kérdés: mily viszonyban
állanak a szabadsághoz?

XXVII. A szabadelvű pártnak van nálunk egy kelle-
metlen helyzete, s ez, hogy kevesen értik meg; ő saját vilá-
gában él, másképp lát mindent, másképp fog fel mindent, más-
képp akar mindent, mint a közönséges, bár értelmi emberek.
Ezen párt az új könyvek új tartalmában gyönyörködik, a
közönséges ember pedig nálunk megelégszik vele, ha a régi
könyveket új kötetben szemlélheti.

A Titánok megtámadták az istenek lakát, de visszaveret-
tek; így járnak napjaink kis Titánjai is.

Az államok egymás iránti kötelezettségeik és jogaik,
jöllehet codificálva nincsenek, de nagyon is meg vannak ha-
tározva, és a világhatalmak egyensúlya nem csak képzeletben
vagy papíron áll, hanem az valóban is megvan.

Mint egyesekre nézve megszűnt az ököljog, úgy szintén
az államok egymás iránti viszonyaira nézve is megszűnt a
csupa nyers erő egyedüli hatalma, mire csak a legszélső eset-
ben történik folyamodás.

E tagadhatlan tényállás szülte, hogy ma már nem elég
csak egy vitéz, nemes és életteljes nemzetnek lenni, hanem
elismertnek vagy legalább ismertnek, és ha nem is önállónak,
de valamely hatalom pártfogoltjának kell lenni az európai
hatalmak tanácsában, hogy egy nemzet a civilisált népek közt
megállhasson.

Az első lépés: kitűzni a célt, melynek előmozdítása
egy kormánytól igényeltetik; a második: felkutatni, melyik
kormányforma legalkalmasabb a cél elérésére.

Minden erőnkre és minden időnkre szükségünk van, ernyedetlen és összhangzó munkálkodás mellett, hogy megközelíthesstük a miveltség azon magasságát, mely északnyugoti határunkhoz közel emelkedik, s a mely annál fenyegetőbb, mert nem csak háborúban, erőhatalommal, de békében is észrevétlenül még biztosabban hódít, — s hogy szellemi felsőbb-séggel ellensúlyozzuk nagy számát a másik colussusnak.

Az egész nemzetre, a nemzet minden tagjára, az egész társadalomra vár ez óriás munka, nagyobb részben főkép a társadalomra, és sikerét kizárólag a buzgóság, csak az összhang, egyetértés biztosítja. Ezen feltételek mellett jövőnket megalapíthatjuk magunk, különben nem tart meg egyéb, csak a jó szerencse.

Nem elég, hogy minden állam megválassza legtehetségesebb embereit, hanem köteleznie is kellene őket, jelen lenni a gyűlésen és ott gondosan tanulmányozni azon okokat, melyek annyi káros eredményt idéztek elő az országban. Az államok munkája, melylyel bizottságokat állítanak össze, törvényjavaslatokat készítenek és a hivatalokra a legügyesebb polgárokat alkalmazzák, mindössze nem sokat ér. Ha az egész rosszul van vezetve, akkor a részletek is el fognak veszni az általános hajótörésben; azon szégyen fog érni bennünket, hogy elveszülünk saját örültségünk és hanyagságunk, vagy talán azon óhajításunk által, ily nagy forradalom végét.

A jó ég tudja, hova lyukad ki nemzetünk e bonyolult viszonyok tömkelegéből. Annyit azonban tudunk, hogy minél bonyolultabbá válik a helyzet, iránytűjét annál kevésbé hagyhatja el magától. Ez pedig a szabadság és jogegyenlőség iránytűje.

Elvonatkozva minden alkotmányos tekintetektől, oly rendszer, mely az állam jövedelmeinek legnagyobb részét improductiv célokra költi el, s melynek azután a közoktatás terén szellemi, és a közgazdaság terén gyümölcsöző anyagi beruházásokra nem marad pénze, sőt e mellett folyvást még tetemes deficitekkel is küzdöklik: még a felvilágosodott absolutismus barátjai által sem mondható helyesnek.

Ha nemzetünk lesz az, mely a többi nemzetiséget és Európát a legtöbb anyagi és szellemi kapcsolással csatolja ön magához, akkor kivívja azt a nemzeti önállóságot és hegemóniát, azt a nemzetközi érdeksolidaritást, mely erősebb biztosíték a kardnál, mert csak barátokat és nem ellenségeket teremt. A szellemi fensőbbség megadja az anyagi és politikai túlsúlyt is a nélkül, hogy kiváltságokhoz vagy bármely más mesterséges eszközökhöz kellene folyamodnunk, annak biztosítására.

Főleg a szellemi erő kifejtésre kell fő gondot fordítanunk, és az kell, hogy a gyökeret képezze, mely megtermékenyíti és fejlődésre bírja úgy az anyagi, mint a politikai tényezőket.

E téren nem szabad pártkérdésnek uralkodnia. Erélyeseknek és gyorsaknak kell lennünk főleg azon akadályok elhárításában, melyek a korszerinti haladás útjában állanak.

A jog, a hősiesség, a honfiai önfeláldozás széphangzású szavak, melyek itt-ott képesek is egy-egy rajongó lelket elragadni; de a gyakorlati ember elismerését, bámulását, hódolatát egyedül a győző bírja.

Olyformán vagyunk, mint az, a ki ingoványos talajon jár, hol néha-néha nyakig süpped, s a mint kivergődik, nem örlődik egyébként, minthogy össze nem csapott felette a hab.

A magyarok mostani működését két részre lehet osztani: a mit tettek, s a mit nem tettek. Jellemezni pedig röviden körülbelül így lehet: a mit nem tettek, az rossz; a mit tettek, az még rosszabb.

XXVIII. Magyarország benső államéletének mélyen ható átalakulását legjobban bizonyítja azon viszonylat, melyet az előidézett. A magyar, bármennyire felcizfrázza magát szabadelvű szóvirágokkal: még sem képvisel egyebet, mint a megindult reformtörekvések ellenhatását. A lármázó, daczos szellem a törvényszékekből és a megyetermekből kiüzetvén, a törvényhozás csarnokaiba menekült és ott orgiákat ünnepel. A vezérek, kik pártjuk lábai alatt a földet ingani látják, újra és egész erővel felizgatják a szenvedélyeket, hogy azok tüzeben a lazává vált pártgyűrűket ismét összeforrasztásák.

A jelen pártviszonyok, ha még soká fenállanak — több irányban belügyeink meghamisítására vezetnek; pedig a belügyek helytelen iránya legközvetlenebb káros befolyással van — az intézményeknek az egyesekrei hatásánál fogva — magukra a polgárookra, az egyesek irányára, gondolkozásmódjára, s ha a polgárok gondolkozásmódja hamis, meg van ez által ingatva az alkotmányosság legjelentékenyebb alapja.

Kevesebb szenvedélyesség a pártok között, több bizalom egymás irányában, s mindenekfelett az kíváncsi, hogy legyen a pártokban azon önmegtagadás, hogy a pártérdekeknek a közügy érdekét mindig föléje helyezzék; mert a pártoknak nem szabad szem előtt tévesztetni, hogy a közügy érdeke a szent cél, melyért léteznek, s hogy a cél elérése a legfőbb tekintet, mely mellett az, hogy e cél kinek, vagy mely pártnak közvetítése mellett éretik el, tekintetbe nem jöhet.

A mely nemzetnek szellemi s anyagi ereje nincs, annak függetlensége s szabadsága a napi események bábjátéka lesz.

Ha növeljük szellemi és anyagi erőnket, s ha kifejtjük az intézmények és egyesek szabadságán erkölcsi életünket: akkor a legjobb politikát üzzük, s hazánk politikai nagyságát nem csupán csak akarjuk, de megteszszük egyszersmind mindazt, mi ugy a politikai nagyságnak, mint a társadalmi jólétnek elutasíthatlan feltétele.

A tapintat embereinek tapintatlansága volt eddig nálunk a támadás; a számító játékosok elszámították magukat s egy huzással kockára tettek mindent. A nemzet szemefényéhez nyultak késsel.

Fájdalom, nemzetünk egész története párhuzamos mederben halad a közös megsemmisülés: a feledés s feledtetés örvénye felé s azok az emlékoszlopok, miket a kegyelet vagy az elővigyázat itt-ott a folyam mentében számunkra emel, hamar elporlanak s még a legközelebbi nemzedékhez sem jut majd el az a dicsőség, vagy tanulság, melyet századokon át hirdetni lett volna hivatásuk.

A fa, melyet őseink ültettek, viharoktól megrongálva, kevélyen s törhetlen sudárral áll fenn ma is ugyan; csakhogy akik árnyékában pihennek s gyümölcseit élvezik — nem akarnak tudni azokról, kik vérökkel öntözték s hamvaikkal szilárdíták meg annak messze szétágazó gyökereit.

Az épület, melyhez oly alapot rakott a nemzeti lelkesedés s áldozatkészség, hogy a pusztulás után még romjai is gazdag anyagot nyújtottak egy nyugalmasb korszak főszereplőinek, — nem tűnt el teljesen s kényelmes lakást s megközelíthetlen biztonságot nyújt számtalanoknak, de a kik beléköltöztek s használják, megtagadják, eltagadják azokat, akik nemcsak megelőzték a munkában, de annak bérét s jutalmát szintén nekik hagyták örökségül.

Nemzetek sorsát anyagi erők s észbeli tehetségek vezetik s vezették mindig; a mely nemzetben a közügyek iránti önzetlen lelkesedés, a társadalmi jellemtisztaság s egyéni igaz érzelmek kihálnak; az a nemzet az anyagi virágzás, sőt politikai hatalom legmagasabb pocszán is elpusztul. Bizonyítja Róma története. Mennyivel könnyebben felemészti e romlás a számban s politikai erőben csekélyebb nemzeteket.

Magyarország még nem állam, azt érezhetjük s érezzük is minden mozzanatuál; az állam elemei, a néptömegek, ugynevezett nemzetiségek megvannak már, de itt még csak forronganak egymás közt. Helyzetünk olyan forma, mint az Angliát ma alkotó népeké volt a 15-dik század táján. Gyűl-

löltek s torzsalkodtak egymásra s a vége az lett, hogy a régi britt, gael, erie, celta, caledon, dán, norman s angloszax; majd később a már csak angol, velt s scót népből ma utoljára is csak egy faj, az angol faj áll előttünk, de a melyben mint valamely szerves vegyületben analitikai vizsgálat után még mindeniknek föltalálhatók nyomai, habár az egésznek jellegét az a faj kölcsönözte, mely képesség s műveltségre nézve a legkiválóbb volt a keverék elemei közt.

Mennél gazdagabban és szabadabban fejlődik a politikai élet, annál határozottabban lépnek föl a politikai pártok. A római köztársaság története, az angol állam és az északamerikai szövetség fejlődése csakis azon politikai pártok küzdelmeiből érthető meg, a melyekre a római, az angol és az északamerikai nemzetek oszlottak. A pártellentétek surlódása és küzdelme szüli a legnagyobb állami vívmányokat, a melyekre csak egy nemzet képes, és ez hozza felszínre a nép erejének rejtett kincseit. Ebben áll a pártok politikai szükségessége és hasznossága. A pártok a nemzet politikai életében létező hatalmas belső fejlődésnek jelenségei és nyilatkozásai.

Hogy az államegység a vizsgálkodástól és a zsidbasztási törekvésektől biztosíttassék, s a jogegyenlőség csorbát ne szenvedjen, szükséges, hogy egy ugyanazon államban a politikai pártok, a tartományok, a nemzetiségek, a törzsek és a rendek összeműködjenek, s hogy minden ellentét egyes tagjai is politikai gondolkozásuk és törekvéseik által együvé forrjanak.

A politikai pártalkat legmagasb s legtisztább formái azon pártok, a melyeknek csupán csak politikai alapelvek adnak irányt és a melyek ez alapelveket a nyilvános életben állandóan és szabadon követik.

A fentartó jogeszmének túlhajtása és elfajzása az, hogy a jogot kizárólag a multa viszik vissza, s a multhoz lánczolják, ha a jog a költő szavai szerint mint valami öröklött betegség nemzedékről nemzedékre száll. A valódi fentartó, a jog tovább fejlődésének az új jogalkotásnak nem ellensége. Ő csupán a tételelessé vált jogot igyekszik védelmezni a jogosulatlan támadások ellenében, csupán a szükségtelen változtatások ellen harczol, s azon van, hogy az új jogalkotást a hagyományos jogrenddel összekösse és ez által a multtal való összefüggést fentartsa.

Jegyezzük meg, hogy bármi nagyok hazánk bajai, azzal nem segítünk rajtok, ha a kor józan eszméit megsemmisítai töreksztünk; hanem inkább az által, ha ezen eszméket valódi értelmökben valósitjuk.

Reánk nézve az alkotmányok születésekor kedves gyermekek, a melyeket Magyarország egykor elvenne, de a melyek mindig meghalnak a kézfogó előtt. Ezek valószínűleg igen szellemdús gyermekek, azért nem élhetnek sokáig.

Nálunk, fájdalom, a szabadság említésénél mindenki rög-tön azon szilaj istenség alakjára gondol, kit vörös sipkával igen dszidával kezében festenek le.

Nálunk az ellentmondás a hirdetett elvek s azoknak alkalmazásuk közt, összezavarta az eszméket és dolgokat. S ennek így kellett lenni, mert nem jött létre egy nemzeti hatalom, mely állandósága és erejének öntudata által ment volt a szenvedélyektől és védelmet adhatott minden pártnak, a nélkül, hogy valamit veszített volna a népszerű jellemből.

Mi azon hibába estünk, melyet annyi államférfiu elkövet, hogy a nemzetet egy elvont elméletnek alávesse, mely aztán minden országban Procrustes ágyává válik; az egész Európával szemközt, oly kormányval, melyet romok közt építünk fel, melynek alapjai nincsenek megszilárdulva, és melynek formáit minden perczen módosítani kell azon új körülményekhez, melyek a kül politika változásából erednek, hová jutottunk, azt mindenki látja.

Magyarország mint alkotmányos monarchia nem tisztult még ki a középkori maradványokból. — Alkotmányunk fejlődése Mohács óta nem egészséges, hanem kórtani fejlődés.

Ha valahol, hát nálunk kell mindenekelőtt arra irányozva lenniök az államintézményeknek, miszerint legyőzzék a társadalom alkotó erők szétágazását azon biztosítékok által, melyeket az általános emberi érdekeknek nyújtanak.

Hazánkban a tömeg nagy részének fejletlen állapota és védtényezők csekély jelentősége mellett, csak úgy érhető el a törvény uralma, ha ezen alapjogot azon együttes erő és belátás gyakorolhatja, mely községi rendszerünkben ezentúl kifejthető és mely törvényhatósági intézményünkben eddig is letéve volt.

Hanem reform-munkálatainkban az alap, melyre intézményünket építjük, csak hazai viszonyaink, néptünk erkölceinek úgy mint valódi szükségleteinek, érdekeinek és erőinek elfogulatlan tárgyilagos figyelembevétele lehet.

Vigyázzunk, mert a nép szükségletei még fontosabbak, mint annak erkölcei, mert az erkölcsökön okszerű politikai és tanodai nevelés által javítani lehet, de a szükségleteket büntetlenül kielégítlen hagyni alig.

S midőn intézményeinket oda akarjuk fejleszteni, hogy ki lehessen általok a nép szükségleteit elégiteni, ne feledjük,

hogy a szükségleten, érdeken és erkölcsön kívül még más is van, a mit a reformernek szem elöl tévesztetni egy percze sem szabad, és ez: az erő. Értelmi és anyagi ereje ugyanazon népnek, melynek szükségleteit kielégíteni, érdekeit fedezni kell.

Eszélyesen gazdálkodva ott, hol lehet, és nem fukarkodva ott, hol nem szabad, ha majd meg fogja hozni a beruházásra a földmivesnek szintugy mint az iparosnak és kereskedőnek, azon munka kamatait, a melyet egy korszerű népnevelés által fejlesztett értelem vezet; akkor bizonyára nem fogyni, de öregbedni fogott a nemzetélet tőkéje, — akkor daczára mind e beruházások okozta áldozatoknak, bizonyára nem fogja érezni a nép súlyát az adótehernek annyira mint a hogy érezi most, midőn annak kivétele oly igazságtalan, és midőn az állambáztartás téves beosztása miatt, mind e nehéz áldozatok meddők maradnak.

A feladat az: kibontakozva azon zavarból, melyben egy lehetetlenné vált mult hagyományai, a nem ignorálható jelen követelményei, egy forradalom félben szakadt műve s két évtized halomra gyűlt tényei valóságos zűrré keveredtek össze, államintézményeinket oly alapokra rakni le, melyek összhangzásban a kor tényeivel és igényeivel, Magyarország állami létét biztosítsák s szabadságának és fejlődésének szabad tért nyissanak.

A nagy politikai hiba, melyet állambölcseink kezdett szereplésökben elkövettek, abban áll, hogy oly programmot akartak megvalósítani, mely rajtok kívül nem kell senkinek.

Hogy a sikernek csak némi reményével is működhessenek, el kellett volna fogadniok a nemzet programját, melyet összes Magyarország népe támogatott.

Szerencsétlen korszaka ez Magyarországnak. Az alkalom ügyetlen kezekre talált, melyek felhasználni nem bírták. A nagy idők nem találkoztak a nagy emberekkel és azért ilyen a siker. Az 1848-ki forradalom az államjogi téren békés uton nem fejeztetett be; az ország jogai nem győztek, mások minden kára, minden rögtönzés, minden váratlan fordulat nélkül, lassu de biztos módon, mely fő garantiája volna a diadal maradandóságának.

Beléptünk hivatalosan az európai államok társaságába, de még nem vagyunk benne otthon. Mint minden más társaság, ez is nem akkor ismeri el valósággal a jövevényt, mikor bemutatják, hanem csak akkor, mikor magának volt alkalma magát bemutatni okos szóval és imponáló tettel. Ellenei és ellenszenvei már akkor vannak, mikor belép, barátai

csak akkor lesznek, mikor beszélt és cselekedett, mikor megmutatta, mit tud és mit bír, és meennyiben számíthat rá, a ki támaszkodni akar rája.

Magyarországnak van jövője, csak minél előbb művelődési állammá s népuralmi állammá birjon alakulni. Ekkor, csakis ekkor fog majd tán az ember nem egyetemes tudomására jutni azon fontos küldetés, melynek a lenézett, elszegényedett, erkölcsileg stülyedt Magyarország a XIX. század második felében letéteményese volt. — De

a virágos bokor alatt egy kigyó rejtezik, azt az egyik teljesen felfedezni, sem megzabolázni nem képes és ennél fogva majd megreped mérgében; a másik rész azonban igen jól látja a ravasz állatot, s könnyen is elbánná vele, de tettereje egészen bénult állapotban van; azonban kétségbe még sem esik, mert igen jól tudja, hogy hazugság és jogtalanságból kerekedhetik ugyan egy ephemer becsü vakító mű, de valódi és tartós boldogság soha sem virágozhatik fel abból.

A társadalom végeztélje, mely szerint az egyetemes életüdvnek mindinkább kiterjesztetni s szilárdíttatni, — a nyomornak folytonosan kevesbített, — a bű és fájdalomnak enyhített, kellene: — megfordult irányt kölcsönzött.

Ha azon népmozgalmak üterét tapintjuk, melyek nálunk a társadalmi lét alkotmányát megrázták, tapasztalnunk kell, hogy az emberiség élettereje már kiveszve van.

Valóban az emberiség örök ifjúsága már nem bírja nálunk tenyészítő erejét, idegrendszerre épségét s hatalmát, társadalmi alakzata is elvéntült.

Már pedig mi, egy új korszak küszöbén állunk most, melyet az emberi nem nagy világesaládjában, e hounak is át kellene lépnie, hogy magas rendeltetésének megfelelhessen: a társadalmi rend és elavult alakzat küszöbén.

Im eljött az ébredés, s nagy tettek korszaka. A haladékonny időnek felindult árja dulja már a társadalom elavult formáit, senki meg nem mondhatja, hogy a legközelebbi órák méhében mily történet fekszik. Nyugodtan, közönyösen, vagy épen tétlenül maradni ilyenkor bűn, árlás.

A jog és igazság forradalmának forgó szele rettentő, de méltóságos haladásban hat; trónokat éget és ingat meg s rombolási közt áldást hint a küzdő nemzetek közt. A kiomlott polgárvér patakja lemossa feltjait s szennyét emberiségünk chartájának, — s a társadalmi élet láthatárán, a természetnek az ember kényuralma, s politikai bűnei ellen fellázadt boszúja menydörög. A nép mindenütt fölkel jogai mellett, s az igaz-

ságtalan hatalom leomlik mindenhatósága előtt. Nemzetek, melyeknek sorsát az égbekiáltó jogtalanság, s erőszak vérrel pecsételte: most szabadságuk, jogaik s nemzetiségükért küzdve — reménnyel néznek föl. A világ haladásának e fontos kor-
szakában, ti késhetnétek el? A törvényhozás elavult elveit, törvényeink s intézeteink összerüségét, s a láncokat, melyek függetlenségünket nyomják: ti türhethetnétek el?

XXIX. Ha szilárd alapon akar állani, minden államnak szüksége van fensőbb vallásos szentesítésre.

Hiszen mit az ember saját eszével megfogni nem képes, arra nézve a hitre szorul, s azért minél keskenyebbre vonul a tudományosság határa, annál inkább kiszélesedik a vallásé.

A vallás korunkban a maghoz hasonlít, mely a föld rögei alatt eredeti alakját el látszik veszteni; holott a dús vetésnek minden gabnaszára, melyet helyén találunk, e magból származott.

Magyarország széttörni akarta százados bilincseit, mind-
azt, mi legitim volt; de hogy szabadságát biztosítsa, meg-
semmisítette a hatalmat. Szabadság mindenre, tekintély senkire
nézve, ennek szerfelett gyászos neve: fejetlenség.

Az államtudomány feladata: alapelveket állítani föl,
mik szerint az államot jelenleg kell rendezni, s csak a jelen
szükségek, s ezek által támadt és az állam által biztosítandó
javak helyes ismerete szolgálhat e részben zsinórmértékül.

Könnyű elvont fogalmakból elméletet alkotni, mely ellen
semmit sem lehet ellenvetni, míg az elmélet terén maradunk.
Másként áll a dolog, mihelyt a nép elvont fogalma helyett
millió meg millió embert, végrehajtó hatalom helyett száz-
ezerekre menő hivatalnokokat, s törvényhozó helyett csak
nehány száz népképviselőt gondolunk.

Szomorú, hogy most nálunk a pártviszályok és az egyé-
nek czívakodásai képezik a nagy napi kérdést, és elhalasz-
tatik mind az, a mi az állam alapjait érdekli.

Tanuljuk meg, hogy egy nemzetnek a műveltség adja
meg az életerőt, és a mely nemzet a culturában a művelt
nemzetekkel való versenyben ki nem állja a sarat, az önmagát
végzi ki.

A szabadság neveli a szellemet, a szolgaság eltörpíti.
Fülemelkedik az, ha dicsérik, és önbizalomra vezéreltetik; de
ugyanezek dölyfösséget és haragosságot szülnek. Ugy kell

hát — a kettő között — a szellemet kormányozni, hogy hol féket, hol ösztönzést használjunk, és semmi alacsonyít, semmi szolgait ne szenvedjen.

XXX. Árú- és pénzforgalmunknál mutatkozó óriási veszteségek kétségtelen bizonyítékát szolgáltatják annak, hogy a mostani közgazdasági és állami rendszer mellett hazánk jólétben, vagyonban nem gyarapodhatik.

Társadalmi köreinkben kellene kifejlődnie a közmivelt nemzeti szellemnek, mely megnyerje a társországok polgárait.

Ezekben kellene kifejlődnie a nemzeti önérték, önbizalom azon mérvének, mely a nemzeti lét fenntartásához, önállósága megóvásához, jogai visszaszerzéséhez nélkülözhetlen.

A társaskörökben kifejlődött eszmék, törekvések képeznek aztán a nemzet közvéleményét, közakarátát.

Figyelmesebben szem előtt kell tartanunk nemzetgazdasági érdekeinket is, mint tartottuk eddig.

Helyesebb arányokat kell behoznunk nemzetgazdasági viszonyainkba, a fogyasztás és termelés viszonyaiba, s hogy ezt általában elérhessük, az egyes háztartást s gazdaságot kell a főcélhoz, a nemzetgazdaság érdekeihez alkalmazni.

A nemzetgazdaság igényei szerint kell betöltenünk a szakpályákat a termelés, feldolgozás és szétosztás minden ágazataiban a testi s lelki munkálkodásban.

Új viszonyaink folytonos, értelmes munkálkodást követelnek minden munkaképes polgártól saját körében, kézzel pénzzel, fejjel, szóval, jótanácsal. Követelik, hogy megtanuljunk egymás kezére dolgozni, mert csak egyesült erők által hozhatjuk létre azon nagy munkákat, melyekhez a legnagyobb egyéni erő is gyenge.

Eme munkálkodás a vagyonosbodás alapja. És a vagyonság oly feltétele a nemzetéletnek, mely nélkül azok emészti fel életnedveinket, kik helyettünk számunkra dolgoznak.

Az értelmi súlyt kell megszerezniünk, hogy létünket Európa nemzetcsaládai közt biztosítsuk. Közgazdasági s ipar s kereskedelmi viszonyainkat kell oda emelnünk, hol a nemzet a versenyt elleneivel kiállbassa. Ki e téren elbukik vagy nagyon elmarad, azt könnyen eltiporják a versenyzők. De ki a minden oldalról jövő áramlatok ellenében is megállani képes, annak léte, jövője biztosítva van.

A közakarát s ennek megfelelő köztevékenység kellő fokozása, népszerűsítése s azáltal közanyagi s szellemi kifej-

lödéstünk vezérlése honfiaink feladata a családkörben, társasköreinkben; a községi s megyei élet egyszersmind pedig a közirodalom terén is, mely kell hogy valahára önálló, korszerű, becsületes vezénylője legyen köztevékenységünknek, s megerősítse, újjá teremtve az erkölcsi súlyedésbe merülő magyar nemzetet.

Honfiaink erélyes s eszélyes működésétől függ, hogy a magyar nemzet „legyen a jövőben is“. Legyen, létezzen s önmagában találja fel a nemzeti lét biztosítékait. Önmagában találhassa fel önfentartására kellékeit.

Honfiaink azon eszélyes s buzgó közreműködésétől függ, melylyel nemzeti létfeltételeink ügyét felkarolják, hogy éljünk, hogy a létünk ellen tóduló veszélyes áramlatokat kikerülni vagy legyőzni elég ügyesek, erősek legyünk, s hogy ennél fogva a nemzet lételetét kiterjessze a jövő század, a jövő ezred évszoraire aránylagosan a nemzeti lét érdekeit felkaroló közakarat erejével.

Az állami pénzügyeket rendezni, az államhitelt megszilárdítani és a nemzetgazdasági fejlődésnek valahára biztos irányt nyitni kell.

A törvényhozást magát újjászervezni.

A magyar állameszmének s a törvénynek tiszteletet szerezni s a magyar nemzeti érdekeket megóvni az idegen és államellenes áradatok ellen.

A szellemi és erkölcsi kulturális érdekeket megóvni.

Belügyi politikánk ezen általánosságban jelzett főadatai röviden így fejezhetők ki: jó közigazgatás és társadalmi politika.

Mi most egy lotteria előtt állunk. A legnagyobb politikai lángelme holnap kudarcot vallhat; és az ország és birodalom legostobább ficzkója lehet a helyzet urává.

A haza nem csupán a mienk, s midőn annak sorsát akarjuk intézni, nem szabad oly állapotot teremtenünk, mely nekünk némi enyhülést ígér talán, de a jövő nemzedékek boldogságának sirját ássa meg.

A mi életünk csak pillanatnyi élet a nemzet életében, s e pillanatnyi élet bajainak könnyebbitéseért, nem szabad áldozatul hoznunk a nemzet egész életét.

XXXI. Midőn valamely kittüzött czélt előmozdítani, elérni akarunk, azt nem másképp tehetjük, mint célirányos eszközök által. Cél és eszköz kölcsönösen feltételezik egymást,

ugy hogy egyik a másik nélkül nem is gondolható. Az eszközök megválasztása a czél minőségétől, mennyiségétől és természetétől függ.

Egy nemzetnek, mely független, saját birtokhoz akar jutni, először kútföket, módokat kell iparra, s az által tehetőségre nyitni.

A nemzeti emelkedés, gyarapuló szorgalom és ipar, alig ismer a régi idők hűbéri rendszeréből folyó ősiség setét agyrémnél nyomasztóbb akadályt — egy valódi syrén ez, mely bájhangjával édesgeti magához az önző politikát, de közéletében elnyeli mindazon szellemi és anyagi eredményeket, melyek egy néposztály magas irányú törekvéseinek okul és eszközül szolgálhatnak. Fekélyes seb ez, az ép nemzettestben, mely ragályos mirigygyel megmérgesíti még az ép részeket is, s ugyanazért kábult zsibbadásban, lankadt egyformaságban stüllesztve negatív állapotot szül. Politikai mértanban nem a központ, hanem az életerő vonalak egymáshoz viszonyának mennyisége határoz, s ki a vonalakat egymáshoz viszonyukra való tekintet nélkül keresztül-kasul vonná a központba, archimedesi genialitással önmaga alatt forditaná ki a földet sarkából. Az ősiség egy ezredéves gyökfa, melynek gyökérszáalai elágaznak nemzeti létünk legapróbb erén is és félő, hogy az alaptörzs kivágása után vér folyások fakadnak fel, melyek halált hozandók. Lassan, alig érezhető fájdalommal kell előbb felvagdálni az egyes szálakat, melyeknek lassankénti kiszáradások magát az alaptörzset fosztják meg az életnedvtől.

Teljes erővel igyekezzünk józan irányt adni azon köztűntünk létező párttörekvéseknek, melyeken a haladás nagy kereke forog. E végett igyekezzünk erkölcsiségre és értelmiségre, mely mint szövétnek lobogván a setét éjben, világítsa be a közczél, közjólét és előmenet ösvényét. A gyanusítások kigyóit ne ereszzük a bizalom szívébe, mert a ki gyanusít, gyanusittatik; a kölcsönös jó akaratot és meggyőződést ismerjük meg és tiszteljük mindenkiben, mert viszonzosságot csak így remélhetünk; ne használjunk oly fegyvereket, melyek midőn ellenvéleményű polgártársaink szívére hatnak, a közügyet vérezik, sőt a hol morális nyereségre nincs kilátásunk, vonuljunk vissza az igazság érzetének öntudatával, és higyük azt, hogy az ügy, ha korszerű és üdvös, maga magának életet vívni el nem mulasztand, csak késik. És a kereskedelemben nincs annyi veszteség, mint egy erővel kivívott ügy következményeiben, melyet megelégtülés nem táplál, bizalom nem nevel.

Most nálunk a közeles fogalmak, képek egymástól mint egy eltávolodnak, kerülük egymást, ellenben a messzi erők

nagy mohósággal sietnek és szövetkeznek egytűvé ama szellemi térségen, mely e távol képek között fölveti magát, minden jelenet szemcsaló tüneményül mutatkozik és mint a déli-báb nyugtalan elemében a síkság tárgyai, megtörik, vagyis a tető és alap, a kezdet és vég között hiányzik mindig a dolgok dereka, közepe.

Hanem mindazon tévedések közül, melyeket nekünk mai nap minden előítéleten tülemelkedett magas bölcsesség gyanánt hirdettek, az állam gyakorlati vezetésére egyet sem tartok veszélyesebbnek annál, hogy minden intézkedésben csak az anyagi következményeket kell tekintetbe venni. E nézet korunk anyagelvi irányából ered, a mely egyes osztályoknál csakugyan minden magasb törekvést háttérbe szorított; de szintoly bizonyos az is, hogy a lelkesedés ellenére, melylyel egyik másik hitelpapir emelkedéséről beszélnek, és a buzgóság ellenére, melylyel a pénzesarnoki ügyeket még olyanok is űzik, kik helyzetöknél fogva tudhatnák, hogy kifizetésre nemesebb pályák is nyílnak mint a minő a fölgazdagodás, bizonyos, hogy korunknak egyetemes anyagias iránya ellenére, az erkölcsi tényezők, melyek az embereket azelőtt indították, befolyásukat még most sem veszítették el. Hadd mondják a jogérzetet, hazát, becsületet nulláknak — és fájdalom oda jutottunk, hogy ilyest kimondani is mernek már, — de bizonyára oly nullák azok, melyek az előttük álló számnak értékét megtízszerezik... és jaj a ki erről megfélemedkezett!

Az ábrándos ok és jogtalan követelések, az erőkincesk tunya veszteglése mellett nemcsak mozdulatlanságban tartanak beuntinket, ez legalább a nyugvás állapota volna, hanem mélyebbre és mélyebbre süllyesztenek a társadalmi bajok tengerébe.

Az értelmi műveltség az által, hogy javító eszméket, életnézeteket, nemesbült szokásokat és szükségleteket kelt és honosít meg, kétségkívül áthatja és átalakítja az egész embert, tehát kedélyét és erkölcsi lényét is; mert az emberben az erkölcsi elem, a lelkiismeret, a kedély oly szoros és létszeres szervezetben áll az értelemmel és hatványaival, hogy nemcsak el nem választhatók egymástól, hanem csak mint körülírányú és hatáskörű erői az egységes emberi természetnek szükségképi kölcsönhatásban és összműködésben vannak.

A „létért való küzdelemben“ mindig az erősebb, a hatalmasabb győz. Hozzá kell tehát fogni a lehető legkorábban, mivelni és edzeni az emberben a jó elemét, és az élet küzdelmeiben szükséges jellemerőt, törhetlen erélylyel kell azt az élet minden válságain keresztül vinni; egy elejtett pillanat, egy védtelenül hagyott pont Achilles-sarkunkká válhatik, a hol a szemes ellen könnyen halálos sebet ejtethet rajtunk.

Azért minden mulasztás, — veszély és szakadatlan erkölcsi munka — a kötelesség. Azoknak, a kik a nevelést intézik, jól meg kell gondolniok, hogy az első lépés sokszor sorsunkká lesz. A nevelés irányát és tartalmát meghatározni annyit tesz, mint meghatározni az egyén és társadalom sorsát. A kik ma oly egyoldalulag edzik a szellemet és elhanyagolják a kedélyt, az akaratot, a jellemet, megfeledkeznek arról, hogy az emberben két nagy hatalom székel: ész és szív. A ki csak az egyiket miveli, az a másik nyakára növeszti a másikat, innen aztán az erkölcsi egyensúly hiánya, mely napjainkban mindinkább általánossá lesz, úgy, hogy az értelmileg mivelt emberből sokszor nagyon jó zsebmetsző, hamisító, mérgekeverő és öngyilkos válhatik; míg ha csak a kedély melegét szitjuk, az ész hidegen, sötéten, gyümölcs nélkül marad. A legjózanabb és legüdvösebb nevelés az, mely a két egyenjogú tehetséget párhuzamos összhangban miveli, mert ez által a két nagy hatalom oly véd- és dacszövetséget létesít, melyen a társadalmi nyomor és csábok összes haderői megtörnek.

Ily szellemmel és tettvágygyal kell betölteni a társadalom egész légkörét, akkor reményeinket nem fogja átfurt szivekkel és ajtósarkon lógó fejekkel rémiteni az erkölcsi tényészet. Csakhogy a nagy munkára, mely átalakítsa és megjavítsa a társadalmi légkört, mindnyájunknak fel kell állani, mint egy embernek; a ki ezt nem teszi, az segít kötelet verni és golyót önteni az öngyilkosnak, és közvetve részt vesz a hóhéri munkában!

A társulási és egyesülési jog nálunk még szabályozva nincs, és így e téren úgy a magyarság, mint a nemzetiségek egyaránt ki vannak téve a kormány és törvényhatóságok önkényének.

Magyarország kulturai feladata az általános miveltséget a Dunavölgyben biztosítani és fejleszteni. Hogy anyagi segélyét e tekintetben hol alkalmazza: azt a szükség és célszerűség kettős szabályának kell megszabni. Vagyis az állam segélyforrását fordítsa oda, hol másképen a miveltség nem fejthető, hol e segély sikeresen alkalmazható és egészen és kizárólag e célnak lesz szentelve.

Tagadhatlan, hogy különböző időknek különböző szükségai vannak s egy nemzet jelene fölött csak akkor kondíthatjuk meg a gyászharangot, ha keblében az idő nem bírja megszülni azt, a mire okvetlenül szüksége van. A hanyatlás nagy kérdésénél nem az világosíthat fel bennünket, ha a múlt és jelen egyéniségei közt szigorú párhuzamot vonunk, hanem ha a korszakok feladatát és igényeit mélyebb vizsgálat alá vesszük.

Némely időszakban a haladás súlypontja egyesek kiváló erején, máskor pedig a tömegek emelkedésén nyugszik. Néha midőn elavult előítéletek bilincseiben fekszik a nép tömege, nem értve sem a kor szellemét, sem saját hivatását, nagy egyéniségeknek kell támadniuk a közélet minden ágában, hogy fényoszlopként járjanak elől, s elevenítő eszméket hintsenek szét a jövő számára. A mai időnek szüksége nálunk az, hogy a felébredt, de elmaradt nép maga emelkedjék. Az ily kor nem annyira egyes kimagasló egyéniségek, mint a tömeg kora. Ha nincsenek nagy vezérek, kárpótlást találunk a nagy eszmékben, melyek irányt adnak s vezérelnék. A szellem, mely a mult időben néhány egyes férfiuban központosult, szétáradva apróbb ágakban milliókat táplál. Ilyenkor nem köthetünk kápráztató dicsőséget egyes alakokhoz, hanem azért a haladás és haszon megvan, mert terjed a miveltség s emelkedik az általános színvonal.

Kell különösen egy erőteljes, független, mivelt középsztyál: a polgárság, mely minden egészséges modern államtest derekát képezi. Ennek alakulása képezi a mai idő főszükségét. Az eszmék, melyek szerint ez alakulás történik, általánosan szükségesekek nálunk; azok vezetnék a mai törekvéseket, rendkívül kiváló egyéniségek helyett.

A parlamenti rendszernek egy lényeges hiánya az, hogy midőn a kormányzatot a többségre bizza, kénytelen az állam javát kizárólag egy pártra, azaz: az állam összakaratának csak egy töredékére bízni.

Bár a pártok mindenike az állam közérdekének nevében szól és vél cselekedni: e jóhiszeműségének az eredmény még sem felel meg mindig, mert akaratának, illetőleg elveinek érvényesíthetése nem kizárólag a vallott elvek általános helyességétől, hanem egyedül azon hatalomtól függ, mely párhiveinek számtöbbségében rejlik.

Az elvi kérdések személykérdéssé fajulnak. A pártnepotismus megbénítja a közérdeket.

Rendszerünk hiányát mi abban látjuk, hogy kétfelé ágazik szét, holott összetartozandó egész, egy és ugyanazon erkölcsi törvény parancsszava.

Közlekedés-ügyünket ép úgy, mint pénzügyünket, rendeznünk kell: mert különben csak adósságainkat fogjuk nevelni, a nélkül, hogy anyagi fejlődésünket terheinknek és igényeinknek megfelelő mérvben előmozdítanók.

A legnagyobb bajunk, hogy semmiben sem követünk rendszert. Ez a hiba közlekedés-ügyünkben legnagyobb mértékben mutatkozik.

Ime van sok drága vasutunk, de az nem lévén kellő rendszerrel építve, nem hozván kellő összeköttetésbe a piaczo-
kat és forgalmat, nem elég termékeny.

Ime vízi és száraz közlekedésünk egyéb ágai vannak még inkább elhanyagolva. Egyoldaluan fogta fel kormányunk közlekedési feladatainkat: azt gondolta, hogy ha minél több vasutat épít, cél és terv nélkül, annál jobban mozditja elé forgalmunk emelkedését.

Világos, hogy vasut és utrendszert kell teremtenünk.

Hirdessünk csak elveket, fejtelessünk és magyarázzunk csak elveket, — elvekkkel harcoljunk elvtelenség ellen, de ne rágalmazunk, ne igazassunk. Szemünk előtt tartván mindig, hogy mindnyájan magyarok vagyunk, — jöhet egy percz, hogy a közös hazának szüksége lesz mindnyájunkra.

Valamely ország fejlődésének és szabadságának magva azon meg nem hamisított közérzületben fekszik, mely polgárai nagy tömegének keblében van letéve, — annál szilárdabban, minél valódibb míveltség kölesönöz annak maradandó támaszt.

Korunkban az általánosb politikai és országászati törek-
vések közepette, már nem annyira az alkotmányi, mint inkább a kormányzati és közigazgatási feladványok szerepelnek első vonalban.

A modern állam igazi megszilárdítása és tökélyfoka csak úgy érthetik el, ha az alkotmányi és szabadsági reformokkal egyidejűleg a kormányzat és igazgatás szervezete és intézmé-
nyei is átalakíttatnak; a nép és társadalmi élet fokozott igényeinek megfelelőbbé tételnek; szabadság és rend, jog- és ha-
talom-szervezet, az „egyed“ és az „egész“ politikai és igazgatás
bensőbb viszonyba és összhangba helyeztetnek.

E szerint Magyarországnak, ha a valódi cultur-államok körébe lépni akar, mielőbb el kell fogadnia és államszer-
vezetébe be kell ültetnie azon intézményeket és elveket, me-
lyek Európa közép- és nyugotvidéki mívelt népeinek ujabbkori
kormánysszervezetében és igazgatási jogában szemlélhetők.

Hogy a veszélyek folyama megszakasztassék, el kell
nyomni a személyek elleni ellenhatásokat, s hogy a veszé-
lyekből, melyeket megelőzni nem lehet, némi haszon szár-
mazzék, el kell fojtani, ha lehet, az eszméket illető ellenha-
tásokat.

Nem elég kivívni a szabadságot, diadalt eszközölni a
derűnek, megszerezni nagy áldozatokkal ezen megbecsülhetlen
kincseket; hanem meg is kell gátolni, hogy a visszalökő moz-
galom, mi a túlzó előnyomulásnak kikerülhetlen következménye,
kellőnél tovább ne terjedjen, minden balitéletek felélesztését

elő ne készítse s végre a czélzott változtatások helyében egyebet ne hagyjon, mint romokat, könyüket, gyalázatot és vért.

Midőn elvekre alapított intézeteink lesznek, a rontás eszméje az előítéletekre szálland, mert akkor az előítéletek lesznek a megtámadók.

Számosak nálunk az önkény párthivei, melynek csak neve oly gyűlölt; de épen természete bizonytalansága az oka, hogy bele esünk tudtunkon kívül; benmaradunk azon hiszemmel, hogy tőle távol vagyunk, mint az utas, kit köd veszen körül, azt hiszi, hogy a ködöt még előtte látja.

Minden intézvény, mely biztosíték nélkül akar fenállni, öngyilkos, s ha a társadalmi rend csak egy részben hagyatik is önkényre, az egésznek biztosítéka megsemmisül.

Önkény fő ellensége minden szabadságnak, megvesztegető büne minden intézetnek, a halálnak magva, mit módosítani, enyhíteni nem lehet, hanem szükséges kiirtani.

A hol az okosság bizonyítványai nyernék tért, ott a szenvedélyeknek többé nincs értéke. Ezek az elhatározott igazságot elhagyják, hogy a vitatottakra fordítsák erőszakjokat.

Az értelmi művelődés nem abban áll főleg, a mint némelyek nálunk vélik, hogy az ember ismeretet halmozzon össze, ámbár ez is fontos, hanem abban, hogy oly gondolat-erőt szerezzünk, a melyet tetszés szerint bármely tárgyra irányozhassunk, a melyre nézve ítéletet kell mondanunk. Ez az erő a figyelem összpontosításában, a pontos, beható észrevételben nyilvánul, midőn az összetett tárgyakat elemeikre bontjuk, az okozaton túl az okra hatolunk, midőn a dolgok közt levő legkisebb különbséget és hasonlatot felfedezzük, midőn a jövőt a jelenből kiolvassuk, és különösen midőn egyes tényekről általános törvényekre, vagy egyetemes igazságokra fölemelkedünk. Az értelemnek ez utolsó működése, midőn széles nézetekre és nagy elvekre emelkedik föl, teszi az ugynevezett bölcsészti lelket, s különösen művelésre méltó.

Ha a népnek minden osztályai egy jogban s érdeken egyesülnek, s ha az országgyűlés igazán ez egységnek lesz kifolyása, csak akkor s nem előbb fogja birni azon súlyt és hatalmat, mely megilleti, mert akkor valólag a nemzet képviselője lesz, akkor akarata a nemzeté lesz, s mint ilyennek szükségképen törvénytényé kell válnia; most a képviselők szavának semmi nyomatóka nincs. A kormány nem tekinti azt majd egy gyöngé szélnek, mely arcát alig érintvén, ellebben, hanem figyelni fog a nép szózatára mint a menny dörgésére; csak akkor és nem előbb lesz szentség a törvény, — valóság

az alkotmány, azon értelemben, hogy a felség uralkodik, a kormány igazgat, s a nemzet hoz törvényt.

Rendezni kell a kerületeket, nem azért mivel szab. kir. városoknak s kerületeknek hívják, hanem mivel bennök egy része lakik azon népnek, mely míg az alkotmány javaiban és terheiben jogosan nem részesítettik, a nemzet gyöngé marad, s hiában fog mindent kívánni, azért belőle semmi sem fog teljesedni.

Szabályozni kell birtok, s különösen vám- és kereskedési viszonyainkat, máskép a szép Magyarország koldusok országa lesz.

Be kell hozni a büntető törvénykönyvet; irtózatossá az önkény, mely büntető bíránk kezében van, s azonfelül nem is függetlenek; a polgár élete s becsülete szakadékonyszálon függ, s tömlőczeinknek veszélye azon arányban, a mint belső viszonyaink bonyolódnak s a népesség szaporodik.

Utak, csatornák, vaspályák által könnyítenünk kell a közlekedést, mert e nélkül az ország egy nagy halott, melynek ereiben a vér megállt.

S ki kell mondani az aránylagos közteherviselés elvét, mert jog- és érdekegységet szül, pedig most a nemzet sokféle osztályaiban ugyanannyi vesszőszálakat képez, melyet eltörölni könnyű, de akkor tömegben kél föl, s hasonlítand az összekötött vesszőcsomóhoz, melyet semmi hatalom nem törhet el; különösen pedig szigorú törvényeket kell alkotni a most divó korteskedések ellen.

Csaknem hihetetlennek látszik, hogy a midőn mindnyájunk boldogsága, jóléte fenmaradása ugyanazon haza állapotától függ, hogyan lehet oly mérges a viszálykodás közügyeink intézése felett.

Pedig a keresztbevágó utak közt csak egy vezethet egyenesen egy bizonyos célra. A mi mostani politikai állapotaink közt csak egyféle lehet a helyes eljárás a haza felvirágzására nézve. Akármely mással eltemethetjük magunkat, a legártatlanabbal is haszontalan, eredménytelen munkára kárhoztatjuk erőnket.

Szabályozni kell mindenekelőtt a belkormányzást; rendbehozni az országos hatóságok és megyék közti viszonyt; szabályozni, kifejtetni a községi életet, meghatározni az egyesülési jogot.

Rendezni kell a törvényhozást, hogy egyenlő arányok szerint legyen képviselve minden választó polgár és választó jogot mindenki nyerjen, a ki elég érett annak élvezésére. Rendezni a felsőházat is, hogy ne maradjon az többé kívánt-

ságosok testülete, ellentétül a szabadelvű eszméknek, magának alkotmányunknak.

Jó, bölcs, szabadelvű és hazánk viszonyainak megfelelő rendszert kell alkotni az igazságszolgáltatásban: czélszerű törvényeket, független bírakat, a felekre nézve olcsó és gyors igazságszolgáltatást.

Meg kell teremteni a népművelést, hogy az országnak minden polgára legyen öntudatos ura sorsának, tudja értékessé tenni vagyonát, munkáját; ne legyen tovább hitvány eszköz mások érdekére.

Szervezni kell egészen új, igazságos adórendszert, hogy az állam terheiben jövedelme aránya szerint részesüljön valósággal mindenki. Meg kell szüntetni az egyedáruságokat, mert hátráltatására vannak a gazdaság emelésének, boszantására a nemzetnek.

Ha nem megunt öltöny, de megszokott erény nálunk a viszonyok bölcs felfogása: akkor egy szívvel lélekkel olyan képviselőházat kell mielőbb összeállítanunk, melynek fő és egyetlen gondja a haza fölvirágoztatása, a jólét és műveltség eszközeinek megszerzése.

Azután kell látnunk minden erőnkkel, hogy jólétben, állami rendben, műveltségben előhaladott népeit a világnak utóljárjuk; rendezzük be úgy hazánkat mint egy jó háztartást, melyben minden tagnak megvan a maga foglalkozása és mindenikkel közös a jólét és boldogság.

XXXII. Jegyezzük meg jól, hogy a függetlenségnek feláldozása vagy csak indokolatlan korlátozása ép úgy vezet szolgásgárra, mint másfelől a függetlenségnek túlhajtása tehetlenséget von okvetlenül maga után. Azon áron, hogy magára maradjon, bár ki is lehet másoktól független, csak hogy a magára maradt saját gyengeségétől lesz nagyon is függővé.

Szükséges, hogy a nagy, fölötte sok mulasztások, hibák, tévedések orvosoltassanak, elkerültessenek; hogy kormányzatunk correct, sikeresebb, jelenünk megelégedettebb, jövőnk biztosabb legyen; hogy ne csak az események rendes folyamában baj nélkül haladjunk, hanem a rendkívüli eshetőségekre is készen álljunk.

A jogosultságnak teremtő forrása az, melyből vagy üdv, vagy romlás áramlik, a szerint a mint azzal élni, vagy viszszaélni fogunk.

Az emberi társadalom szervezetében ugyanazt észlelhetjük, a mit az egyes testében, és minden polgárisodási s művelődési foknak tulajdon törvények, bizonyos szervek felelnek meg.

Valamely ország fejlődésének és szabadságának magva azon meg nem hamisított közérzületben fekszik, mely polgárai nagy tömegének keblében van letéve, — annál szilárdabban, minél valódibb műveltség köleszőnő annak maradandó támaszt.

Irgyelhető azon ország, melynek lakosai a honszereteten, a szép és nemes pártolásában, a nemzet közművelődése előmozdításában kiválnak. — Szánni való pedig azon nép, mely a nemes érzelmek valódi magva nélkül hiün kejelgve szédeleg, mely mint a szűféreg csak a gerenda szűk nyílásában találja jól magát vagy mint az oroszlán a puszták beláthatlan sivatagán.

Alkotvány nem csatlakozhatik jogsértéshez, egy oly politikai eljáráshoz, mely félreismeri a politikai igazság örök alapelveit, a valódi alkotmányosság nem engedi magát fekete felbők által elhomályosíttatni, melyek a jogfogalom megsemmisítése által az egész emberkort rabszolgává tennék, a mely nép keblében az alkotvány szelleme honol, az nagy teljerővel és elszántsággal bir saját nagyságának megteremtésére, hol valódi alkotmányosság van, ott a polgárok közt egység is uralkodik: e két fogalom szorossan egymáshoz van kapcsolva, és egymás nélkül fen nem állhatnak, hanem szeretni csak valami állandót lehet, a szeretetnek valamihez kell tapadnia.

A műveltségnek egyik czélja az, hogy az emberek az által képességet nyerjenek magokat physikailag fentartani, élelmüket keresni; másik czélja, hogy jó állampolgárokká váljanak, és mint olyanok kötelességeiket teljesítsék, másoknak jogait tiszteljék, és minden jogsértéstől tartózkodjanak.

A vallás, a nevelés, a községi szervezet és a nemzeti védrendszer által gyökereztetik meg a szabadsága a polgár lelkében; ez ama négy oszlop, mely az alkotmányt fenntartja. Az államtól elkülönített egyház, — következőleg sem belső villongások, sem pénzért megvásárolt szövetség; az állam kezeiből kivett, de a községet kötelező nevelésügy, mely a köztársaságra nézve élet és halál kérdésének tekintetik; nemzeti honvédrendszer, mely a polgárok kezébe teszi le az állam rendőrségét és védelmét, és kizár minden nagyravágyó és hódítási politikát; az érdekei felett függetlenül intézkedő és minden hibájáért és tévedéseért felelős község: ime ezek az Egyesült-Államokban a szabadság főkéllékei.

Az Egyesült-Államokban az erkölcsök támogatják a törvényeket; az intézkedések élnek, mert minden polgár ismeri értéküket és kész azokat védelmezni. Létezik egy éber őr, mely sohasem engedi, hogy a nemzet elszunnyadjon fenyegetett szabadságain; ezen éber őr a sajtó, a köz- és magánjog nélkülözhetlen őre.

Ott azt hirdetik, a tudatlanság azon nyavalya, mely a népuralmak vesztét okozza, és egyedül a sajtó egészíti ki a nép nevelését: egyedül ez képezi a szabad országok fölénységét, mert a szellemet felelevenítvén, a szabadság mellett a közvagyonosodást is előmozdítja.

Jegyezzük meg jól, hogy Amerika nem csupán a közbatalmak osztályozásában kereste a szabadság biztosítékait; e biztosítékokat a valláson kívül még más két bámulandó intézmény gyökereztetette meg a polgárok szívében: a községi szervezet és a nevelés.

E két intézményben rejlik az amerikai népuralom éltető nedve, ezekben kell tanulmányozni a szabadságot, hogy felfoghassuk, mikép lett ez az Egyesült-Államok polgáira nézve ép oly életszükség, mint a lég, melyet beszívunk.

Általában véve valamely nemzet megállapíthatja ugyan a köztársasági kormányformát helyhatósági intézmények nélkül is, de soha se fog birni a szabadság szellemével; felveheti egy szabad kormányzat alakját, külszínét, de az egy pillanatra elnyomott kényuralom ismét a felszínre fog kerülni.

Mikép lehetne szabad valamely nép oly közigazgatással, mely nagyon is hajlandó, hozzá nem tartozó ügyekbe avatkozni; oly központosítással, mely a község érdekeit és jogait a burokrata ruházza, következésképp megfosztja a községet minden felelősségtől, minden tevékenységtől, minden élénkségtől?

Nem lehetünk boldogok a nélkül, hogy szabadok lennénk. Nem lehetünk szabadok a nélkül, hogy vagyonunk biztosítva lenne. Vagyonunk nem lehet biztosítva, ha másoknak jogában áll azt tőlünk elvenni, beleegyezésünk nélkül.

A választások, ezek a buták ünnepei; a rágalom saturaliái nálunk.

Szabadság, közrend, ez két halhatatlan ellenség nálunk, a melyek felváltva győzve és legyőzve, örök harcra folytatnak, a melynek koczkáján mi forgunk. Egyszer a szabadság túl diadalt; az ég az öröm és remény kiáltásaitól visszhangzik; de a derült istenség álcája alatt a fejtelenség diadalmaskodik, nyomában a polgárháborúval, megtámadva minden jogot, fenyegetve minden érdeket és borzalommal vissza-

rettentve a megrémült népet. Másnap a közrend vonul be, markában a karddal: békét adva, hallgatást parancsolva, és csakhamar minden korlátot szétzúzva és saját súlyánál fogva sietve azon örvénybe, a melybe minden hatalom rohan, a mely senkitől tanácsot nem kér, és a melyet semmi vissza nem tart. Honnét ez örökös hajótörés. Honnét van az, hogy egy becsületes, derék, eszes nép mint a magyar nem épít egyebet romoknál — mindig elégedetlenül él és mindig megcsalatra?

Valamely nemzet boldogsága egy papirdarab varázserejétől nem függhet; szükség, hogy megszabassék az államnak és az egyénnek része; hogy tiszteletben tartassanak s szükség esetében erősbítenének a hatalom igazságos előjogai, de viszont az igazgatás is maradjon saját talaján, és ne sértse meg az egyén jogkörét.

Mi volt oka eddigi rabságunknak, szerencsétlenségünknek, hátramaradásunknak? Az, hogy viszálykodásban, gyűlölködésben éltünk egymással, egyetértés és felebaráti szeretet helyett; kicsinyesen gyűlöltük egymást nyelve és köntöseért mi, a hontlakók, kik egymástól féltők az uralmat s nem versenyeztünk, de civakodtunk az elsőbbség felett s a gyöngeségünket ellenségünk felhasználva: urrá lett mindnyájunk felett s minket szolgává teve.

Ne legyünk tovább is labdák mások, elleneink kezében, kik sorsunkat eddig mindig mostohán intézék, hanem legyünk honfiak, kik maguk rendelkeznek úgy saját jó voltuk, mint országuk jövője felett.

Ne engedjük magunkat felhasználtatni, jó remény fejében idegen érdekek valószínűsítésére, hanem használjuk fel erőnket és tehetségeinket a magunk országos érdekeink kivívására, biztosítására.

Ne legyünk eszközei másoknak, hanem legyünk cél magunknak.

Ne csináljunk természetes szövetségeseinkből, laktársainkból barátok helyett ellenségeket.

Ne küzdjünk külön-külön egymás ellen, hanem együttesen egymás mellett.

A szertehuzás mindnyájunkat gyöngít, az összetartás mindünket erősít.

A társadalom áldásait nálunk eddig kevesen élvezik. A jog kiváltsággá aláztatott le, — a törvény többnyire a hatalomnak, s az igazság csak a véletlennek szolgál. Az erkölcsi-ség és erény nem közhivatás és kötelesség gyanánt, hanem

csak oly valaminek tekintetik az életben, mely a szegények és elnyomottaknak arra szolgál, hogy járom, méltatlanság s nélkülözésre annál alkalmasabbak legyenek. Egyébiránt a szerencsésbék szótárában ismeretlen ige s a hatalmasoknál nem egyéb sujtás és aranyrojtás, hogy legyen mégis a mivel kérkedhetnek, a miben szenvedhetnek.

A vihar által letarolt mezők s erdők a természet alakító ereje által rövid idő alatt kipihenik a vihar rombolásait; de hol a társadalom rétegében sikerült a gyűlölség magvait elhinteni, hol a hazafiak egy része a másik felet ellenségnek tekint; hol az osztály irigység hydrái ütötték föl fejüket, s a fanatizmus nem ismer határt, ott évtizedek működése is csak nehezen és vajmi kis mérvben gyógyíthatja be a társadalmon ejtett sebeket.

Ugy látszik, alkotmányos életünk meggyőzött bennünket arról, hogy nálunk sokan hirdetik a szabadelvűséget: de kevés a szabadelvű egyén; s megtanuljuk lassanként azt, hogy a hazafiság vagy türelmetlenség nem csak egyik osztály vallásérdeme vagy bűne: hanem ezek föltálálhatók a társadalom minden osztálya és rétege között.

Nem elég többé érezni és meghalni tudni a hazáért: most élni és dolgozni kell tudni. Nem elég megvédeni Magyarországot; most építeni Magyarországot a feladat. — Nem elég imádni a szabadságot; most szabad embereket csinálni magunkból a feladat.

Fájdalom, egy önálló, az államtól függetlenül fejlődő társadalmi életnek még eszméje is teljesen hiányzik nálunk, minek oka egyedül abban rejlik, hogy magával az állammal szemben a társadalom önállósága a legcsekélyebb részben nem ismertetik. Az állam egy teljesen elzárt egésszet képez, mely az állampolgár minden tevékenységét, minden gondolatát magába zárta. Az állam és az államhatalom nem pusztán az állampolgár, nép és államhatalom közötti jogviszonyt, hanem a magánember egész életrendszerét, sőt életmódját is állami szempontból szabályozza.

Ahhoz, hogy a társadalmi élet és társadalmi körök nálunk fejlődhessenek, az egyénnek az államtól függetlennek kell lenni, az állammal szemben nemcsak kötelezettséggel, de sérhetetlen jogokkal kell bírnia; ily jogokat azonban nálunk nem követel senki. Az állam népe tarka társadalmi körökbe oszlik, azon társadalmi körök minden népnél léteznek és a nép körén belül nyilvánuló ezerféle érdekeknek felelnek meg; mind ebből kétségtelenül következik, hogy a társadalmi érdekek a valódi népérdekkel a legszorosabb összefüggésben állanak;

s így ezen érdekeknek az államban okvetlenül kifejezésre kell jutniok. Ez az, mit a mai alkotmány elmélet nálunk egyáltalán nem vesz figyelembe, és éppen ezért nálunk képviselet a valódi néperdekkel összhangban nincsen. A magyar képviseleti rendszer parányaira osztja a népet és a legellentétesebb érdekek számára közös képviseletet rendel, az egyforma módon mértanilag felosztott választókerületek a legellentétesebb érdekeket és elemeket hozzák össze és ez által a tömeget a valódi néperdek fölé helyezi.

Az egyenlőség elvét ma már nálunk sem meri tagadni senki, és így minden esetre a képviseletnek is az egyenlőség alapján kell történnie. De a valódi egyenlőség éppen abban fog állani, ha egyetlen jogos és igazságos társadalmi érdeknek lesz alkalma magát az egyenlőség alapján érvényesíteni. A mai népképviseletnél azonban nálunk ezen alkalom teljesen hiányzik. A néppártérdeknek eszköze. Két vagy három politikai érdek szemközt helyeztetik egymással, a nép pedig az egyik vagy másik érdek támogatásához hozzá járulni kénytelen akarva vagy nem akarva, mert szavazatjogát csak ily módon gyakorolhatja. Ennek káros eredménye azután a törvényhozásban nyilvánul, midőn a nép egyes társadalmi osztályai érdekének sorsa felett intézkednek a törvényhozók a nélkül, hogy ezen osztály érdekét ismernék, a nélkül, hogy ezen érdekek csak egyetlen szószólója akadna.

Jelenleg nálunk a lelkek föld felé hajtottan, a mindennapi események sötétségében és ürességében tévelyegve, a világossághoz a változhatatlan, véghetetlen jó után sovárognak. Mihelyt megtalálándják utjokat, azonnal élénkült mozgalommal fognak feléje szökelleni, miként a dél tűzhevétől égetett utas a pusztában, siet a rég óhajtott forráshoz, melynek tiszta vize epesztő szomját oltandja.

A társaság igazi természetében fölfogva, megszűnend a különféle érdekek rendezett küzdelme lenni, a részrehajlatlan igazság minden jogot egyenlően védelmezend. A szem mindenkor nyitva leend a nyomoruságok fölött, hogy azokon könynyítsen, a szeretet a törvényeket gyengédeden enyhíteni, idomitani fogja.

Eszméket adjunk a népnek, világosítsuk fel, hogy szándékunk tiszta és üdvös és az öntudatra kelt nép biztos és leg hatalmasabb támaszuk lehet: de ha ily mesterkéltség fogásokkal rázzuk fel szenvedélyeit, ha egyenesen a buta tömeg fanatizálására akarunk hatni és éppen oly eszközökkel, melyeket egy rég elítélt kaszt kezében minden nap megtámadunk: akkor felköltöttük a vérengző állatot — és a romboló szenvedély a mult hagyományain kívül talán még csekély önállásunkat

is megsemmisíthetné. Bünt-bűnre szül már már jelenleg is a korteskedés — ne engedje senki, hogy ezen iszonyatos fegyver, a nép fanatizálása is elterjedjen; ne engedje, hogy a párt-küzdelem heve alatt, az ugyis lazulni kezdő közös kapocs, a haza jólétére törekvés eszméje, teljesen elfeledtessék.

Ne örüljünk az így nyert győzelemnek, mert ez hasonlít a bandita győzelméhez, ki gonosz kézzel veri le a békés utast és fosztja meg mindenétől, és hirdeti győzelmét. Az ilyen győzelem koronája rendesen az igazságszolgáltatás hát-térében várakozik.

Bár tudná mindenki megtanulni, hogy bitorlások élvez-hetésének már lejárt ideje; hogy erkölcsileg nem szabad és kárhozatos bűn, embert, szabadság s jogok birására ter-mettet elnyomva tartani, s így sérteni emberi méltóságát, melynek nem bántása s tiszteletben tartása erkölcsi szoros kötelesség.

Csak igazság és méltányosságon alapuló transactió, mely az érdekek lehető kielégítésében állítja helyre az egyensúlyt, s egyfelől sem hagyja hátra az elnyomás vagy kicsikarás keserű érzetét, békíthet ki s számíthat tartós-ságra is.

XXXIII. Minden, mit tennünk kell elméletben, az, hogy a helyzetet harag nélkül fogjuk fel, a történelem ut-mutatásait keressük, eszméink felállításában legyünk igazsá-gosak, a többit bizzuk az életre s legyünk türelmesek.

Kisértjük valahára meg a létező formákat sajátyszerű viszonyainkhoz képest módosítani, s az alkalmazás alakját merítsük az egyedül biztos forrásból, az életből. Csak ez nem vezet tévutra s catastrofákhoz.

Az igazság diadalát nem vad erőszak fogja kivívni. A nép szabaddá nem válhatik, míg azt lelki sötétség fogja körül.

Nem az a feladat, hogy új polgárisodás alapítására törekedjünk: hanem mily módon fejleszthetjük azt, melynek körében eddig haladtunk legmagasabb fokáig.

Ne szenvedjük e nevetséges balítéletek uralmát felet-tünk; keressük az igazságot, mely egyedül képes megszabadítani. Kiáltjuk ki a népfelséget a közérdek kérdéseiben, de tagad-juk azt ott, hol az egyéni jogokról van szó; adjuk küldöt-teinknek értesükre, hogy nekik velünk szemben sokkal inkább kötelességeik vannak, mintsem jogaik felettünk. Mindenekfelett győződjünk meg arról, hogy a szabadság nem fellengős beszé-

dek tárgya, nem a népszónokok és képviselők használatára szolgáló ékesen szólás, hanem a leglényegesebb s a leg-tételesb valami, a mi csak létezik a világon. Nincs semmi nemesebb s nagyobb, mint a szabadság; de egyszersmind nincs semmi oly anyagi a tényleges mint az. Joga minden-kinek, hogy legyen ura személyének s vagyonának, hogy tetszése szerint imádhassa Istent, hogy nevelje saját belátása szerint gyermekeit, hogy gondolkozzék, beszéljen, dolgozzék, cselekedjék önmagában vagy másokkal, mitse félve a törvény-től mindaddig, míg mások szabadságát nem sérti. Nem a bölcsészek s álmadozók találmánya a politikai szabadság, mely a polgári szabadság garantiája; semmi egyéb az egy oly nép számára, mely munkája s ipara után el, mint az a jog, hogy dolgát saját maga végezze, hogy legyen ura a holnapnak, hogy ne jusson koldusbotra a hatalom esztelen költségei miatt, vagy belesodortassék egy oly háborúba, mely minden eredmény nélkül romlását eszközöli.

Legyünk becsületesek! Kövesse a politikában kiki a maga meggyőződését, de legyünk becsületesek. A politikai hibákat, a politikai rendszereket, a legelső vihar egy percz alatt elsöpörheti; az elnyomás után jöhet a szabadság, az átalakotmány után jöhet egy igazi alkotmány; de oly nemzet, mely erkölcsét veszti, arra nézve nincs feltámadás e földön.

Most nálunk a parlamenti rendszer annyi mint a polgári háborút elrendelni, az ártatlanságot bűnre, a bűnt ellenállásra, s minden polgárt gyilkosságra kényszeríteni; annyi mint az erőszak uradalmát kikiáltani, s minden elkövetendő bűnért magára vonni papíron a felelősséget.

Vetkezzük le a fekete és vörös rémektől való aggodalmat, nézzünk bátran és az orvosszert kutatva mindkettő szeme közé. Egyesüljünk a közhasznú reformok terén, melyek anyagi és szellemi jólétet, az ember jogainak méltánylását tartják szem előtt.

Oly pártra van szükségünk, mely szabad és tüdvös reform intézkedéseit nem köti képtelen feltételekhez, és mely szükség-lüségét nem takarja „magasabb politikai érdekek“ védve alá, mely nem a pártfegyelem parancsszava után indul, de oly független férfiakból áll, a kik bármely kérdés eldöntésénél szabadon ítélhessenek; — mely sohasem érezhetendi magát kényszerhelyzetben, de mindig képes lesz szemébe nézni azon nagy feladatoknak és nehézségeknek, melyekkel nem csak hazánknak, de egész Európának közel jövőben meg-küzdeni kellend.

Meg kell szerezni az alapot minden kitelhető erővel, hogy legyen min haladnunk. A ki ez alapot szétrombolja, előidézi a feltámadás nélküli dicstelen nemzeti halált; a ki pedig ezen alapot megingatja, késlelteti a haladást, és azon veszedelemnek teszi ki a nemzetet, mely a télre nálunk maradt fecskét éri.

Ki a közlekedést gátolja, az a természet ellen bűnt követ el. Közlekedés nélkül nem volna társaság, nem volna fejlődés, az ember állaton felül nem emelkedhetett volna. Isten úgy alkotá az embert, hogy szüntelenül tökéletesüljön, de közlekedés nélkül a tökéletesedés képtelenség volna.

Hogy egy a népből származó gyülekezet erős és szabályos eszköze a kormányzásnak legyen, magának is erősen rendszerezve és kormányozva kell lennie, ami csak addig lehetséges, míg kebelében nagy, közös elvek által egyesített, fegyelmezett s elismert vezérek alatt bizonyos cél felé törekvő pártokat bir felmutatni. Ily pártok azonban csak akkor támadhatnak, és lehetnek tartósak, ha az embereket hatalmas érdekek és meggyökerezett meggyőződések kötik és tartják össze. Amint a nagy politikai pártok feltételei a szabad kormányzásnak, úgy a hit bizonyos eszmék s hűség bizonyos személyek iránt, életfeltételei a nagy politikai pártoknak.

Szerencséje a népeknek, ha a válság napjaiban megértik azon tanácsokat, melyeket Isten nekik éltök eseményeiben adott, s azokat érvényesíteni is tudják. Anglia első megpróbáltatásaiból megtanulta, hogy a forradalom magában véve borzasztó s ismeretlen rendbontás, melyből a társadalomra nagy szenvedések, veszélyek és bűnök háramlanak, s melybe beleegyezni egy okos nép kényszeríthetetik ugyan egyszer, de melyet a feltétlen szükségesség pillanataig félnie és elutasítania kell.

Honunkban kiki kormányozni akar mindent, csak magát nem. Számtalanok gyakoroljuk e jogot, kiknek képtelenségét egész lényünk tanúsítja. Az errőli eszméletek változékonyok; mert nincs elismert biztos alapjuk. Maga az ész tanodánkban ismeretlen, holott az ész az egyetlen eszköz az igazságok valódi megítélésére.

Senki se higgye, hogy mi nem tudjuk, miképen a tizenkilencedik században a tekintélyt zsarnokság nem adja. A bűn önmaga rombol le minden tekintélyt. Ezt tanuljátok meg, ha az igazi tekintélyt tiszteletben akarjátok tartani. Engedjétek örködni sikeresebben a sajtót a bűnkövetők ellenében, s azok büntetésével növekedni fog a népben a polgárerény.

Ismertessétek meg az emberekkel a világosság jótéményeit, máskülönben futnak előle, mint gyávák, roszielkiismeretűek a villám fénye elől.

Ha figyelmesen vizsgáljuk a nevelés mai állapotát nálunk, s összehasonlítjuk a jogi léttel, azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy az előbbi az utóbbihoz képest koldulásra van utalva, vagyis az emberek nagy súlyt fektetnek arra, hogy a veszekedő embereket elválasszák, de arra alig fordítanak gondot, hogy a veszekedésnek elejét vegyék.

Tanítás és nevelés a divó korteskedés megszüntetése nélkül lehet ugyan palliatív gyógyszer, mely látszólag enyhíti a bajt, de az állami lét fentartása s a czélszerű haladás javára mit sem használ.

Az állami lét vesztének magva nálunk el van hintve, s idővel kifejlődik; palliatív gyógyszerek hatása nem képes megakadályozni a haladványszerűleg terjedő kort.

A társadalom bukását nem a kicsinyek, hanem a nagyok vétke idézi elő. A franczia forradalmat rendesen úgy állítják előnkbe, mint intő jelt a nép rokonzatlanságával szemben. Ugyde miből származott ez a forradalom? Kik voltak királygyilkosok? Ki fejezte le XVI. Lajost? XIV. Lajos, s azt követő regens XV-dik Lajos. Ezek vitték utódjokat nyaktiló alá.

XXXIV. Egy oly millió szálakból álló gombolyagnak, minő egy világrész társadalma, sok csomója lehet, következőkép hazánk szabadságának is sok akadálya van, de a melyek mind mégis mellékesek, s ha le akarjuk gombolyítani a vég fonalat, annak szálát kell találni. Így minden bonyodalomnak, minden bajnak megvan egy legbelsőbb, legmélyebb, eredeti oka, melyből mind a többi származik. Ezt kell elhárítani, s a többi magától elenyész.

Nem könyvek fogják feléleszteni az emberi lelket, mely elhomályosult és eltűnt, hanem önmagát fogja az feltalálni a cselekvésben. Csupán ama nagy tettek, melyek az embert rendeltetési helyére állítják, lesznek képesek megváltoztatni az emberi természet feletti nézeteket és eszméket.

A magyaroknak örökös álokoskodása az, hogy ők a korlátlan uralmat kényük szerint használhatják; hogy kezeik közt e fegyver senkit sem sért; hogy náluk ez Achilles lándzsája; s hogy ha ők gyakorolják a zsarnokságot, az rögtön elveszti rossz természetét, és jótéménynyé válik. Mi ellenben tudjuk már, hogy a népemberek által gyakorlott zsarnok-

ság tökéletesen ugyanazon eredményeket szűli, mint az egyedurtsági zsarnokság: szolgálai lelkeket, melyek még szolgálabbak magvát hordják magukban.

Az új kormányforma nálunk átvette a réginek szótárát, és senki sem figyelt arra, hogy a szók a dolgokat is visszahozzák.

Pedig szolgasági évek más hasonlókat szülnek, s a mit egy pereznek neveznek az egészben, az a csira, mely történetükben kifejlődik és növekszik. Egy csira is láthatatlan pont a mindenségben és mégis e pontból támad a száz galyú fa és a kiirthatlan erdőség.

Kétségtelenül megváltoztak nálunk az idők és emberek; az osztályok összetörödtek és egyenlősödtek legalább a törvény előtt, mi nagy eredmény volt. De a politikai jog szelleme ugyanaz marad, miután annyi erőlködés után, hogy egynek kormánya alól kiszabaduljanak, ismét minden oldalról önkényt, sőt örömmel oda tértek vissza, mint oly megszokott menhelyre, hol mindenki biztosságba helyezni a mit nyert, vagy megmentett. Mert a forradalom barátai s ellenségei egyformán örvendtek oly változáson, mely mindannyit megcsalta. A visszatérés a multhoz így különböző okoknál fogva minden részről létezett. A jövőre pedig senki sem gondolt, és hiába mertültek ki annak kutatásában, mert a legnagyobb részt a jelen úgy elvakítá, mintha az örökké tartandó lett volna.

Nem mondják, hogy biányzottak nálunk a szükséges emberek a forradalomban, soha forradalom jeles férfiakat nagyobb számmal nem mutatott fel. De a nemzet biányzott vezetőinek mindenben, ami nem háború volt. A fegyverre hívás volt az egyetlen, mely a várt eredményt meg is hozta. A nép abban nagyszerű volt, minden egyébben azonban sobase emelkedett intézményei színvonalára.

Széchenyi jól tudta, hogy a legnagyobb oktalanságot cselekszi s maga ellen vétkezik, ki gyöngesége támaszait magától könnyelműleg eltaszítja, s épen ezért használta ő fel a nemzetet belül mint kívül helyezett minden eszközöket a közjólét előmozdítására; azonban közvetett, a távolibb, a szűnet nélkül szem előtt tartott cél nála nem volt s nem lehetett más, mint megértetni a nemzettel, hogy fejlődése eszközeit magában keresse, s oda emelni őt, hogy jövője súlypontját mindenek előtt magában találja, mert valamint jólétünk főtenyezői Isten után leginkább magunkban rejlenek, úgy kétszeresen vétkezik s a legszerveesebb lakolásnak teszi ki magát azon nemzet, mely maga elhatározásaiban mindenek előtt nem magára, hanem másokra számít, s az eredmény egyaránt

veszélyes, akár tunyaságból, akár könnyelműségből tette legyen azt.

Hazánk átmeneti korszakai között nincs egy sem, mely indokaira s céljára oly magasan állana, s horderőre oly jelentékeny lenne, mint a harminczas évek korszaka; fájdalom, hogy e korszak végkimenetele az eredeti iránytól oly messze eltért, s eredményében hazánkra csak nehezen visszapótolható károkat s újabb mulasztásokat hozott.

A haladó műveltség kiemelte helyeikből azon korlátokat, melyeket az önzés, szenvedély és féltelenség ellen a régi erkölcs és vallási hit emelt. S a mint a gondolkodás tisztult és köre tágult, a létező s a hagyományon alapuló hazai intézmények iránti feltétlen tisztelet is gyengült. Még a művészet is, különösen a színmű megingatta a közszokás és vallásban lévő elfogulatlan hitet, miután élénken kiemelte a jog és kötelesség közti összeütközéseket, a hit és a fontolgató értelem közti ellenmondásoktól.

A régi folyam, miután áthatott a tavon és ott salakja egy részét lerakta, ismét eltűnik és visszanyeri régi természetét.

Magyarban azon zürzavarban, melyen áthaladt, nem birta erkölcsi lényét az őt körülvevő régi hagyományokból kiszabadítani, és nem lévén képes önmagában és lelkiismeretében erkölcsi súlypontját feltalálni.

Egy nép, miután magának czélul a bölcsészetet és tiszta észet tűzte ki, nem lévén képes e magasságot elérni vagy ott tartózkodni, visszaesett egy pillanat alatt buzgóság és hit nélkül a középkor mélyébe. Ebből az hiszem, bizony következtethetjük, hogy az emberiség jelen állapotában, ha az emberi tömegeknek a meztelen igazságot mutatjuk fel követésül, egy pillanatig lelkesülten fogják azt követni; de csakhamar képtelenek levén azt ez elvont alakban megérteni és magukévá tenni, megutálják, és ha még hagyományuk fonalától is megfosztjuk őket, egyideig az ürben függve maradnak, azután a dolgok régi rendjébe esnek vissza.

Legyen az lelkesültség vagy merészség, a magyarok a morál minden közvetítő fokát megvetették; a babonaságok mélyéből egyszerre akartak a meztelen igazság birtokába jönni, a nélkül, hogy ezen reform kísérleteken átmennének, melyeknél más nemzetek megállapodtak.

Egy ugrással akartak átszökni. Ez óriási erőfeszítésben, nagy lévén a távolság a kettő közt, eltéveszték utjokat, és a jelenkori bölcsészet merész magaslatairól egy pillanat alatt a byzanci vakbuzgóságba zuhantak vissza.

A nemzet szabadon tér vissza a röghöz és a szellemi szolgáshoz; ez valódi értelme történelmünknek.

A helyzet igen elszomorító, s a kilátások, melyek előttünk állnak, egy cseppel sem öröndetesebbek. Mindazáltal be kell érnünk velök, s igyekeznünk kell a lehető legjobban áthatolni a sivár korszakon.

A mi a fővárosi társaséletünk, melynek megteremtéséről gróf Széchenyi István már negyven év előtt álmodozott, álmainak megtestesítéséhez le is rakva az alapokat, ma sem olvad még egy nagy mozaikképpé. Megszaporodtak ugyan a hozzá való mozaikkövek, de hiányzik a szellem, mely azokat valódi összhangba hozza.

Pest úgy van a társasélettel, amint némely gyorsan felnőtt, meghasonlott ifju a saját szívével: szerelme nincs, de vannak szerelmei. Hiányzik az „igazi“, mely átmelegithetné s megtermékenyitné egész lényét; s e hiányt mulékony, tarka szórakozásokkal pótolja, melyek elég vidámon tölthetik ugyan be a futó órákat, de minden tartósabb hatás nélkül.

Hiába, nincs még olyan pont, melyben teljesen össze volnánk forradva. Egymás nyelvét megértjük; de sokszor nem azt, a miről beszélünk és a miért hevülünk, s ez összefoglaló pontok hiánya az, mely nélkül nincs sehol igazi társadalmi élet, hanem csak társaséleti események vannak.

Meg ne csaljuk magunkat a felett, mit kell éntenünk függetlenségünkön. Van bizonyos megromlott szabadság, melynek használása köz az állatokkal úgy, mint az emberrel, s mely abban áll, mindent tehetni, a mi tetszik. Az ily szabadság ellensége minden hatalomnak; minden szabályt békétlenül tür: vele alábbvalók leszünk minmagunknál; ellensége az igazságnak s békének, azért is isten szükségesnek tartotta felgerjedni az ellen. De van egy polgári s erkölcsi szabadság, melynek ereje az egyességben fekszik, s melyet maga a hatalom, hivatásánál fogva köteles védeni; e szabadságnál fogva mind azt bátran tehetni, a mi helyes s jó. E szent szabadságot oltalmaznunk kell minden veszély között s kockázatunk érte életünket is, ha kívántatik.

Kibívní a rendszer szelleme, szokások járma, családi sarktétélek, osztálybeli vélemények, sőt bizonyos pontig a nemzeti előítéletek alól is; a hagyományt csak oktatásul, a jelen tetteket csak hasznos tanuságul venni más jobbaknak végbevételére; magától s magában keresni a dolgok okát; eredményre törekedni az eszközökhöz való nagy ragaszkodás nélkül; fenekére nézni a dolognak, mellözve a formát: ezek ama fővonások, melyek jellemzik az okos nemzeteknél azt, mit én az ő bölcsészeti módszeröknek nevezek.

A jól értett érdek nem igen fenséges tan, de világos s biztos. Nagy tárgyakat elérni nem törekszik, hanem sok fáradság nélkül eléri mind azokat, melyeket ezélba vesz. Minthogy minden ész hozzá férhet, kiki könnyen felfogja s megtartja azt. Csodálatosan alkalmaztatván magát az emberek gyarlóságaihoz, könnyen nagy hatalomra tesz szert s azt megőriznie nem nehéz, minthogy a személyes érdeket önmaga ellen fordítja s a szenvedélyek vezetésére az azokat izgató sarkantyúkat használja.

Nem a hatalom gyakorlata, vagy az engedelmesség megszokása vesztegeti meg az embereket, hanem oly hatalom gyakorlata, melyet törvénytelennek tartanak, s oly hatalomnak engedelmeskedés, melyet bitorlottnak s elnyomónak tekintenek.

Ugy tapasztalom, hogy lerontottuk azon egyes létezéseket, melyek a zsarnokság ellen különválva küzdhettek; de látom, hogy a kormány, a családoktól, testületektől vagy egyesektől elragadozott minden kiváltságokban maga örökölt; és így a kis számú polgárok olykor elnyomó, de gyakran megtartó erejének helyét, valamennyinek erőtlenségére váltotta fel.

Sem egyiknél, sem másiknál a jog eszméje nem létezik, s mindegyik a jelennek egyedüli okát s a jövőnek egyedüli biztosítékát az erőszakban keresi.

A szegény nagy részint megtartotta előítéleteit apáinak hiteik nélkül, tudatlanságát erényeik nélkül; tetteinek szabályául vette a haszon elvét, a nélkül, hogy ahoz tudománnyal birna, és önzése szintoly ész nélküli, mint volt hajdan magamegadása.

Elhagytuk a jót, melyet a régi állapot adhatott, a nélkül, hogy megszereztük volna a hasznost, mit az új állapot nyújthatna; elrontottuk az aristocrata társaságot s megállapodván szivességből a régi alkotmány töredékei között, úgy tetszik, mintha örökre itt akarnánk megfenekleni.

A magyar népuralom, gátolva menetelésben, vagy támasz nélkül, maga kicsapongó szenvedelmeire hagyva, felforgatott mindent, mit útjában talált; megrendítvén, mit le nem ronthatott. A társaságon nem lassanként vett erőt, hogy benne uraságát halkkal alapithassa meg; hanem nyakrafőre ment a harcz rendetlenségei s lázadalma között. Feltűzelve a küzdés hevétől, s túragadtatva saját véleményének természetes határain, elleneinek véleményei s kicsapongásai által kiki elveszti szem elől keresett tárgyait, s oly nyelven szól, mely valódi érzeményeinek s titkos vágyainak épen nem felel meg.

Ismét ama különös zavar, melynek tanui lenni kénytelenítettünk.

A jól értett érdek nem igen fenséges tan, de világos és biztos Nagy tárgyakat elérni nem törekszik, hanem sok fáradság nélkül eléri mind azokat, melyeket czélba vesz. Minthogy minden ész hozzá férhet, kiki könnyen felfogja és megtartja azt. Csodálatosan alkalmaztatván magát az emberek gyarlóságaihoz, könnyen nagy hatalomra tesz szert s azt megőriznie nem nehéz, minthogy a személyes érdeket önmaga ellen fordítja és a szenvedélyek vezetésére az azokat izgató sarkantyúkat használja.

A jól értett érdek tana nem szül nagy önfeláldozásokat; de eszközöl naponként apró áldozatokat; magában egy erényes embert sem tudna képezni, hanem alakít sok rendes, mértékletes, szelid, előre látó, magukon uralkodó polgárokat; és ha az erényre egyenesen az akarat által nem vezet is, eljuttat hozzá észrevétlenül a szokások által.

Ha valódi embert akarunk nevelni, ki népét ismerje és értse, szeresse és becsülje: tápláljuk a gyermek lelkét gyenge korában egy eledellel, saját népének nyelvével és történetével, mint legfőbb tényezőivel a nemzeti életnek. Midőn ezekben erős, midőn az, a mi nemzeti csonttá és velővé szilárdult és vérebe hatott, akkor tanítsuk először a holt nyelvekre, melyekben egy elmúlt és kitisztult életnek alakjai, az örök emberiség szilárd képei gyanánt állanak, és semmi csábítót és kedélyzavarót nem foglalnak magukban, kivált ha akkor állítatnak a gyermek lelke elébe, midőn abban már a nemzetiség erős gyökeret vert.

Legyenek tanulmányaink oly szélesek, a mint helyzetünk megengedi; de legyen főczélunk oktatni, kötelességeinket és boldogságunkat, természetünk tökélyesítését, az élet igaz mesteriségét s tehetségeink legjobb irányú alkalmazását illetőleg. A lelki műveltség csak akkor zavartalan jó, ha azon irányban használjuk, hogy a lelkiismeretet megvilágítsa, a nemes érzés lángját táplálja, rendes foglalkozásainkban tökélyesítsen, közönséges cselekedeteinknek kellemet kölcsönözzön, minket emberfeleinkre nézve ártatlan örömök forrásává és nemesebb befolyások központjaivá tegyen, és az élet sebesen folyó változásai, nehéz kísértetei és megpróbáltatásai között lelkünknek bátorságot, erőt és kitartást adjon.

Ha a magyarok továbbra is így fognak haladni, mint jelenleg, be fog teljesedni rajtok a régi történelemnek őseikről az avarokról mondott szava és fenállásuk második évezredének elején már nem lesz utódjuk, ki emléküket megünnepelhetné, vagy megünnepelni akarná.

Nemzeti létérdekeink fentartása ezéjából a törvényhozás kezeiben leghatalmasabb eszközök volnának most az anyagi eszközök, ha gondosan jutalmazná mind azt, mi a magyar nemzetiség emelésére, terjesztésére szolgál és háttérbe szorítná ennek barátságos felemésztőit, kik szintén gondosan jutalmazták mindazokat, kik a magyar nemzetiség háttérbe szorítását saját körükben eszközlik. Egyik leghatalmasabb eszköz volna önvédelmünkre: a bank- és hitelügy önállósítása.

Veszélyes hadjáratot űz nemzeti létünk ellenében az osztrák német elem, melynek egyik leghatalmasb hódító s pusztító fegyvere soraink közt a pénz, a hitel, a hivatal, a keresetmód. S meg kell vallanunk, hogy nagyon gyengék vagyunk irányukban, holott szláv testvéreink s román társaink irányában semmi aggodalmat nem érezhetünk az elnemzetietlenedés terén.

Nagy szerencsétlenség hazánkban, hogy kivált némely időszakban, minő a mostani, nagyon sokan vannak, kik éppen nem érzékenyek a nemzeti jogok, érdekek fentartása vagy megcsonkítása iránt.

Nyugoti szomszédaink azonban, kik a magyar véderőnek azon áramlatok ellenében legjobb hasznát vették, nemcsak fegyverrel, sőt újabb időkben a legszorosabb barátság ürügye alatt ostromolják nemzeti létünket. Ostromolják ezer oldalról gőzerővel és tudománnyal.

Helyzetünket, körülményeinket tehát éppen nem mondhatjuk kedvezőknek. Sőt a fölemésztetés vagy elpusztulás végveszélyeinek annál inkább ki vagyunk téve, minél inkább terjed a vashálózat nyugotról keletre s északra, s minél inkább fokozódik szomszédaink harczképessége, vagyonosbodása, miveltsége. És végre minél inkább elhítetik hazánkfiaival, hogy Magyarország önmagát megvédni nem képes; vagy minél inkább elhanyagoljuk önmagunk: vagyonosbodásunkat, közmi-velődésünket s jogaink és érdekeink érvényre emelését.

Feladatunk most nem kevesb, mint eme áramlatok ellenében megállani. Sőt gyarapodni és erősödni, mert csakis gyarapodás s erősödés által biztosíthatjuk létünket a körülöttnünk gyorsan gyarapodó s erősödő elemek ellenében. S mint a fegyver hatalmát csak fegyver által, ugy a miveltség czége alatt betolakodó, élelmes elemek pusztító hatályát csak miveltség és értelmesség által lehet legyőzni. Le kell pedig győznünk azt, mert a mely elem tápnedveit más idegen elemek fölemésztik, a mely elem életföltételeit más elemek önzekeikbe veszik: az nem számíthat maradandóságra. Egy század nem sok idő arra, hogy egy öntügyeit elhanyagoló nemzet helyére a béke és barátság ürügye alatt más élelmesebbek

álljanak. A napról-napra fokozódó árú- és értékgorgalom s eszme- és anyagsere azonban megrövidítheti még ezt a századot is, kivált ha a nemzetben önmagában uralkodóvá válnak azon nézetek, melyeknél fogva jogait, érdekeit az élelmesebb elemeknek önként átadni hajlandó.

Mi magyarok a csillagok vizsgálásakor beleestünk az élhetségség vérmébe: adózó szolgálivá lettünk mindazon iparos államoknak, melyek hiúságainkat kielégíthették. Most már kétes dolog: ily nevelési rendszer, a jelen való élet érdekeinek ily erőszakos mellőzése után életképesek vagyunk-e még anynyira, hogy utolsó erőnket összeszedve a köztevékenység gyakorlati terén lépést tarthassunk, a vasutak s távirdák szárnyain felettünk átgázoló tevékeny, élelmes, iparos népekkel.

A nemzeti önállás és önfentartás forrásait önmagából merítő lét kellékeinek hiányai bizonyítják, hogy a magyar nemzetben jelenleg nincs meg önjogainak, önérdékeinek kivívásához a közakarat azon mérve, mely fejlődését új viszonyai és a mindinkább fokozódó nemzetközi eszme s anyagsere áramlatai közt jövőre biztosíthatná, kivált a nyugoti eszme s pénzáramlat ellenében.

A közakarat és ennek megfelelő köztevékenység kellő fokozása, népszerűsítése s az által közanyagi s szellemi kifejlődésünk vezérlése honfiaink feladata; a családkörben, társasköreinkben, a községi és megyei élet pedig egyszersmind a közirodalom terén is, mely kell hogy valahára önálló, korszerű, becsületes vezénylője legyen köztevékenységünknek, s megerősítve, ujja teremtve az erkölcsi súlyedésbe merülő magyar nemzetet.

Honfiaink erélyes és eszélyes működésétől függ tehát, hogy a magyar nemzet „legyen“ a jövőben is. Legyen, létezzen és önmagában találja fel a nemzeti lét biztosítékait. Önmagában találhassa fel önfentartása kellékeit.

Honfiaink azon eszélyes és buzgó közreműködésétől függ, melylyel nemzeti létfeltételeink ügyét felkarolják, hogy éljünk, hogy a létünk ellen tóduló veszélyes áramlatokat kikerülni vagy legyőzni elég ügyesek, erősek legyünk, s hogy ennél fogva a nemzet lételet kiterjeszsze a jövő század, a jövő ezred évsoraira — aránylagosan a nemzeti lét érdekeit felkaroló közakarat erejével. S ha elbukunk: első rendben őket illeti a felelősség.

Egyik mérnökökkel akarja nálunk kormányozni a világot, nem is gyanítván, hogy a legnagyobb mérnök sem ismeri az emberi természetet, mert arra soha sem gondol.

Másik azt akarja, hogy minden szenvedély egyszerre lobbanjon fel s azt hirdeti, hogy az általános meghasonlásból

fog feltámadni Venus Urania. Érintsük csak egyszerre egy zongora minden billentyűjét s hallani fogjuk, mily égi hangverseny támad e zürzavarból.

A magyarok a középkor alól képtelenek felszabadulni s az ábrándok országán át oda térnek ismét vissza.

Egy alkotványt gyártva azt követelik, hogy az elmék hajoljanak meg az előtt, s megtiltják annak vizsgálatát. A jövőben bíbetnők őket s ime a középkor mélyébe esnek vissza, honnan még álmaikban sem voltak képesek felszabadulni. E papírsárkányok az ég felé emelkednek, de csak míg a gyenge czérnaszál ismét vissza nem rántja őket, azután a lég magasságából pillanat alatt a régi örvénybe zuhannak.

Vajjon jövő képe-e ez Magyarországnak, mely végnélküli erőlködések után mindig ugyanazon lánczokba esik vissza, melyeket mindazáltal sikerült megaranyoznia? míg a távolban, túl az atlanti tengeren Észak-Amerika, nem gondolván a mindenség többi részével, hősi korszakában elfojtja hydráit, legyőzi nemeai oroszlanait merészségével, szabadságával, városai s államai alkotásával, megbotránkoztatja az ó-világot, mely őt sem utánozni, sem megtámadni nem meri.

Nálunk minden eltérést a helyes észtl árulási szándéknak tulajdonítanak. Hogy az emberi természet zavargós időkben eltérjen a józan észtl, nem szükséges bünt feltételeznünk; a legkisebb körülmény, egy szó, egy taglejtés, egy elfeledett kokárda képesek e nagyszerű értelmet megzavarni. Hány ember küldetik börtönbe nálunk mint áruló, ki pedig csak tájékozatlan.

Nálunk a politikában azon morál uralkodik, hogy a párt érdekében még piszkos fegyver is meg van engedve.

Itt vagyunk most a vajadás vagy vonaglás kinjai közt, S napról-napra világosabb lesz értelmes hazánkfiai szörnyűködésére, hogy a parlamentarismus nem nekünk való. Heves véralkat, politikai szenvedélyek, kevés miveltség, még kevesebb ipar s pénz, fölöttébb bonyolult államiság, mely sem függést nem akar, sem függetlenség nem tud lenni: ez a helyzet.

S most czivódunk, veszekedünk, gyanusítunk, gyűlölködünk, dulalkodunk, mint az ázalékok a vízceppben — czéltalanul, észtelenül, mintegy ádáz kuruzsló sorsnak nevetséges s egyuttal szánandó sodronybábjai.

A mulasztások korszakát éljük. A munka helyett terveket kovácsolunk. „Nagyban és egészben“ kigondolunk mindenfélét, de részletesen és egészen el nem végzünk semmit. A magas politika virágzik és sikereivel elkápráztatja a nemzet szemefényét, de a valódi nagyság, mely nem a külső hatást

és a pillanatnyi eredményt, hanem a politika benső értékét, a nemzet anyagi és szellemi erőinek szilárd helyét teszi, hiányzik az országos ügyek vezetésében. „Bolond ember teríti a lisztet kötélre“ mond egy török közmondás: ez a bolond ember mi vagyunk, kik legfontosabb belügyi érdekeinket mind a magas politikának áldozzuk fel. Hiszen nem egy fölösleges vasutat is „strategiai szempontokból“ építettünk már.

A míg a kiegyezés fölött vitatkoztunk, s egyik a honvédséget szervezte nem célirányosan, a másik pedig szájaszkodva a magyar nemzeti hadsereget követelte; a míg a szerb váraknak a törökök általi kiűritését szorgalmaztuk, a szerb egyházkérdést idebenn megoldani elmulasztottuk; sugárutak és körutak kedvéért kölcsönt kötöttünk s házsorokat romboltunk le: a bankügy szabályzását elhalasztottuk; a magas politika e diadali és a valódi politika ilyenén elhanyagolása alatt az ország oda jutott, hogy minden életérdekei a közigazgatás, az állami pénzügy, a nemzetgazdasági szükségek, a magyar nemzetiség igényei, valamennyi társadalmi kérdés parlagon maradt, elfajzott, sőt hanyatlásnak indult.

Sugárutat, palotákat építettünk, hogy rakpartokkal szegélyezzük és óriás hidakkal átfogjuk a Dunát; fényes vámházat emeltünk a széptani izlés kívánságai szerint: de sugárút, rakpart és vámház üresek lesznek s a palotákban szegény emberek fognak lakni, ha Budapest kereskedése letöri.

Mai világban nagy város nem képzelhető csak vagy mint kereskedelmi város, vagy mint gyárváros; udvari fény és államhivatalok egy várost emelni és szépíteni alkalmasak, de nagygyá tenni nem fognak soha.

De most már nem az a kérdés, ki a hibás, most már isszuk a mulasztások politikájának a levét, a kérdés az: lehet-e még segíteni és lehet-e gyorsan segíteni a bajon, és mi módon?

Mi jelenben egy vulkán tetején állunk, bent forrnak az elemek, küzd a lázas szenvedély, s a pártok élethalál harcra készülnek egymás ellen; mi lesz e harczból, ha nem mérsékeljük azt? mi lesz a harczból, ha a különben is lázas szenvedélyeket, még vesztegetés által is megengedjük fokozni?! ki áll jól, hogy a tulajdonjog szentsége nem sértetik a fanatizmus ezen harczában? Ime, a gazdag elviszi forintját, a szegény elviszi filléreit, s azt hiszi mind áldozatot hoz, mert lelket vásárol, mert saját pártja diadalához egy homokszemet visz.

Itt van a csalódás! nem diadal ez, hanem bukás, süllyedés a mélységbe, honnét kivergöndtünk csaknem életküzdelem! Mi fűsvényen filléreket áldozunk a nevelés ügyének s millió-

kat költünk: hogy elrontsuk a nép morálját, hogy sárral dobáljuk erkölcsiségét.

Még nem késő, mentjük meg azt, mit meg lehet menteni: a nép morálját s az ország nyugalját.

Ne feledjük soha, hogy Magyarországnak voltak nehéz, válságos korszakai, de még megfelelt rendeltetésének, s mint a keresztény civilisatio előőrse, egyesült erővel megállta helyét, nem bukott el, — Európa istápolta veszélyei között; — de midőn meghasonlott önmagában s testvér harczoknak lett színhelye, bekövetkezett a mohácsi gyásznapi és Magyarország idegen érdekeknek esett áldozatul. Így tengett századokig, míg — mert legujabb időkben, mint az alkotmányos szabadságnak vértanúja nem ingadozott, s pártokat nem ismerő egyetértéssel mint egy ember ragaszkodott állami és nemzeti létéhez, s nem erőszakkal, mert e téren legyőzetett, hanem higgadtan számoló okossággal követelte elvesztett jogait — még mint phoenix ismét feltámadt hamvaiból, hogy legyen Európának méltó tagja, és a renddel polgárosult szabadságnak újabb keze.

Mily becses adatok, melyek tanúságot tesznek arról: miként pártdüh és meghasonlás az enyészeti törvényének szélére sodorták hazánkat, az egyetértés pedig párosulva higgadtan számoló bölcseséggel megmentették azt!

És azért, ha a multnak példái előtt nem akarunk kész-akarva szemet hunyni, ha a vészteljes felhőket nem hagyjuk könnyelműen nyom és figyelem nélkül fejünk felett elvonulni, lehetetlen be nem látnunk, mennyire szükséges reánk nézve, hogy hazánknak a hazafiságban egymással vetélkedő pártjai, egy nagy célban találkozáskor egyetértésnek, s okulva a multnak tanulságain meg se szakadozzanak mindaddig, míg az egyenjogúság elvére fektetett alkotmányos kormányzási rendszerünknek alapjai végkép lerakva, és minden irányban úgy biztosítva nem lesznek, hogy azokon, mint már senki által kétségbe nem vonható szilárd téren, a pártélet azontul veszély nélkül kockáztathassa merészebb kísérleteit.

Én ezen egyetértést állami létünk biztos jövője nélkülözhetlen feltételének tartom, s rendületlen hiszem, miként valamint egyetértve, józan óvatossággal biztosíthatjuk magunknak az európai nemzetek sorában azon tekintélyes állást, melyet mindenki tisztelni, senki büntetlenül sértegetni nem fog; úgy ellenkezőleg ösztönszerűleg érzem, és a történelem, az élet e nagy mesterének tanúságaira hivatkozva, állítani merem: hogy pártokra szakadozva, állami létünket újból kockáztatni fogjuk; mert megoszolva, nem leszünk elég erő-

sek arra, hogy az elemekkel, kikkel helyzetünk- és körülményeinknél fogva okvetlenül találkozni fogunk, megküzdhesünk.

Mert meg vagyok győződve arról is, miként hazánk állami létének fentartása tekintetéből, bármi nyomatékosak legyenek is azon kérdések, melyek ma nálunk a pártokat egymással elválasztják, még is távolról se oly fontosak azok, mint ama élet-feltételező okok, melyek az idő szerint a magyar nemzet egyetértését és összetartását követelik.

Mily szomorú kilátás, ha rendeltetésünknek meg nem felelhetnénk! ha pártviszály és visszavonás annyira elgyengítenének, hogy a világ kérdései megoldásánál nekünk jutandó szerepre alkalmatlanoknak találhatnánk, pedig azok leszünk, ha a nehéz és válságos időkben a kicsinyes ambíciókat, az önös magánérdekeket, a képzelet világában repkedő ábrándokat, az elbizakodó önhittséget és az emberi gyöngeségeket uralgó száz meg annyi apró szenvedélyeket legyőzni, mind-ezeket az okosan számoló gyakorlati bölcseségnek alárendelni, és a közérdekeknek áldozatul hozni nem fogjuk.

Én igen is hiszek Magyarország jövőjében, nem csak mert szeretem hazámat, hanem mert bizom annak erejében és képességében! hiszem, hogy Magyarország szép, boldog és szerencsés lehet, de csak úgy, ha az egyetértés égi szelleme szállja meg népeit, ha el nem ragadtatva semmi irányban, nem téved szélsőségekre, hanem gyakorlati józansággal rendezi alkotmányos szabadságát; ha tiszteli a törvényt, ostromozza a bűnt, ha ápolja a vallás és erkölcsiséget, és azt magasan fölébe emeli a romlottságnak, melyet megbüntet és megvet!

Mentse meg az ég hazánkat ily romlottságtól, — táplálja fiai keblében az erkölcsiség erényeit, — óvja meg őket a viszálykodás és pártoskodás dühétől, egyesítse népeit a közös haza szeretetének magasztos érzelmében.

Ragaszkodjunk mindenhez a mi nemzeti életünkben szép, nemes és jogos; becsüljük, miveljük őseink nyelvét, melylyel együtt él vagy hal a nemzet; tiszteljük az ősi törvényeket és szokásokat, melyek apáinkról reánk szállott drága örökségeink; gyönyörködünk régi magyar nemzeti viseletünkben, melyet szégyenleni és idegenért elvetni semmi okunk nem lehet. Szóval igyekezzünk testben lélekben magyarok lenni jó vagy balsorsban magunkhoz hűek, a magyar névre méltók maradni.

Hogy pedig ezt tehesstük, igyekezzünk az erkölcsi, a lelki műveltség pályáján mind előbbre törni, azaz, a mi egy nemzetnek örök életet biztosít. Óvjuk lelkünket minden erkölcsi mételnytől, ovakodjunk attól, hogy büszkeségünk kevélységgé, önérzettünk önhittséggé, szabadságszeretetünk féktelen-

ségi viszketeggé, nemzetiségünk tiszta szeretete más nemzetek iránti türelmetlenséggé, ellenszenvvé ne fajuljon. Becsüljünk meg más nemzeteket, legyünk igazságosak irántok, hogy ők is bennünket becsüljenek és szeressenek; tanuljuk el más nemzetektől mindazt a jót, szépet és hasznost, mivel hazánk javára, nemzetünk művelésére szolgálatot tehetünk; tanuljunk saját történelmünkéből őseink dicső tettein lelkesülni, erényeiket követni, tévedéseiket, vétkeiket kerülni.

Azt pedig soha egy pillanatig se feledjük, hogy minden magyarnak, a legelsőtől a legutolsóig, fényes pályán vagy a legszerényebb körben, a haza iránt, melyben és melyért „élünk és halnunk kell“, szent kötelességei vannak; és higgyük el, hogy nincs oly szerény állás, nincs oly szűk hatáskör, melyben e kötelességet hiven leróni, a hazáért tenni, a nemzetért áldozni nem lehetne.

Ha e kötelesség vezet bennünket pályánkon, ha e pályán az igazság, emberiség lesz lelkünk vezérsillaga, ha mint ember, mint hazafi kezünket szívünkre téve, nyugodtan és önérzettel tekinthetünk vissza éltünk folyamára, és érezni fogjuk a költő szavainak varázserejét: „Szent hazánk! megfizettük mind mivel csak tartozánk“, akkor, csak akkor mondhatjuk el Isten és világ előtt fölemelt fővel nagy Kölcseynk e szavait, melyeket ő magáról oly méltán zenghetett: „Büszke magyar vagyok én!“

